GULISTAN

1

1940
Телеграм манзилимиз:
@turkiston_kutubxonasi

Butun dunja proletarlari, ʙirlaşiꞑiz!

ГУЛИСТОН

Oz K(ʙ)P MK organi

VII-jil ciqarilişi

Janvar 1940 № 1 (65)

Ozʙek xalqiniꞑ juksak sjasij aktivligi

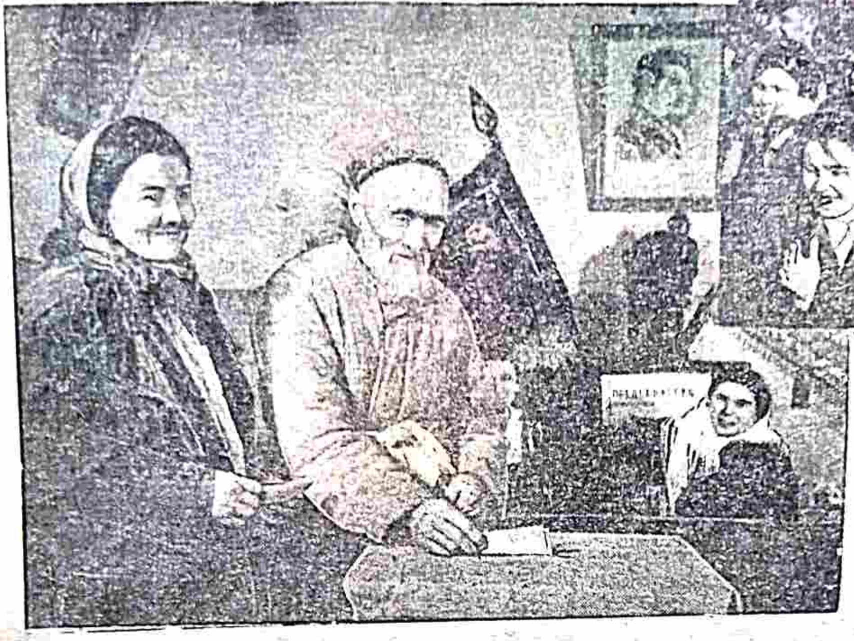

1939 J. 29 dekaʙrda Taşkent, Frunze rajoniniꞑ 22-sajlav ucastkasida mihnatkaşlar oz avazlarini ortaq Stalinga ʙerdilar.

Foto Penson,

1940 jilniꞑ arafasida, otgan jilniꞑ 29 dekaʙrida ʙutun Ozʙekstan sotsialistik Sovet Respuʙlikasi ʙojica mahallij Sovetlarga sajlav ʙoliʙ otdi. Bu sajlav zor ʙir xalq ʙajramiga ajlandi. Ertalaʙ kocalarda jurar ekanmiz, jaꞑi kjimlar kijiʙ jasaniʙ algan qizoqullarni, xursand cehra ʙlan səjl qiliʙ jurgan kşilarni har qadamda ucratiş mumkin edi. Har jandan muzika avazlari, aşula, qahqaha... Taşkentda ʙutun ucastkalarda dejarli maraqli konsertlar ʙerildi.

Şu qadar ruhij kotarinkilik ʙlan otgan ʙu sajlav, ozʙek xalqiniꞑ Lenin-Stalin ʙajraqi astiga mustahkam çipslaşganini, uniꞑ juksak sjasij aktivlik daraçasiga erişganini korsatdi. Taşkent oʙlast Sovetiga, Taşkent şahar Sovetiga va rajon Sovetlariga sajlavniꞑ juksak natiçalariniꞑ ozi ham ʙu sozimizga isʙat ʙolaaladi. Xalqdagi ʙu kotarinki ruh va sjasij aktivlikniꞑ asasij manʙai—Stalin Konstitutsijasida, sotsialistik demokratija qanunidadir.

Sajlav kuni taꞑatarda, Taşkent Oktaʙr rajonidagi 24 nci ucastkaga saat 6 dan ʙir qanca ʙurun 81 jaşli ʙukcajgan ʙir kampir keldi. Şu qadar keksaligiga qaramasdan, jaşligi tutiʙ, zamanamiz ta'siri ʙlan juragidagi oti alangalaniʙ, ʙjulletin taşlaşda ʙirincilikni aliş ucun kelgan. Bu ajtiʙ otganimiz, Zarʙdar mahallasidagi A'la ʙiʙi Mirʙaʙa qizi edi. Haqiqatan ham u sajlavda a'la ʙaha aldi. Uniꞑ ketidan esa 84 jaşli Risqi ʙaj Rozimuhammedov oz kampirini jetaklaʙ kiriʙ keliʙ qaldi. Rastdan ham, şu momentda keksalar jaşlarniꞑ kozini kujdiriʙ qojdilar.

Sajlav kuni ozini jaqqal namajiş etgan ozʙek xalqidagi quvanc va maqrurlik jana şu ʙlan ham mustahkamlanadiki, oziniꞑ XV jillik tojida Ozʙekstan Lenin ordeniga ega ʙoldi. Ittifaqimizdagi 11 respuʙlikaniꞑ toꞑquc ordendari Sotsialistik Ozʙekstandir! Buniꞑ ustiga jana miꞑlaʙ nşandarlarimiz va Ittifaqda daꞑqi ketgan maşhur kşilarimiz ʙardir.

Rahmatovcilik harakati paxtacilik sahasida Ozʙekstanni çuda çiddij jutuqlarga eriştirdi. Bu harakat sajasidagi jutuqlar kundan-kunga jana juksalmakda. Həli gektardan 50-100 sentner hasil aliş ammavij ʙir hasil ʙoliʙ qalaçaq!

Suqariş sahasidagi qilgan işlarimiz ham cakana ʙolmadi. 1939 jilniꞑ ozida 52 ta suqaruv oʙ'jekti quruldi. Bularniꞑ eꞑ kattasi, ozʙek xalqiniꞑ faxri—ortaq Stalin namidagi Katta Farqana kanalidir. Katta Farqana kanali quruşda ʙaşlangan xalq taşaʙʙusi esa, Ittifaqimizniꞑ ʙarca xalqlariga ornak ʙoliʙ qaldi.

Tilida va dilida ʙujuk Stalin namini jad etiʙ, kanal qazişga kelgan xalq, xuddi şu nam ʙlan 29 nci dekaʙrda sajlav jaşiklari janiga keldi. Xalqniꞑ dilidagi alqiş, xursand cehrasidan namajan ʙolar edi: «Jaşasin dunjada eꞑ demokratik Stalin Konstitutsijasi!» «Bizga şu qadar qamxor ʙolgan Stalin miꞑ jillar aman ʙolsin!», «Baxtimizga aman ʙolsin Stalin!»

Ortaq Stalin—Taşkent şahar Sovetiniꞑ eꞑ ʙirinci deputati qiliʙ sajlandi. Bizniꞑ ortaq Stalindaj deputatimiz gozal pajtaxtimizniꞑ va umuman xalqimizniꞑ iftixaridir.

Ozʙekstanda 29 dekaʙr, sajlav kuni muvaffaqijat ʙlan otdi. Kommunistlar ʙlan partijasizlarniꞑ Stalinca ʙloki qalaʙa qazandi. Bu kun — ozʙek xalqiniꞑ xatirida oziniꞑ gozal husni, ʙaj ma'nasi ʙlan aʙadij saqlaniʙ qalaçaq. Kommunistlar ʙlan partijasizlarniꞑ Stalinca ʙloki jeꞑilmas ʙir kucdir. Bolşeviklar partijasi atrafida mustahkam çipslaşgan ozʙek xalqi kundan-kunga kommunizmniꞑ jaꞑi qalaʙalari taman ʙaraçaq.

„Maska“

(Hajkaltaraş S. Merkurov esdaligi)

1924 jil, 21/I dan 22/I qaraşli tun.

Savuq. Davul. Izmajlov ormani.

Kec.

Kaltaca ton kijiʙ işlamakdaman. Savuq şamaļ studijaniŋ katta terazasiga urmakda.

Telefon avazi eşitiliʙ qaldi:

— Nma qilajapsan?

— Işlajapman.

— Nmaga şunca kec qaldiŋ?

— Qandaj «kec» ʙolsin, saat 8 gina-ku.

— Sen daim ustaxanada ʙolasanmi?

— Şundaj savuq va davulda ormanga ʙarişga ʙujurarmidiŋ!

— Xop, kecir meni! Işlaj ʙer.

Bir saatdan kejin taƣin zvonok:

— Sen haman işlajapsanmi?

— Hə,

— Kecirasan, ʙiz ʙunda, Sovetda, ʙir narsa toƣrisida tartişiʙ qaldik. Şuni tekşirmakci edik: ajtci zinhar: adamniŋ juzidan maska aliş ucun nmalar kerak?

— Tort kilogram gips, ʙir az stearinli maz, ʙir metr ip va jaxşi ustaniŋ qollari kerak.

— Hammasi şumi?

— Şu.

Rahmat. Bezavta qilganimiz ucun kecir. Sen ham haman işlaj ʙerasanmi, hec qajga ketmajsanmi?

— Joq ketmajman.

Ormanda kucli davul avazi.

Terazaniŋ taxta pardasini japdim. It peckaga işqalanmakda.

Taƣin telefon avazi:

— Hazir seniŋ arqandan avtomoʙil ʙaradi. Sovetga kel, sen keraksan.

Bir saatdan eşik qaqildi. Avtomoʙil orman ʙaşida qalgan, jetiʙ kelalmaptilar.

—Kijin, ketamiz. Senga ʙir iş ʙar. U işniŋ aniƣini kejin, Sovetda ʙilasan.

Kaltaca tonda edim, şuniŋ ʙlan ciqa qaldim. Avtomoʙilga tuşiʙ, Moskva sovetiga keldik.

Uj'arda çan asari joq. Ƣajri taʙi'j çim-çitlik. Craƣlar ocgan. Qaraŋƣi ʙa'zi ʙir jerlardagina dezur lampalar janmakda. Katta ujniŋ ʙurcaklaridan ʙirida carim kijimli ikki ortaq korunadi. Bellarida qura'lari ʙar. Meni kutmakda edilar.

—Sen mana ʙular ʙlan ʙarasan.

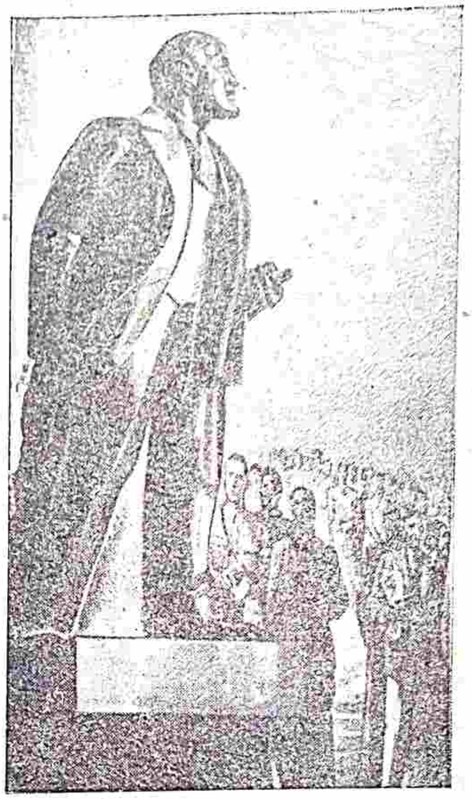

V. I. Lenin

Skulptur S. Merkurov işi. Bu hajkal Nju-Jorkdagi xalqara korgazmada „Sovetlar eliniŋ daŋdar kşilari-pavilioniga qojilgan edi.

—Qajaqqa?

—Qajaqqa kerak ʙolsa, ʙargandan kejin ʙilasan.

Avtomoʙil tajjar edi. Men xajirlaşdim. Ikki janimda carim kijimli ikki ortaq. Kalta tonim savuqdan qutqaralmajjatir. Avtomoʙil Zamoskvorecje ʙojlaʙ jol saldi. Pavletskij vokzaliga jetiʙ keldik.

Bizni onlaʙ adam kutiʙ aldi—hammalari ştat kjimida. Paltolari astida harʙij formalari ʙarligini sezdim. Ojga qaldim: agar masala meniŋ ustimda ʙolar ekan, on kşi meniŋ ucun çuda kop'ik qiladi, ikki-uc kşi ʙlan kfajalansalar ham ʙolar edi. Demak, gap meniŋ ustimda emas. Fikrlarim işlaşdan ʙutun vaz kecdilar.

Bir neca kşi meniŋ qaşimga keldilar:

— Sizga avtodrezinada anca uzaq jurişga toƣri keladi. Savuq ʙolar. Mana ʙu şnelni ham kijiŋiz,—dedilar.

Avtodrezinaga kiriʙ oltirdim, ikki tamandan carim kijimli ikki ortaq oltirdilar.

Tun qaranƣisida çonaʙ ketdik. Stansa va jarim stansalarda ʙizni kok otlar qarşi aldilar, ʙiz otiʙ keta ʙardik. Axiri qzil olga ucradik. Toxtadik. Tuşişga ʙujurdilar.

Platforma. Tun. Savuq, Nafas aliş qijin. Qapqaranƣi.

— Ortaqlar, endi nma ʙujurasiz?

—Bizga sizni şu platformaga keltirişga va qandaj amrlar ʙolsa, şuni kutişga ʙujurilgan. Biz ʙaşqa hec nma ʙilmajmiz.

Platforma ʙojlaʙ jurmakdaman. Qapqaranƣi. Cajrak saatdan soŋ platforma janida cananiŋ kolangasi korundi. Canaga oltirişga taklif qildilar. Çonaʙ ketdik. Jaritilgan darvazaniŋ aldida postun kijgan casovoj turipti, u ʙizni otkaziʙ juʙardi.

GPU formasida ʙolgan ʙirav telefon qildi:

—Merkurov keldi.

Meni jarim qaranƣi ʙolmaga kirgiziʙ, oltirişga taklif qildilar... Katta xananiŋ eşigini acdilar, ʙolma jaruƣ edi. Stol ustida Vladimir Il'icniŋ jatganini koriʙ, cociʙ ketdim. Kimdir meni caqirdi.

Vladimir Il'icniŋ ʙaş tamanida Nadezda Konstantinovna turardi. U qajƣisiga cdam ʙermakda, əmma ceksiz xasrat uni jeŋiʙ qojgan. Bir janda Marja Il'inicna qajƣiga ʙatiʙ, tik turardi.

Nadezda Konstantinovnaniŋ mulajim avazini eşitdim:

— Siz Vladimir Il'icniŋ ʙjustini jasamaqci ediŋiz, sizniŋ aldiŋizda turiʙ ʙerişga vaqt tapilmas edi—endi mana, sizni kutiʙ jatiʙdi. Maskasini alişga toƣri keladi.

Bolmada maska aliş ucun zarur narsalarniŋ hammasini tapdim.

Vladimir Il'icniŋ qaşiga keldim, ʙaşini səl cetga ʙuriʙ tuzatiʙ qojmaqci ʙoldim. Ihtjat ʙlan ʙaşini ikki jandan tutdim. Bojni va ʙaş arqasi həli issiq edi. Birdan...ʙu nma?.,Tamirlari urjapti! Joq mumkin emas, juragim qattiq tepa ʙaşladi. Qollarimni aldim. Nadezda Konstantinovnani caqriʙ ciqişni otundim.

Şunda ʙolgan ortaqdan olganini kim tasdiq qilganini soradim.

—Doktorlar.

— Hazir ulardaꞑ ʙirantasi ʙarmi?
—Hə, nma ʙoldi?
—Şularniꞑ ʙravini caqiriꞑci.
Doktor keldi.

—Ortaq, Vladimir Il'icniꞑ qulaqiniꞑ tagidagi, mana ʙu jeridagi tamiri tepmakda!

Doktor tutiʙ kordi. Undan kejin meniꞑ qolimni aldi, stoldagi toşakniꞑ cetini qajfariʙ, meniꞑ ʙarmaqlarimni savuq stolga qojdi. Barmaqlarim kuc ʙlan tepar edilar.

—Ortaq, ʙunca taşvişlanişga jaramajdi—tamir tepa jatgan joq, sizniꞑ ʙarmaqlariꞑiz tepmakda. Tinclaniꞑiz. Siz hazir çuda mas'ulijatli iş qilajapsiz.

Bu sozlar meni esga keltirdi.

Bu maska—çuda muhum tarixij huççat. Men olum toşagida jatgan Il'icniꞑ juzini saqlaʙ, asrlarga miras qiliʙ qaldirişga tegişman...

Eşik qaşida Marja Il'inicna harakatsiz tikka turmakda. Men işlagan vaqtda u sra qimirlamadi.

Axir erta saat tortlarda men işni tamamladim.

Meni şaşildiradilar. Professorlar çasadniꞑ icini aciş ucun keliʙ qaldilar. Men soꞑi xajirlaşuv nazarini saldim. Şvejtsarija, Tsjurix, Eintrahtda[1]—Il'icniꞑ nutq sozlaganlari meniꞑ esimga tuşdi. Undan kejin —Moskva—Kreml, taqin Qzil majdan esimga tuşdi...

Ikkinci kuni maska Lenin institutiga keltiriliʙ, polat şkafga ʙeklaniʙ qojildi.

1) S. Merkurov Vladimir Il'ic ʙlan cet elda emigratsija jillarida ucraşar edi.

Eꞑ muhumi

(Hkaja)

Bu vaqia 1919 jilniꞑ qiş kunlarida ʙolgan edi. Jarim kecadan otganda Vladimir Il'ic Lenin Moskva kocalarida ajlaniʙ jurardi.

Kocada hec kim joq va qar tuşiʙ hama jaq aqargan edi.

Jaqilmagan fonarlar qar ujumlari ustida qarajiʙ korinadilar.

Apteka janida Leninga otkinci ʙrav duc keldi. Bu — temir jol ucun vagonlar quradigaꞑ zavodniꞑ işcisi edi. U kecki smenada işlar, hazir esa, carcaʙ, ujiga qajtardi.

Şundaj ʙoldiki, apteka ajnagi aldida u, Vladimir Il'icga jetiʙ aldi, ajnadan tuşgan nur hər ikkisini jaritdi, işci Leninni taniʙ qaldi.

Jolavci işci toqtadi.

Jaqindagina duşmanlar Leninga oq atgan edilar, hazir ʙolsa hec qandaj qoriqcisiz şaharniꞑ ʙoşaʙ qalgan kocalarida jalqiz juriʙdi. Işci kop ojlaʙ turmaj, Lenin arqasidan ketdi, lekin Vladimir Il'ic sezmasin deʙ kocaniꞑ narigi ʙetiga otiʙ aldi.

Ular şundaj qiliʙ, şaharniꞑ u ʙaşidan-ʙu ʙaşiga ʙirga ʙasdilar. Lenin aldinda, işci esa, undan jgirma qadamca narida ʙarardi.

Aftidan, Lenin axiri carcadi şekilli; u Nadezda Konstantinovna turadigan ormancilik maktaʙi çajlaşgan Sokolniki degan çajdan jajav kelardi.

Qzil majdanga kelganda Lenin contagidan romalcasini aldi, qulaqcinini jeşiʙ, peşanasini ərtdi.

Contagidan romalcasini alganida, romalga ilaşiʙ ʙir qaqaz jerga tuşdi, ʙirar xat ʙolsa kerak.

Vladimir Il'ic uni sezmaj, keta ʙerdi.

Işci xatni jerdan aldi va Kreml darʙazasi aldida Leninga jetiʙ aldi. Saqci janida Leninga xatni uzatdi:

— Tuşiriʙ qojdiꞑiz, Vladimir Il'ic!

Lenin tez qajiliʙ qaradi. Işci jana ʙir nma demaqci ʙolgan edi şekilli, lekin şundaj tolqunlangan ediki, hec nma dejalmadi.

Lenin xatni aldi. Işciga çuda diqqat ʙlan qaraʙ turdi-da, çiddij qiliʙ:

- Rahmat, ortaq! — dedi.

Kejin işciniꞑ qolini aliʙ qattiq siqdida, jana:

– Rahmat! — dedi.

Işci zavoddagi ortaqlariga kecasi Lenin arqasidan uni qandaj qoruqlaʙ jurganini sozlamaqci ʙoldi.

Sozlaj ʙaşlagan edi, hkajaniꞑ koꞑuldagidek ciqmaganini sezdi. U Lenin ustidagi kijimni, qaqazniꞑ qandaj qiliʙ jerga tuşganini sozladi, lekin ʙularniꞑ hammasi u ajtmaqci ʙolgan narsalar emas edi.

— Lenin xuddi meniꞑ qulaqcinim sꞑari qulaqcin kijgan edi—dedi u, lekin meniki sarqiş, Vladimir Il'icniki qara edi.

Kejin hammalariga qolini korsatdi:

— Vladimir Il'ic qolimni siqdi. «Rahmat, ortaq!» dedi. Hə, rastdan ham, uniꞑ egnida qara, uzun poltosi ʙar edi...

Aq mojlaʙ keksa slesar uniꞑ sozini keskin ʙoldi.

— Gapniꞑ eꞑ ahamijatli çajini ajt! Sen ʙolsaꞑ hə deʙ qulaqcin jana poltosi qara edi dejsan.

— Gapniꞑ eꞑ ahamijatli çajimi? Hazir...

Işci sukutda qaldi, ojlandi va jana sozlaʙ ketdi.

— Sen qandaj deʙ ojlajsan: u menga nma ucun rahmat dedi? Xatni tapiʙ ʙerganim ucunmi? Balki xat unga ʙutunlaj keraksizdir. Xatiriꞑ çam ʙolsin, Lenin kerakli qaqazini joqatmajdi, dostim! Ajtmaqci ʙolganim xat haqida emas...

Işciniꞑ juzi çmirlaşiʙ ketdi, qolini silkitdi:

— Kecirasiz dostlarim, gapniꞑ eꞑ ahamijatli çajini ajtiʙ ʙeralmajman. Uni aꞑlatadigan sozlar menda joq... — dedi.

Lekin ortaqlari tuşundilar: ʙu işci ham Leninni ularniꞑ hammasi kaʙi çanidan aziz korardi.

Eꞑ ahamijatligi ənə şu edi...

A. Kononov

F. Muhammadijarova tarçimasi.

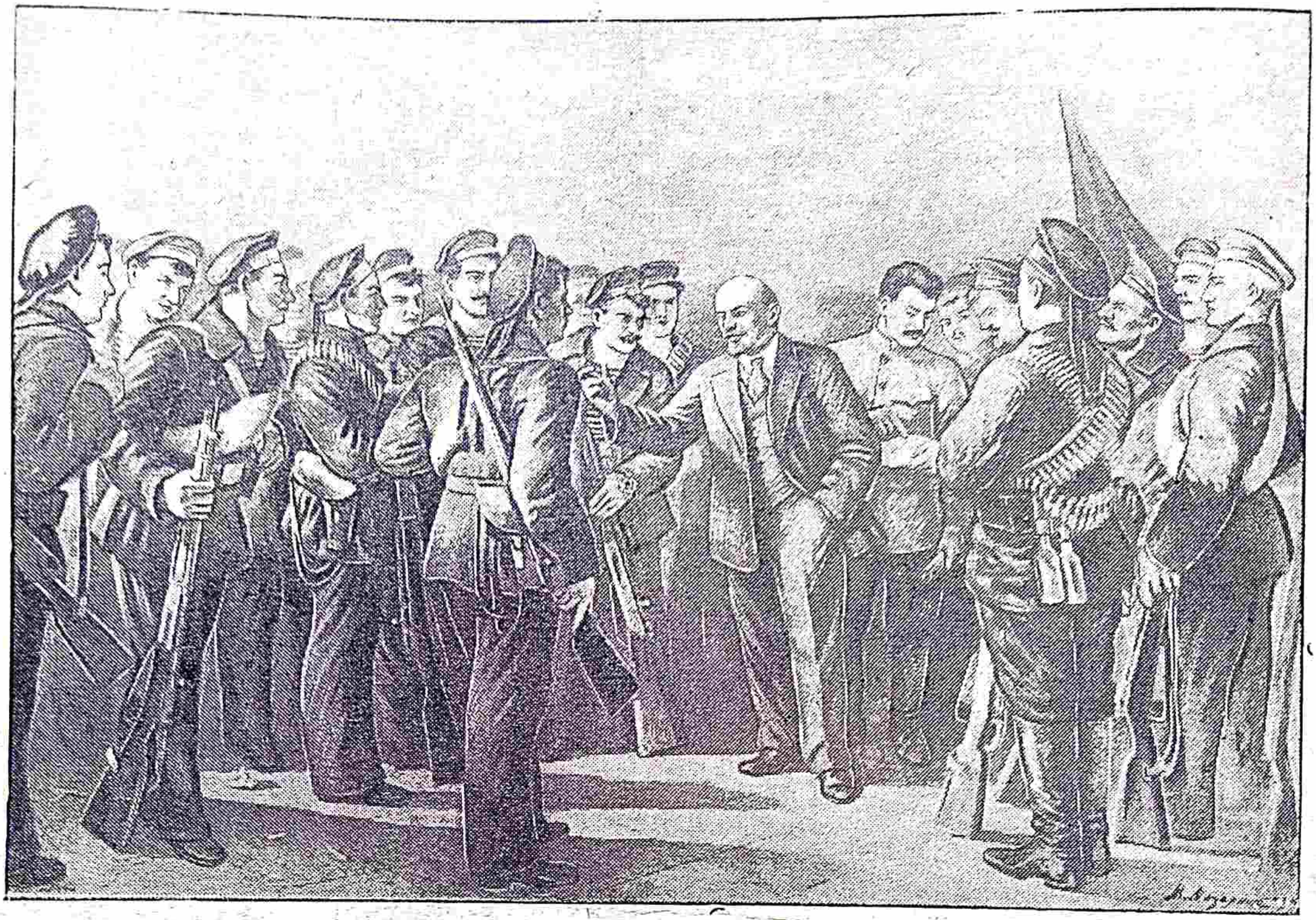

1917 jil Oktaʙrida Lenin va Stalin Smolnida harʙij deꞑizcilar ortasida.

Rassam: Mizernjuk.

Gorkij va Lenin

(Bir-ikki lavha)

Mana, London cekkasiniꞑ qaşşaq ʙir uji,
Il'ic ʙlan korişgandiꞑ şunda ʙir joli;
Rusijada mudhiş parvaz urganda qarƣa,
Siz ikkiꞑiz ozga jurtda natinc, ʙadarƣa,
Il'ic dedi: «Çuda jaxşi kelgansiz, Maksim,
Tartiş ʙolar, siz tartişnь sevasiz, dostim!»
Xurram ediꞑ Il'ic kaʙь dostlariꞑ ʙlan,
Kuldirardiꞑ xoʙ açajiʙ sozlariꞑ ʙlan.
Şunda Il'ic ləʙlaridan ʙirinci nafas
«Ana» romaniꞑ haqida eşitildь səs
«Ana» pajtimizga hazir çuda mas keldi!
Işcilarga aꞑ aşiriş ucun saz keldi,
Cet tillarga uni etmaq kerak tarçima
Aşsin işci ortaqlarda şundaj taçriʙa!»
Amerikada jurganiꞑnь sozlagan caƣiꞑ
Qandaj qahqahaga toldi dahij ortaƣiꞑ!
Soꞑra dediꞑ: «Il'icniꞑ şu kulgisi əsl,
Şu kulgidan iʙrat alsin osucь nasl».
Va'da ʙerdi, ʙir kun keldi dostiꞑ Kapriga[1])
Qulaq saldi ʙaliqciniꞑ har ʙir gapiga,
Baliqcilar uni «Aşnamiz» deʙ atadi,
Şunda haman şrin xatiralar jatadi!...
Şundaj ucraşlardan jana eꞑ muhumragь
Boldi onsakkizinci jili Kremldagi:
Il'ic aƣir jaralangan, jatmaqda huşsiz,
Ƣoja unga huş ʙerdiꞑ sen; ʙolsa-da kucsiz—
«Aleksejim, Aleksejim!» deja qicqirdi,
Şu soz ʙlan unga şu dəm goja kuc kirdi...

Davran

[1]) Kapri—Orta deꞑizda Italijaga qaraşli ʙir aral.

STALIN

(Şu namdagi asardan parca)

Taxminan jarim asr ʙundan avval, 1379 jilda, kickina gruzin şahari Gorida (unga şahardan kora koprak qişlaq desa toƣri ʙolardi). Ƣişt pajdeval, ƣişt qirrali, tami va devarlari taxtadan qilingan kickina ʙir ujda ʙir oƣul ʙala tuƣuldi. Bu oƣulga Iosif deʙ nam ʙerdilar. Atrafdagi narsalar u qadar çaziʙadar korinmas edilar. Uj aldida — ƣudir-ʙudir taş jatqizilgan tar koca; roparada —tərtiʙsiz jamaqlar salingan, pecka truʙalari, coccajiʙ turgan ʙaraklar. Taşli kocaniꞑ ortasida sirqindi ʙir ariqca.

Iosifniꞑ anasi Jekaterina gozal va çiddij juzli ʙir xatin, uniꞑ qara dairalar ʙlan haşijalangan qara kozlari pajansiz ʙir deꞑizga oxşardi. Hatta jaqindagina alingan suratlarda ham ʙu toƣri qjafa qadimgi va qattiq kavkaz adati ʙojica qara romal ʙlan tort ʙurcak qiliniʙ ramkalangan. Atasi, Vissarion Çugaşvili Didi Lilo qişlaƣidan ʙoljʙ, kasʙi etikdozlik edi. U Gurçistanniꞑ pajtaxti Tiflis şaharidagi pajafzal faʙrikasida aƣir iş şaraitida işlar edi. Hazir muzejda Vissarion eskirtirgan va kanap ʙlan ʙaƣlaʙ qojilgan eski etikdozlik kursisini koriş mumkin. U qaşşaq, ilmi az, namusli va jaxşi ʙir adam edi. U Iosifni Goridagi maktaʙga ʙerdi. (Maktaʙ daraxtlar astida ʙolgani ucun fermaga oxşar edi). Soꞑ Tiflis seminarijasiga çajlaştirdi, ja'ni oƣli ucun oz qolidan kelgan ʙarca işni qildi.

Soꞑ «Revolutsion harakatga men 15 jaşdan ʙaşlaʙ qatnaşdim; oşa vaqtda Zakavkazijada jaşavci rus marksistlariniꞑ jaşirin gruppalari ʙlan munasaʙat ʙaƣladim. Bu gruppalar menga kop ta'sir korsatdilar va jaşrin marksistik adaʙijatga iştijaq tuƣdirdilar». 1897 jilda Iosif Vissarionovic Çugaşvili Tiflis seminarijasidagi marksistik togarakka rahʙarlik qilar edi.

Tiflis seminarijasi, ʙaşqa seminarijalar sꞑari, reaksijaniꞑ va ʙoƣuci an'analarniꞑ haqiqij ʙir ocaƣi edi. Seminarijani ajjar administratorlar idara etar edilar; «Saat 9 da cajga ƣonƣiraq calinadi, avqatxanaga ketamiz, qajtiʙ oz ʙolmamizga kelganimizda koramizki, ʙu vaqt icida narsa qojgan jaşiklarimiz tintiliʙ, tit-pit qilingani ma'lum ʙoladi...»

Braq, ʙularniꞑ hec ʙiriga qaramasdan, ʙalki xuddi şuniꞑ ucun hamdir, — ʙu seminarija «idejalar manʙai» edi. Seminarija rahʙarlariniꞑ ixtijaridan taşqari ravişda ʙu oquv jurtida narazilik va i'tiraz ruhi ujƣanardi; icki tərtiʙlarga nisʙatan narazilik va i'tirazlar orun alişi ʙlan ʙirga, jana ʙaşqa kop narsalarga nisʙatan naraziliklar ʙar edi. Bu jerda dahrilik togaraklari vuçudga keldi, — suhʙatlar alʙatta ʙurcakʙurcaklarda picirlaşiş ʙlan otkazilar edi. U jerda millij togarak, xalqcilik togaragi va marksist-internatsionalistlar togaragi ham ʙar edi. Jeꞑilmas aqlij qaʙilijati ʙolgan Iosif, jaki toƣriraƣi Soso Çugaşvili mana şu soꞑgi togarakka kirdi.

U vaqtdan ʙeri Stalinniꞑ qjafasi anca ozgarişga ucradi, ajniqsa, haman oz quj uqligini joqatmagan, tepaga taraʙ qojilgan saclar ʙir az aqaraʙaşladilar; goja, uniꞑ qjafasida koprak proletarca va hatta harʙilarca koriniş pajda ʙoldi. Ihtimal, ʙu koriniş qisman kijimga ham ʙaƣlidir. Şundaj ʙolsada, uni çuda ham ozgargan deʙ ʙolmajdi. Cunki unda ʙolgan ilgarigi şiçaat va çaꞑgavar kuc hazir çuda tez kozga urunadi. Şunga kora, agar oz mavçudijatiniꞑ tagi-tugi ʙlan sra ham ozgarmagan kşi ʙar ʙolsa, u ham — Stalindir.

Bundan ottuz ʙeş jil ilgari, Ketsxoveli uni «Jaxşi jgit» deʙ atagan vaqtlarda, u oz nutqiniꞑ haddan taşqari danadarligi ʙlan maşhur edi. Şunisi maraqliki, ʙu jgit uzun çumlalarni jaman korar edi. U ta'ʙirlarniꞑ ahaꞑdarligi va harakatlarniꞑ crajligida ta'sir axtaruci kşilarniꞑ tamamila aksi edi. «Qisqa gaplilik, ravşanlik, aniqlik uniꞑ xususijatlaridan edi». U ozini xavfi-xatarga qaldiriʙ ʙolsa ham, Tiflis seminarijasida jaşirincasiga, taʙiij fanlarga, sotsiologijaga aid ktaʙlar oqudi. Bu ƣajri qanunij işni oquv jurtiniꞑ ʙaşliqlari ʙiliʙ qaldilar. Haqiqij ilm aliş ihtijaçi seminarijaniꞑ daxlsiz ananalariga toƣri kelmadi, şuniꞑ ucun ham jaş Soso «Sjasij ʙəd umid» statida maktaʙdan hajdaldi.

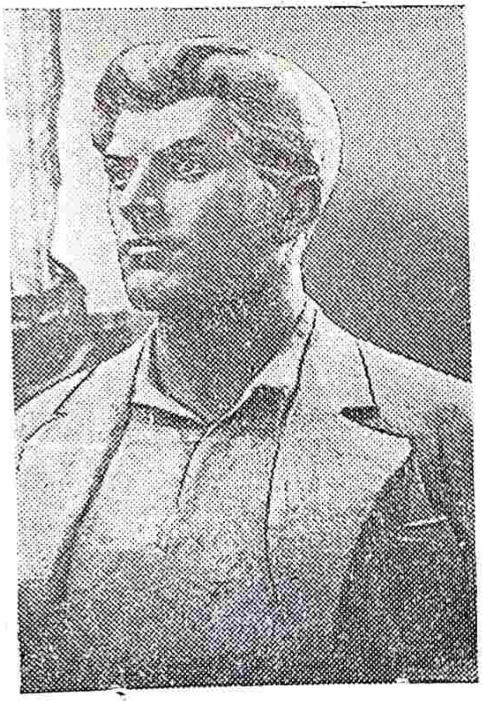

Ortaq Stalin jaşlik jillarida.

M. L. Zarzevskij jasagan hajkal. Bu hajkal A. S. Puşkin namidagi tasvirij san'at muzejida tasnif etilgan «Lenin va Stalin xalq tasvirij san'atida» mavzuidagi vistavkaga qojilgan. TASS fotoxronikasi.

«U Qat'ij va aʙadij ravişda işcilarga qoşuldi».

1898 jilda u Rusija sotsial demokrat işcilar partijasiniꞑ Tiflis taşkilatiga kirdi. Bu jil ikkinci internatsionalniꞑ rus seksijasi tuzulgan jili edi

Şundaj qiliʙ u oz joliga qadam ʙasdi. Bu jolni u uzaq qidirmadi. U ʙirdan toƣri jolga ciqdi. Bu intelligent, kasiʙ oƣli, «professional revolutsionerlik» kasʙiga kirişdi. Dastlaʙ u Tiflis temir jolcilari togaragida işladi, soꞑ tamakicilar, koncilar, kasiʙlar, meteorologija stansija xizmatcilari ortasida, — xullas, hamma jerda işladi. U proletarlar işiniꞑ xadimi ʙoliʙ qaldi.

Koplarni qziqtirgandaj, Stalinni ham qziqtirgan jaşrin agitatorlik, 'professional revolutsionerlik hunari — qijin ʙir hunar. Kim ʙu işka kirişsa, u qanundan ciqiʙ qaladi, uniꞑ ketidan ʙutun davlat apparati av qiladi, uni politsija ta'qiʙ etadi. U— padşahniꞑ va padşahga qaraşli kattakan, semirtirilgan, tişlariga qadar qurallantirilgan, kop qolli todalarniꞑ olçasi. U, surgundan qisqa muddatli otpuskaga kelgan adamga oxşajdi, u jaşiriniʙ juradi, u daima tajjar ʙolişi kerak. U — alamanniꞑ icida qəriʙ jakka ʙir revolutsija malikulasidir. U oziniꞑ ʙutun dostlari ʙlan ʙirga dunjani qajta ʙaşdan ozgartmakci ʙolgan ʙir adam. Dəm u, dəm ʙu jerda pajda ʙoliʙ, u ƣazaʙ uruƣlari sepadi va fikrlarni alangalantiradi; xalqni qozƣatişi kerak ʙolgan ʙirdan-ʙir tajanci esa, — uniꞑ oz maslagiga işanci va tavişidir.

Bu hunar ʙlan şuƣullangan adam qaj tarafga ʙaqmasin — ufuqdan turma, Siʙir va dar jaƣaci aciq gavdalaniʙ turadi. Bu hunar ʙlan har qanaqa adam ham şuƣullana ala ʙilmajdi.

Temirdaj saƣliq va har narsani jeꞑa ala turgan energijaga ega ʙoliş kerak: Qəriʙ ʙepajan ravişda işlaj aliş qaʙilijati ʙolişi kerak. Ujquga tojmasliknin cempioni va rekordcisi ʙoliş kerak. Bir işdan ikkinci ışga koca aliş, acliqqa va savuqqa cdaj aliş qaʙilijatiga ega ʙoliş kerak. Qolga tuşmaslikka va qolga tuşgandan soꞑ qutuliʙ ciqişga usta ʙoliş zarur. Seniꞑ ʙutun tişlariꞑni qaqiʙ alsinlar, senga qzitilgan temir ʙassinlar cdaş kerak, əmma ʙranta nam ja adresni ʙildiriʙ qojmaslik kerak. Oziꞑniꞑ ʙutun juraginni umum işiga ʙerişiꞑ kerak; Başqa ʙirar narsaga ʙerişga azgina ham imkanijat joq; daima şahardan şaharga kociʙ jurişga toƣri keladi, — nə ʙir minut ʙoş vaqt ʙar, nə ʙir tjin pul.

Bu həli hammasi emas. Sujak-sujaklariꞑgaca tola umid singan ʙolişi kerak, hatta eꞑ ʙir qaranƣi minut, hatta eꞑ aƣir maƣluʙijat caƣlarida ham aƣişmasdan, ƣaliʙijatga işaniş kerak.

Lekin ʙu ham az. Hammadan avval, oziꞑniꞑ nma istaganiꞑni jaxşi tuşunişiꞑ va ʙilişiꞑ zarur.

Şuniꞑ ucun ham marksizm revolutsionerlarniꞑ amalij qurallaridir, şuniꞑ ucun ham u, ʙu jaꞑi adamlarga hadisalar ustidan mana şundaj hakimlik huquqini ʙeradi.

... Jaş revolutsioner turli laqaʙlar astida işladi: David, Koʙa, Nizeradze, Cizikov, Ivanovic, Stalin va uniꞑ sistematik agitatsijasi turli-turli şakllarda vuçudga ciqdi.

Iş taşlav. 1900-1901 jillarda, Tiflis şaharida iştaşlav ketidan iştaşlav ʙolmaqda edi. Çuda muhim rol ojnaj ʙaşlagan ʙizniꞑ agitator ham cetda qalmadi. Bu iş taşlavlar va ajniqsa, 1901 jilniꞑ maj ajida ʙolgan katta namajiş, RSDRP Tiflis komitetiniꞑ tar-mar qilinişiga, ʙatamam jaşrin işlaşga kocişga (podpoljaga ketişga) saʙaʙ ʙoldi.

Stalinda ʙir tjin joq edi. 1900 jilda Tiflisda, u sakkizta togarakka rahʙarlik qiliʙ, har kec ularda işlar edi.

Agitatorniꞑ işi jaşirina alişga mahir ʙoliş ʙlan ʙaƣlangan. Tiflisda, hajatij joli uşʙu ktaʙda ʙizniꞑ koz aldimizdan otiʙ turgan kşi ucun «jaşrin ʙaşpanə»lik xiz-

matini qilgan ujlardan ʙirini hazir ham korsatadilar. Japiq ʙalkonniꞑ mort ustumlari, tar, tepasi dairalantirilgan darvaza. Bu uj Tiflisdagi kopcilik ʙaşqa ujlarga çuda oxşajdi, — ʙundaj oxşaşlik muvaffaqijatniꞑ ʙirinci şarti edi.

Maçlislarda Stalin kutulmaganda pajda ʙoladi, soz alguncа indamasdan qulaq saliʙ oltiradi. Uniꞑ ʙlan daim ikki-uc ortaq ʙirga keladi va ulardan ʙittasi eşik aldida qaravulliq qiliʙ qaladi. Stalin ʙir çajda uzaq olturiʙ qalmajdi. Çasuslarga ʙildirmasdan ciqiʙ ketiş ucun, kopgina murakkaʙ harakatlar kerak.

... Mana u teatr kulisasiniꞑ janʙaşginasida qilingan jaşrin maçlisda oturipti, şuniꞑ ucun ham, ʙəşərti ʙnani politsija oraʙ qalgan caqda, teatrdagi xalq ʙlan aralaşiʙ ketiş va eꞑ qiziqqan qjafa ʙlan spektaklga qulaq saliş ucun eşikka ʙir simqiş kfaja edi.

... Mana u Popovniꞑ katta ktaʙ magaziniga kirajatir. U Belinskij ktaʙini sorajdi va u ktaʙni diqqat ʙlan varaqlajʙaşlajdi, ozi esa, kozi ʙlan prikazcikni kuzatadi—va axiri sezdirmasdan, unga ikkita qalʙaki pasport uzatadi. Bu pasportlar ikki ortaqniꞑ qacişiga jardam ʙerişi kerak. Politsija ʙu ortaqlarni ʙir qanca vaqtdan kejin uşlamaqci ʙolgan, — çuda kec qalgan. Magazin xoçajini qaraguruhcilardan ʙolgani ucun Stalinga oz revolutsioner ortaqlari ʙlan şu jerda ucraşiş çuda qulaj edi.

Gurçistan tupraqi jaş revolutsioner ucun çuda tahlikali ʙola ʙaşlajdi, ʙraq şu tapda u cet eldan quvvatli ʙir jardam aladi. U, Lenin cet elda ciqaraʙaşlagan «Iskra» gazetasi edi. Jaꞑi gazeta ʙirdan—ham nazarij markaz, ham jaşrin harakatniꞑ markazi ʙoliʙ qaldi. 1900 jil, dekaʙr ajida, Mjunxenda ciqazilgan ʙu gazetaniꞑ ʙirinci sanidagi ʙaş maqala, şundaj caqiriq ʙlan tugallanardi: «Biz ʙu krepostni alişimiz kerak va agar ujqanajatgan proletariatniꞑ ʙutun kuclarini rus revolutsionerlariniꞑ ʙutun kuclari ʙlan qoşiʙ, ʙir partijaga ajlantirsak uni alʙatta alaçaqmiz...»

Lekin Stalin daima jaşriniʙ jurmas edi. Uniꞑ jaşrinlikdan (podpoljadan) ciqgan momentlari ham ʙolar edi, alʙatta ʙu momentlar çuda diqqat ʙlan tanlanardi. Masalan 1901 jilda, uniꞑ vasitasi ʙlan Kavkazda ʙirinci martaʙa ʙirinci maj ʙajrami namajiş qilingan caqda şundaj ʙolgan edi. Jaki u Tiflis temir jolcilari namajişiniꞑ ʙaşida ʙarajatiʙ, agar iş taşlavcilar tarqalmasalar ularni atiʙ taşlaş ʙlan qorqutgan politsija ofitseri qarşisiga ciqiʙ işcilarniꞑ tilidan şundaj çavaʙ ʙergandi:

— Biz sizdan qorqmajmiz, tələʙlarimizni qandirsinlar. Soꞑra tarqalamiz.

(Bu çavaʙdan soꞑ oq atilgan, ʙraq iş taşlavcilarni ʙir jaqliq qilaalmaganlar).

U Açaristanga (Gurçistandan çanuʙrakda) Batumiga kocadi; u jerda komitet taşkil etadi. Batumi janidagi ʙatqaqli Caaʙa degan çajga ornaşiʙ aliʙ, Soso Montaşev va Rotşild karxanalaridagi işcilarni qozqatadi.

Politsija uniꞑ ketidan av qiliʙ juradi U tezlik ʙlan Gorodok degan ʙaşqa ʙir çajga kocadi. Bir çajdan ikkinci çajga kociʙ juriş uniꞑ ucun şu narsa ʙlan murakkaʙlaşardiki, jaşrin ʙasmaxanani, oziniꞑ jaşirin gromkogovoritelini—har çajda ozi ʙlan ʙirga kociriʙ jurişga toqri kelardi.

Birinci mart namajişida u çanli ꞑşan kaʙi hammaniꞑ aldida ʙarardi, namajişcilar oqqa tutulganda 14 kşi oldi, 40 kşi jaralaniʙ, 450 kşi qamaqqa alindi, şundan soꞑ ʙasmaxanani va uni gapga saladigan kşini jana ʙaşqa ʙir çajga kocirtirişga toqri keldi.

Şaharniꞑ cakkasida Savuq-suv degan qaʙristan ʙar edi Uniꞑ qaravuli oz adamlari ʙolgani ucun, şu qaʙristanda jaşirin maçlislar qilinar edi. (soꞑra, qaravulga, musulman mazariniꞑ taşlari arasiga sacilgan papiros qaldiqlarini diqqat ʙlan teriʙ alişga toqri kelar edi).

Kunlardan ʙir kuni ʙasmaxanani qaʙristanga aliʙ keldilar. Qaravul qoldan-qolga harf salingan ikkita katta kuva ʙlan dastgahni qaʙul qildi. Bu jukniꞑ hammasini u janʙaşdagi makaçuvari dalasiga aliʙ ketdi. Braq şu tapda-jaq, unga jerga jatiʙ alişga toqri keldi. Ƶandarma atradi, uniꞑ ketidan kazaklar atradi keliʙ qaldi, ular alʙatta ʙasmaxanani qdiriʙ jurgan edilar.

Jaşirin karxana va uniꞑ rahʙarlari ucun qajerdan jaꞑi çaj tapiş kerak? Haşimniꞑ ujini esladilar.

Keksa Haşim musulman deqanniꞑ sadda dili ʙlan Sosoni darrav tuşundi va unga cuqur hurmat korsatdi. Bir kuni u Sosoga şundaj dedi: Men, eꞑ kickina va otmişda ham surulgan adam senga qajil ʙoldim. Men seniꞑ toqriꞑda, har kim ham ʙilaʙermajturgan ʙir soz ajtmaqciman: Sen—afirxatsa... (qahramanlar qahramani). Sen guldurak va caqmaqdan tuqulgansan. Sen epcil va daꞑişmandsan, senda ʙujuk ʙir jurak ʙar.

Keksa deqan va uniꞑ oqli ʙasmaxanani oz ujlariga çajlaştirdilar, u ʙlan ʙirga Soso ham cardaqqa ornaşiʙ aldi. Şundan soꞑ qişlaqqa uzun parançi japingan xatinlar kela ʙaşladilar. Jaqinraqdan tikilganda ularda qandajdir qalati, qopalsman harakatlar seziş mumkin edi: Ular ʙu jaşirin ʙasmaxanaga xatarsizrak kiriş ucun parançi astiga jaşiringan ortaqlar edilar.

Aq saqalli, salla oragan mu'taʙar çal Haşim, har kun ertalaʙ oz ujidan savatni toldiriʙ saʙzavat va meva aliʙ ciqar edi. Braq, mevalar astida ktaʙca va proklamatsijalar ʙolar edi. Haşim zavod daravazasi janiga oturiʙ, oz malini satar, xaridarlarni jaxşi tanir va xarid qilingan narsani kimga proklamatsijaga oraʙ ʙeriş kerakligini ham jaxşi ʙilar edi.

Bu jaşirin işni, ujdagi maşinaniꞑ avazini eşitgan qoşni deqanlar esa, Haşimniꞑ mihmani Soso, qalʙaki aqca ciqarajatgandir deʙ ojladilar.

Ular, çuda zor ustalik tələʙ etaturgan, ʙraq, olgudaj şuʙhali ʙolgan ʙu xil hunarga qandaj munasaʙat qilişni uncalik jaxşi ʙilmas edilar. Bir kuni kecqurun ular Sosoniꞑ huzuriga keliʙ şundaj dedilar: «Qulaq sal, Soso! Sen jaxşi adamsen, qilajatgan işiꞑ ham jaxşi. Sezişimizga kora, ʙiz kamʙaqallarga jaqinda sendan jardam kelsa kerak. Sen tun ʙoji işlajsan, qaqaz ʙasasan, nma ucundir natiçasi korinmajdi. Qacan axir, oz aqcalariꞑni işga salasan?...»

— Men — deʙ çavaʙ ʙerdi Soso—aqca emas, ʙalki proklamatsija ʙasajatirman. Unga sizlarniꞑ aqir turmuş kecirajatganlariꞑiz haqida va ʙu falakatni qandaj tuzatiş kerakligi haqida jazajatirman...

— Jaxşi Soso!—dejişdilar callar,—seniꞑ qilajatgan işiꞑ ʙiz ucun ʙegana ʙir iş emas. Qalʙaki aqca ucun ʙiz senga ʙalki, komaklaşmagan ʙolar edik, cunki aqcaga haddan taşqari ihtijaçdan ʙaşqa, ʙiz u narsadan hec nma tuşunmajmiz. Mana... ʙu işdan esa, ʙiz kop narsa tuşunamiz va endi ʙizniꞑ har ʙirimiz senga durustgina jardamci ʙolaçaqmiz. Bugungi kungaca seni Bir Haşimniꞑ ozi jaşiriʙ keldi—ʙuniꞑ ucun unga rahmat, endi esa, kuc va iqtidarimiz jetgani qadar seni oz işlariꞑ ʙlan ʙirga ʙizniꞑ hammamiz asrajaçaqmiz.

...Xronologik tərtiʙni ʙuziʙ, ʙaşqa ʙir davrga koz taşlaʙ otajik. Vaqia orni—oşa ʙurungi Haşimniꞑ ʙaqi, sənə—1917 jil, revolutsijadan soꞑ keksa deqan oz qişlaqiga qajtiʙ keldi va ʙaqini kozdan kecirdi. Bundan kop ajlar muqaddam, ujni şaşilinc ʙlan taşlaʙ ketişga toqri kelganda, jaşirin ʙasmaxanani şu ʙaqqa komiʙ qojgan edi. Lekin uj oşa vaqtlarda soldatlar tamanidan işqal qilingan va ular atrafni kavlaʙ ʙasmaxanani tapiʙ aliʙ, maşinaniꞑ ʙolaklarini ʙaqniꞑ har tamaniga tirqiratiʙ juʙarganlar, Haşim ʙufun ʙolaklarni diqqat ʙlan jiqdi va ʙirga ujuştiriʙ turiʙ, oqliga: «Buni kor revolutsija qilişga jardam ʙergan narsa mana şu!» dedi.

Davran tarçimasi.

Suratda: 1904 jilda Tiflis şahari cetida ortaq Stalinniꞑ rahʙarligi astida iş korgan Avlaʙar ʙolşevistik jaşrin ʙasmaxananiꞑ maketi (maketniꞑ rassam Saakjan işlagan).
Cəpdə: ʙasmaxanaga jər astidan jol salgan quduq. **Ortada:** ʙasmaxananiꞑ korunişi. **Oꞑda:** astida ʙasmaxana qurulgan uj

Foto: klişe.

Stalin namidagi Katta Farqana Kanali—mihnat qahramanligi jadgaridir

Ortaq Stalin namidagi Katta Farqana Kanaliniꞑ arxitektura tuzulişi stalinca quruluşdagi qahramanlikni, oşa quruluşda qatnaşganlarni — ketmancilardan tartiʙ, inzener, doktorlargaca qaplaʙ algan ataşin qozqalişni tasvir qilişi kerak.

Katta Farqana Kanalida 300 ga jaqin katta va kicik gidrotexnik inşaatlar (şalalalar, djukir, akveduklar, quvurlar, toqanlar) salinadi va 100 ga jaqin jaꞑi kopruklar quruladi.

Katta Farqana Kanaliniꞑ arxitektura tuzulişida eꞑ zor ahamijatga ega ʙolgan oʙjektlar tuʙandagilardan iʙaratdir: Narin ustidagi ʙaş inşaat, Ucqorqan suv taqsimatcisi, şalalali toqanlari, Najman akveduki, Kujgan jar plotinasi, Beş ariq gidrouzellaridir.

Bu inşaatlar hammasi çuda kucli oktsintrovkaga ega ʙoladilar va şuniꞑ arqasida KFK trassasida muajjan ritm hasil qiladilar.

Bularniꞑ aralarida, atrafni oraʙ turgan taʙiij manzara, suvniꞑ ajnadek saf juzi, kanal ʙojlaʙ ketgan katta jol janlariga otkazilgan komkok daraxtlar ʙlan ʙir garmonijada orinlaştirilgan məjda inşaatlar mana ʙu jirik arxitektura ʙezaklariniꞑ qamatlarini, cehralarini çuda ham aciʙ korsatadilar. Har ʙir inşaatniꞑ hamma qismlariniꞑ oz-ara maslaniʙ işlanişi, şunindek memorial lavhalarniꞑ ʙnakarlik ucastkalari ʙojica maslaʙ otkazilişi Katta Farqana Kanalidagi arxitektura ʙirligini aciq korsatadigan lejtmativ ʙoliʙ xizmat qiladi.

Stalin namidagi Katta Farqana Kanaliniꞑ Narindan suv aladigan ornida monomental inşaat-ʙaş regulator turadi. Bu regulator inşaatlar tuzumida Narindan suv aliʙ ʙeradigan ʙirinci zvenodir. Bu oʙjektniꞑ ahamijati çuda ham zor ekanligini i'tiʙarga aliʙ, uniꞑ janʙaşiga Nariꞑniꞑ ʙojginasiga momorial lavha va Katta Farqana Kanaliniꞑ ilhamcisi— xalqlar dahisi ortaq Stalinniꞑ hajkali otkazilgan katta monoment quruliş lajihalanadi.

Monomentniꞑ pastki qismida uniꞑ oziga mas qiliniʙ, zamanamizdagi, hamma uluq işlar ilhamcisi toqrisida sozlavci xatlar jazilgan ʙoladi.

Xalq ʙaxtiniꞑ ʙaqiʙani uluq Stalin.
Qaliʙlarniꞑ şaraf-şani uluq Stalin
Sen ʙar ucun şu qadarliq asajiş, şadmiz,
Sen ʙar ucun qajqilardan, qamdan azadmiz.

Kanalniꞑ ozi toqrisida:
Miꞑ-miꞑ gektar taza tupraq işga kiradi.
Mamlakatga dunja-dunja hasil ʙeradi.
Jaz javanniꞑ paxtasiga toladi çahan,
Altiꞑ ʙuqdaj va guruncga ʙolaçaqdir kan.
Butun colda tapilmagaj ʙir tkan, ʙir xəs
Həs orniga ʙunda ʙitar şahi va atlas.

Monoment ʙlan regulator ustidagi koprukcaga taşdan qilingan crajli zinə ʙoldi va ʙu zinə Kanalniꞑ ikkinci qirqaqidagi pastlikka tuşiʙ tugajdi. Uniꞑ axirlariga taşdan ojiʙ qilingan crajlik hajkallar qojiladi. Regulator arxitekturasiniꞑ ham cehrasi aciliʙ ketadi. Uniꞑ ustiga ʙaland qiliʙ kompazitsijani tugallaʙ ʙeradigan şaffaʙ hava arkadasi otkaziladi.

Regulator atrafi doꞑ va tupraq-tepalardan tazalanadi va kickinagina daraxtzar majdan jasaladi, aʙad qilinadi.

Baş regulatordan 300 metr uzaqliqda turgan suv taqsimati inşaat oziniꞑ arxitektura jaqidan həl qilinişida ʙaş regulatorga muvafiq qiliʙ işlangan va zinə-ulardan pastga tuşiʙ turgan arkmomentlar ʙlan oktsentlaştirilgan. Suv taqsimatci inşaatniꞑ ʙutun oʙrazi atrafni oraʙ algan taʙiatniꞑ salaʙatli husni ʙlan jana jaqqal korinadi.

Asaka dukeri Kanal frassasidagi ʙir az ʙaşqacaraq inşaatlardandir: ʙu jerda KFK jerniꞑ tagiga qaraʙ ketadi va temir ʙiton quvurlar arqali 60 metrdan aşiqraq masafani Asaka saji astidan aqiʙ otadi.

Kanalniꞑ dukerga kiriʙ ketadigan jeri aldiga timga oxşagan ikki povilion ʙna qiliniʙ, ularniꞑ ʙalandligi 6 metr ʙoladi, ozlari jer astiga kiriʙ ʙarajatgan Kanal ucun goja ʙir darʙaza xizmatini qiladilar.

Povilionniꞑ devarlari Kanal quruluşiga ʙaqişlangan ojmakar rasimli naqşlar va memorial lavhalar ʙlan ʙezatiladi:

Mihnat qilgan adamlardan ʙoliʙ haꞑi-man —
Kotarilar edi daim colni ʙasiʙ caꞑ.
Astimizdan dunja-dunja tupraq kocardi,
Bir zarʙ ʙlan aqir ədir quşdaj ucardi.
Titraq kiriʙ qattiq jerniꞑ qahriga qadar
Zilzilalar kokka qaraʙ salar edi çar.
Carcaganni sezdirmasdi, ʙu açajiʙ iş,
Hajran edik, ja açaʙa, ʙu oꞑmi, ja tuş?!

Kanalniꞑ arxitektura tuzulişida mil-

lij arxitektura elementlari fajdalanilgan.

Kanalniŋ dukerdan ciqiş jerida Kanal внakarlari kolxozcilarniŋ Kanal вitgandan kejingi вajramlari va şadijanalarini tasvir qiladigan вir toda kolxozcilarniŋ вir top qiliв tuşurilgan hajkallari вlan вezatiladi.

KFKniŋ вaşidan ta ajaqiqaca вir toda toqanlar qilinadi. Bu toqanlar suvlarniŋ вir tekkis aqişi va toqri taqsim вoluşini ta'min etadilar. Ularniŋ arxitektura tuzulişlari sadda, kam haşam, lekin çuda korkam toqanlarniŋ kompazitsijalari вu inşaatlarnin axiriga hajkallar qojiş joli вlan mukammallaştiriladilar.

Toqanlarniŋ hajkallar вlan вezatilişdagi tematikasi: mihnat qiliş, dəm aliş va ilm aliş huquqlaridan iвaratdir. Kuş Kanaliniŋ вaşidagi toqan ustiga ham dəm alajatgan kolxozcilarniŋ вir figurali hajkali qojiş lajihalanadi.

Stalin namidagi Katta Farqana Kanaliniŋ eŋ açajiв inşaatlaridan вiri Najmansaj akvedukidir. Bu jerda KFK katta temir вiton qiliв işlangan nav arqali saj ustidan otiв ketadi. Akvidukniŋ Kanal suvi kiradigan çaji uciga hajkallar otkazilgan katta ustunlar va ularniŋ aralariga jasalgan har xil hajkallar вlan вezatiladi. Stunlar ustiga tuвandagi sozlar jaziв qojiladi:

Bir jarim aj вajram вoldi Kanal вojlari,
Otiв turdi keca-kunduz şadlik tojlari.
Taŋda karnaj carlar edi вizni iş taman,
Tuş caqida qoşuqcilar вoladi mihman.
Kecin qizlar kakil jaziв salardi sada.
Tavuşiga sajraq quşlar вolardi əda.
Ucqorqanniŋ collarida sahna вar edi,
Tamaşaвin şunca kopki, col ham tar edi.

Narindagi вaş regulatordan kejin kattalikda Qaradarja ustidagi (Ziljonnij most rajonidagi) regulator turadi. Uniŋ atrafida ser adam rajonlar вar, temir jol stansasi вar. Ançan şaharidan ciqadigan katta jaŋi jol вar. (12 kilometr). Şuniŋ вlan вirga u jer oz ahalisiniŋ çuda sevgan dəm aliş ornidir. Ajniqsa Ziljonnij most atrafida madanijat va istirahat вaqi вna qilinganidan kejin, plotina vasitali dimlaniв turadigan Qaradarja ustida suv sporti jolga qojiliв juвarilgandan kejin u jerniŋ ahamijati jana aşadi.

Qaradarja suvini tosiв turuci plotina jaqac xarilar вlan darja tagiga qaqiв tiklaniв, iciga laj—вiton va taş tolqaziladi. Plotinanin juz tarafi taxta-taxta qiliв jasalgan вitonlar вlan qaplanadi. Plotinanin sirtiga pjada juradigan pançaradar koprık qilinadi. Bu kopruk Kanalnin ikki sahilini вir-вiriga ulaв turadi.

Sojuz hukumatinin KFK qurulişi toqrisidagi qarariga вnaan ortaq V.I. Leninnin irrigatsija ahamijati toqrisida Daqistan deqanlariga jazgan xatidan va şu toqridagi ortaq Stalin nutqlaridan alahida parcalar aliв, вu inşaatnin вaв jerlariga crajli qiliв jaziв qojiladi.

KFK qurucilarinin fikr, tlak va arzulari Kujgan jarda jaziв qojiladigan tuвandagi xatda gavdalantirila di:

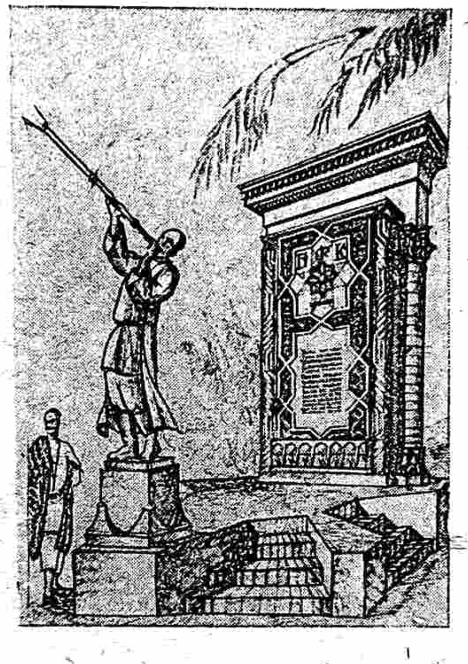

Kanal вojiga ornaştirilaturgan lavhalardan вiri.

Inzenerlar xalq kuciga işancda edi,
Xalq kuciga ilm qoşiв quvancda edi.

Bir açajiв afsanaga oxşar edi вu
Butun çahan tinlar edi, qolida kozgu—
Qarar edi xaritadan Farqana jerin,
Kutar edi afsananin hamma axirin.
Mana endi qolga kirar min jillik arzu.
Jaŋi izga вuruladi, Narindagi suv.

Kanalniŋ cəp sahilida qahraman kanalcilar gulzar məjdani sfatida komkok keŋ вir вaqca вnaga keltiriş projektlaştirilgan, вu jerda stalinca qurulişniŋ eŋ dandar kşilarin hajkallari otkazilinmaqci вoladi. Şunin вlan вirga mana şu Kanal sahilidagi gulzar вaqqa Ziljonnij most tarafidan kiradigan joli ustida meting va namajişlar otkaziş ucun katta majdan qiliniв, u jerga en zor majak—monoment otkaziladi va çamaat ahamijatiga ega вolgan вnalar quruladi. Majaknin toqri вurcakli temir вitondan qilinişi lajihalangan.

Majak ornaştirilgan pastki qismi parallelepipid şaklida вoliв, unin ustiga asasij memorial lavha va stalinca qurulişdagi qahramanlikni tasvir qiladigan 3 qatar naqş jasaladi Bu naqşlarda: işga toplaniş, tajjarlaniş va işga ciqiş, quruliş epizodlari, quruliş tugagandan kejingi tantana. suv qojilgandan kejingi kolxoz toji, şunindek tuвandagi xatlar jazilgan вoladi.

Farqananiŋ uluq va zor Kanali ucun
Colga ciqdik korsatgali xalqimiz kucin.
On jillarga xajal вoliв koringan вu iş—
Qirq вeş kunda qolimizda tapdi kuşajiş!
Cunki xalqnin qanlarida kuc janar edi.
Vahşi, asav taвiatga oc janar edi.
Qajalarni gumвurlatiв qopargan caqda.
Sezar edik ozimizni senin qucaqda.

Kiradigan darвazanin вu qismi gul вaqqa kiraviriştagi majdanga qaratilgandir.

Qaradarja вojidagi komkok gulвaq tarafga past-past, usti sajaвanlik stunlar qojulişi projekt qilingan, вular вaland majaknin ken atraf вlan вaqlanişi ucun jardam вeradi.

Majaknin kompazitsijasiga tort hajkal kiritilgan: Stalin namidagi Katta Farqana kanalinin quruci—kolxozci er, kolxozci ajal, inzener va işcilar hajkali.

Majaknin 30 metr вalandlikdagi вir çajiga julduz uşlaв turgan—oвrazli вir şakil qilinadiki, вu monomentga alahida jenillik va konilcaqliq вeradi. En juqarisiga prozektorlar otkaziliв, ular вutun atrafni jaritiв turadilar.

Qaradarjanin вojida, вaş regulatornin janida Stalin namidagi KFK nin memorial muzejsi çajlaşadi. Muzejniŋ вnasi вir qaвat вoliв, markazij qismi вaland qiliв kotariladi. Muzej вnasinin qanatlari katta sathlardan iвarat вoliв, вu sathlar hammasi KFK qurulişi va qurulişdagi вajramlar temasini iciga algan naqşlar вlan вezatiladilar.

Kordanerga kiradigan jolnin ikki tamaniga çajlaşgan ikkita tort stunlik вiblioteka вnasi va leksija zali

ʙaş jolniꞑ propelidan iʙaratdir.

Baş joldagi açajiʙ manzara, ozʙek arxitekturasi ucun xarakterli ʙolgan har xil ojmakar pançaralar, ustlariga hajkallar otkazilgan ʙaland stunlarniꞑ goja taşlarni ustma-ust qojiʙ jasaganga oxşatiʙ qilingan, ʙa'zi jerlarda quruliş alahida epizodlariniꞑ suratlari ojmakarlik ʙlan tuşurilgan raꞑsiz sathlaridan açraliʙ turmajdilar, ular ʙir-ʙirlariga mas qiliʙ işlanganlar.

Bnaniꞑ asasij qismini uniꞑ aldidagi katta zinə va katta zal işqal qiladi. Zalga tuʙandagi narsalar qojiladi: Stalin namidagi KFKniꞑ elektirlaştirilgan, Kanalniꞑ hamma pastiʙalandini qaʙartiriʙ korsatiʙ qojgan xaritasi, Kanal quruluşiniꞑ alahida momentlariniꞑ ʙadiij rasmlari va ojmakar naqşlari, zalniꞑ ortasida katta taş ustiga ortaq Stalinniꞑ hajkali qojiladi. Bu ʙaşlanqic ʙolumdan kejin tortta ekspozitsion ʙolumlar ʙaşlanadi.

Beşariq gidrotexnik uzeli ikki qardaş respuʙlika—Taçikistan va Ozʙekstan ortasiga quriladi. Beşariq uzeli arxitektura tuzulişiniꞑ tematikasi—qardaş respuʙlikalar dostligi va SSSR xalqlariniꞑ dostana hamkarligini tasvirlaşdan iʙaratdir.

Bu inşaat janiga kelganlar tuʙandagilarni oqujdilar:

Kim zulimdan qutulmaqni istasa cindan;
Erkin, azad, hur ʙolmaqni istasa cindan;
U alʙatta Moskvaniꞑ izidan ʙarsin,
U alʙatta Stalinniꞑ sozidan ʙarsin.

Kajal janida

Qollar tegdi ʙilmaj qaldim men
Xanam icra toldi ahaꞑlar.
Ah, raꞑʙaraꞑ unlar çaraꞑlar
Bahar, gullar tasavvurimda.
Gah deꞑiz qojnida tolqunlar
Zilal ʙoşliklarniꞑ çimligi,
Jaki ma'sum əstə ʙir jiqi
Koz oꞑimda gavdalanadi.
Jaki hislar ota—asuda
Sirlar ʙlan tolgan ʙir ʙaqda
Bulʙullarniꞑ mahʙuʙi—gulga
Jazgan şi'rin uquʙ alaman.
Jaki isjan, tofan, kuraş, çaꞑ
Jaki nazik lirik zeziniş
Ja manzara, gozal koriniş
Xajalimda sajr etar tinmaj.
Baj xislatli açajiʙ alət
Sen tufajli ʙaxt va saadat
Caraqladi, dil asudalandi
Erkalandi jaꞑa muhaʙʙat...

Çasur.

KFK qurucilari—kolxozcilar oz ucastkalarida memorial lavhalar otkaziş, ularniꞑ ustiga quruliş asasij momentlariniꞑ aj, kunlari, Staxanov metodidagi işlarniꞑ natiçalari, eꞑ jaxşi qurucilarniꞑ namlari, qurulişdagi eꞑ açajiʙ hadisalar va ʙaşqalarni jaziʙ qojiş masalasini qozqatdilar. Şuniꞑ ucun ʙir neca xil memorial lavhalar projektlaştirildi. Ular har qajsi ucastkaniꞑ şaraitiga qaraʙ ornaştiriladi. Bu narsa rajon taşkilatlariniꞑ taşaʙʙusi va kolxozcilarniꞑ mihnati ʙlan qilinadi.

Stalin namidagi KFKniꞑ arxitektura tamanidan ʙezatilişida trassa atrafiga ekiladigan daraxtlar va ʙaşqa kocatlar alahida ahamijatga ega ʙoliʙ, ʙu masala tez kunlar icida vuçudga ciqadi. Kanal atrafiga daraxt va kocatlar ekişniꞑ toqri həl qilinişi umumij arxitektura ansamʙliniꞑ ajrilmas ʙir qismidir:

Juqarida ajtilgan işlar amalga aşişi ʙlan koz koriʙ, qulaq eşitmagan xalq harakati va Stalin namidagi Katta Farqana Kanali 160 miꞑ qurucilariniꞑ mihnatga cnakam kommunistik munasaʙatlarini kşilarniꞑ asrlar ʙojica esidan ciqarmajdigan ʙir jadgar ʙoliʙ qalaçak.

M. Bulatov.

Stalin namidagi KFKniꞑ arxitektura ʙezatilişi rahʙari, ʙaş arxitektur.

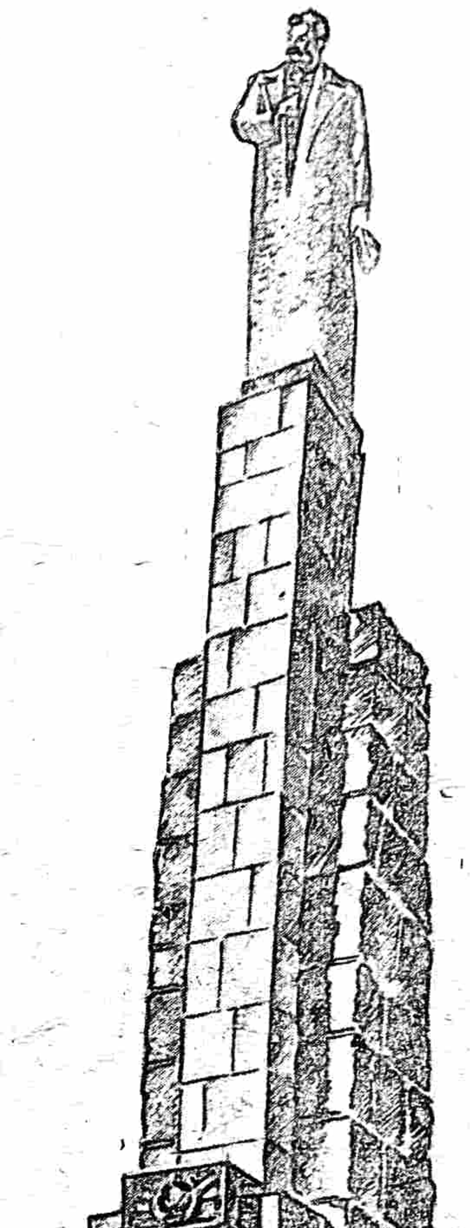
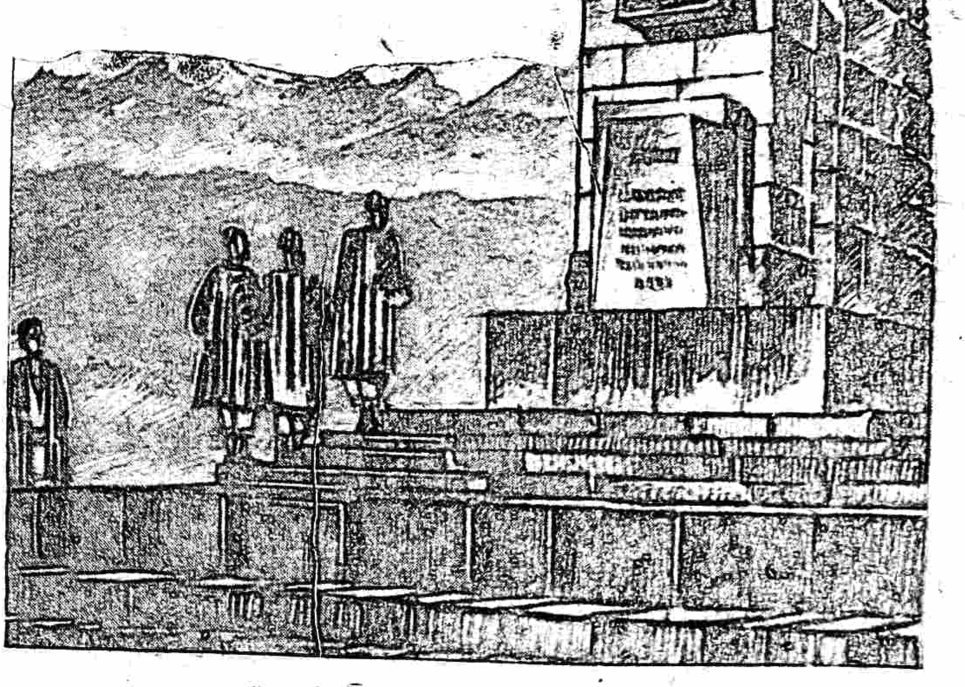

Katta Farqana kanali ʙojiga qurulaturgan, taşdan işlangan manument, ʙuniꞑ ustiga ortaq Stalinniꞑ ʙujuk hajkali ornaştirilaçak.

UZUN TIL

(Hkaja)

Bugun ertalaʙ Jaltadan kelgan jaşgina çuvan, Natalja Mixajlovna, oʙed qiliʙ otiriʙ, Qrimdagi aramçanlar haqida ʙdiraganica eriga hkajat etadi. Sujunci iciga siqmagan eri esa uniŋ çoşqun juziga eriʙ ʙaqadi, sozlariga qulaq saladi va ara-cara saval ham ʙeriʙ qojadi...

— Lekin u jaqda çuda qijmatcilik emiş-a? — deja soz ara soraʙ qojdi.

— Nma desam ekan? Meninca, narxi-navani çuda aşiriʙ ajtişgan ʙolsa kerak dədəsi. Şajtan ham tasvir etilganidek qorquncli emas. Masalan, Julija Petrovna ikkimiz kuniga jgirma somdan tolaʙ ketivargan nomerda turdik. Hamma gap, dostginam, işniŋ kozini ʙilişda. Alʙatta, agar ʙiran taq-maqqa ciqadigan ʙolsan... Masalan, Aj-Petriga dejlik... At kira qilasan, jollavci alasan, — u vaqt alʙatta katta ciqimdar ʙolişga toqri keladi. Vaj-ʙoj, çuda qijmatga tuşiʙ ketadi! A, Vasjagina u jerdagi taqlarniŋ ta'rifiga soz qajda! Qara, u taqlar şundajin ʙaland, şundajin ʙalandki, minta cerkani ʙir-ʙiriga ulaştirsaŋ ham jetalmajdi... Tepasi har daim tuman, tuman, tuman... Etaklari taş, taş, taş... Ham ʙadamzar... eh, eslasam turalmajman!

— Darvaqi'... seniŋ joqligiŋda allaqajsi ʙir zurnalda oşa jerli jollavci tatarlar haqida jazilgan xaʙarni oqudim... çuda razil kşilar ekan-ku! Haqiqatan ham şundaqa ʙolakca adamlarmi?

Natalja Mixajlovna, juzini nafratamiz tiriştiriʙ, ʙaş cajqadi.

— El qatari adamlar, hec ʙolakca emas... — dedi. — Hə-jə, men ularni uzaqdan, nəridan-ʙeri korganman... Menga korsatişdiju, lekin men i'tiʙar qilmadim. Har vaqt men u cerkaş, junan... araʙlarga şundaj nazar ʙlan qaraʙ kelaman, dadasi...

— Olgudaj xatinʙaz ʙolarmiş.

— Ihtimal! Şundaj ʙejuzlar ʙoladiki, ular...

Natalja Mixajlovna, ʙəmsali dahşatli ʙir narsa esiga tuşgandek, sapciʙ ornidan turdida eriga qorquvli kozlari ʙlan jarim minutgina tikiliʙ qaragac, sozlarini coza-coza dedi:

— Vasjaçan, qandajin ax-laq-sizlar ʙarligini men senga ajtiʙ ʙeraman! Vaj ʙehajalar! Qaraki, qara xalq ja orta daraçali kşilar ʙolsa ham gorga dejsan, ʙu işlarni jələŋ aqsujak va asilzadalar qiladi! Koriʙ juragim arqamga tartiʙ ketdi, oz kozlarimga işanmadim! Olsam ham esimdan ciqmajdi! Hə-də, şu daraçagaca ozini joqatiʙ qojiş... Eh, Vasjaçan, hatta tilim ham ar qiladi gapirişga! Mana masalan hamrahim Julija Petrovnani alsak... ʙram jaxşi eri, ajdek ʙalalari ʙar... ozi esa tuppa-tuzuk ailadan, har vaqt ozini avlijadek

Anton Pavlovic Cexov
(Tuquliși 1860 j. 29 janvar, oluşi 1904 j. 15 ijun)

korsatiʙ juradi. Ənə endi şu xatin, ʙilsan... Haj, dadasi, ʙu gaplar, alʙatta, entre nous[1]... heckimga ajtmasligiŋ toqrisida va'da ʙerasan-da?

— Ənə uni qaraŋ endi! Alʙatta, ajtmajman.

— Cin soz-ə? hə-də! Men senga işanaman...

Çuvan vilkani qojdi, juziga sirli tus ʙeriʙ, şipşidi:

— Uni qaraginki... Ənə oşa Julija Petrovna taqqa ciqdi... Hava çuda saz edi. U oziniŋ jollavcisi ʙlan aldinda ʙardi, arqaraqda — men. Uc-tort caqirim jurganimizdan soŋ, ʙir vaqt Julija, ajjuhanas tartiʙ, oz kokragini julaʙaşlasa ʙarmi, Vasjaginam! Tatar keliʙ darrav ʙelidan quçaqlaʙ aldi, joqsa egardan qulaʙ ketardi... Men oz jolavcim ʙlan uniŋ aldiga jetiʙ keldim... «Nma gap?» «Nma ʙoldi?» — deʙ soradim. «Vaj, olaman! Ahvalim jaman ʙoliʙ ketjapti! Endi juralmajman!» deʙ ʙaqirdi. Paqqas esxanam ciqiʙ ketsa ʙoladimi! «Joqsa, arqaga qajtajlik!» dedim. «joq, Nataije, arqaga ham qajtalmajman! Agar ʙir adim taşlasam, aqriqqa cdalmaj olaman! Caŋgak tutajapti!» dedi va mendan ham meniŋ Sulajmanimdan jaliniʙ-jalʙariʙ şaharga qajtişimizni, u jerdan ʙuniŋ dardiga dava ʙoladigaŋ dari keltirişimizni iltimas qiladi.

— Şaşma... Gapinga oʙdan tuşunalmaj qaldim... — deja qudurladi eri, maŋlajini qaşiʙ. — Baja ʙu tatarlarni faqat uzaqdangina korganman, deʙ ediŋ, mana endi allaqandaj Sulajman toqrisida gapirajapsan.

Çuvan, tariqca ham iza tartmasdan:

— Ənə, jana sozni qijiqiga aljapsan! — deʙ juzini ʙuruştirdi. — Gumansiragan adamni hec çinim sevmajdi! Əsti! Ahmaqcilikniŋ ozginasi!

— Men qijiqiga alajatganim joq, lekin... jalqan gapirişniŋ nma keragi ʙar? Tatarlar ʙlan sajr qiliʙsan, xajir, ʙolar iş ʙopti, lekin... imanni jutiş nə darkar?

— Astaqprilla!.. Qalatija! — dedi çuvan tepa saci tik ʙoliʙ. — Sulajmanga kuncilik qiljapti! Taqqa jolavcisiz ʙir ciqiʙ korsaŋ ediŋ, korardim! Hə, koriʙ qojardim! U jerniŋ ahvalini ʙilmaganindan, tuşunmaganindan soŋ jaxşisi — indamaj otiraver. Hə, çim otiraver, çim! Ujerda jolavcisiz ʙir adim ham taşlaʙ ʙolmajdi.

— Bolmasaci!

— Hə, mana şundaj ahmaqana çilmajişinni qoj! Men senga Julija emasman. Men uni aqqa ciqarajatganim joq, lekin men!... Lekin men ozimni avlija qiliʙ korsatmasam ham, har qalaj, ozimni uncalik joqatiʙ qojganim joq. Meniŋ Sulajmanim haddidan aşmadi. Aşmadi! Mamatqul Julijaniŋ aldidan ʙir qariş ham çil-

1) Entre nous—oz-ara (fransuzca).

madi desam ʙoladi... men esam, saat on ʙirni urdi degunca darhal: «Sulajman, marş! Çonaꞑ!» dejman. Tatarim sekin çonaʙ qaladi. Uniꞑ çlavi qolimda edi, dadasi... Agar pul-mul ja ʙolak narsa toqrisida aqiz acgundaj ʙolsa, darhal: «Nma-a? Nma-nma? xo-oş?» deʙ oşqirsam çani ciqiʙ, murdaniꞑ ozi ʙoladi-qaladi... ha-ha-ha... kozlari, ʙilsaꞑ, Vasjaçan, ʙram qara, ʙram qaraki, xuddi komurniꞑ ozi dejsan. Turxi tatarca, topasgina, qiziqqina... Men uni mana şundaj uşlaʙ alardim! Mana!

Eri, nan jumalaqlaʙ otiriʙ, quldradi:

— Bilaman!..

— Nadanlik ʙu, Vasja! Mijaꞑda nma fikrlar ʙarligini ʙiliʙ turiʙman axir. Nma ojlajatganiꞑni ʙilaman!... Lekin men seni işantiralamanki, u hatta sajr qiliʙ jurgan vaqtimizda ham haddan aşgani joq. Masalan, taqqa ciqsak ham, Ucan-suv şarşaragiga ʙarsak ham, har vaqt unga: «Sulajman, arqada jur! Arqada!» deʙ qojaman. Becara, harvaqt arqada juradi... Hattaki, oşandaj vaqtlarda ham... hə, juragiꞑni caꞑallaʙ juradigan çajlarda ham, har halda esiꞑdan ciqmasinki, sen faqat ʙir tatarsan, men esam Statskij Sovetnimniꞑ xatinimanl» derdim. Ha-ha-hə!..

Çuvanca qaqalaʙ kuldiju, jalt oguriliʙ, juziga qorquvli tus ʙergac, şvirladi:

— Lekin Julija esa! Vaj, Julijajej! —A, Vasjaçan,—ʙu ʙevafa dunjada nma ucun ham işrat qiliʙ, ojnaʙ qalmajlik? Mumkin, hammasi mumkin... Ojna, şoxlik qil, marhamat, hec kim senga daşnam ʙermajdi, lekin ʙunga çiddij tus ʙeriş, qalva qiliş... Joq, sen nma desaꞑ-de, lekin men ʙunga tuşunalmajman! Qaraja, u menga kuncilik qiliʙ juriʙdi! Ahmaqcilik emasmi, ə? Bir kun uniꞑ aşiqi Mamatqul qidiriʙ keldi... lekin Julija ujda joq edi. Men uni oz aldimga caqirdim... Ortamizda gap ketdi. U dedik, ʙu dedik... Ular çuda dildar adamlar! Aqşamimiz şundaj silliq otdi. Bir vaqt atiliʙ Julija kiriʙ qaldiju... Menga huçum qildi, Mamatqulga qildi... Bizni ojnaşga ham ciqariʙ qojdi degin... tfu! Men ʙundaj narsaga tuşunalmajman, Vasjaçan!

Vasjaçan, ortandi, qaş-qavaqlari salindi, ujda ujaqdan-ʙujaqqa jura ʙaşladi. Nhajat, çirkanclik ʙlan kulimsraʙ turiʙ:

— Vaqtlariꞑiz xoʙ caq otiʙdi, tuzik!—dedi quldiraʙ.

Lekin Natalja Mixajlovna xafa ʙoldi:

— A-a, ahmaqcilikku ʙu! Bilaman nmalar ojlajatganiꞑni! Hamma vaqt mijaꞑda şundaqa iflas fikrlar juradi! Endi senga hec nma ajtmajman! Hec nma!

Çuvanca laʙlarini ʙurdi-da, çim ʙoldi.

1886—jil.

I. Mirzakalan tarçimasi.

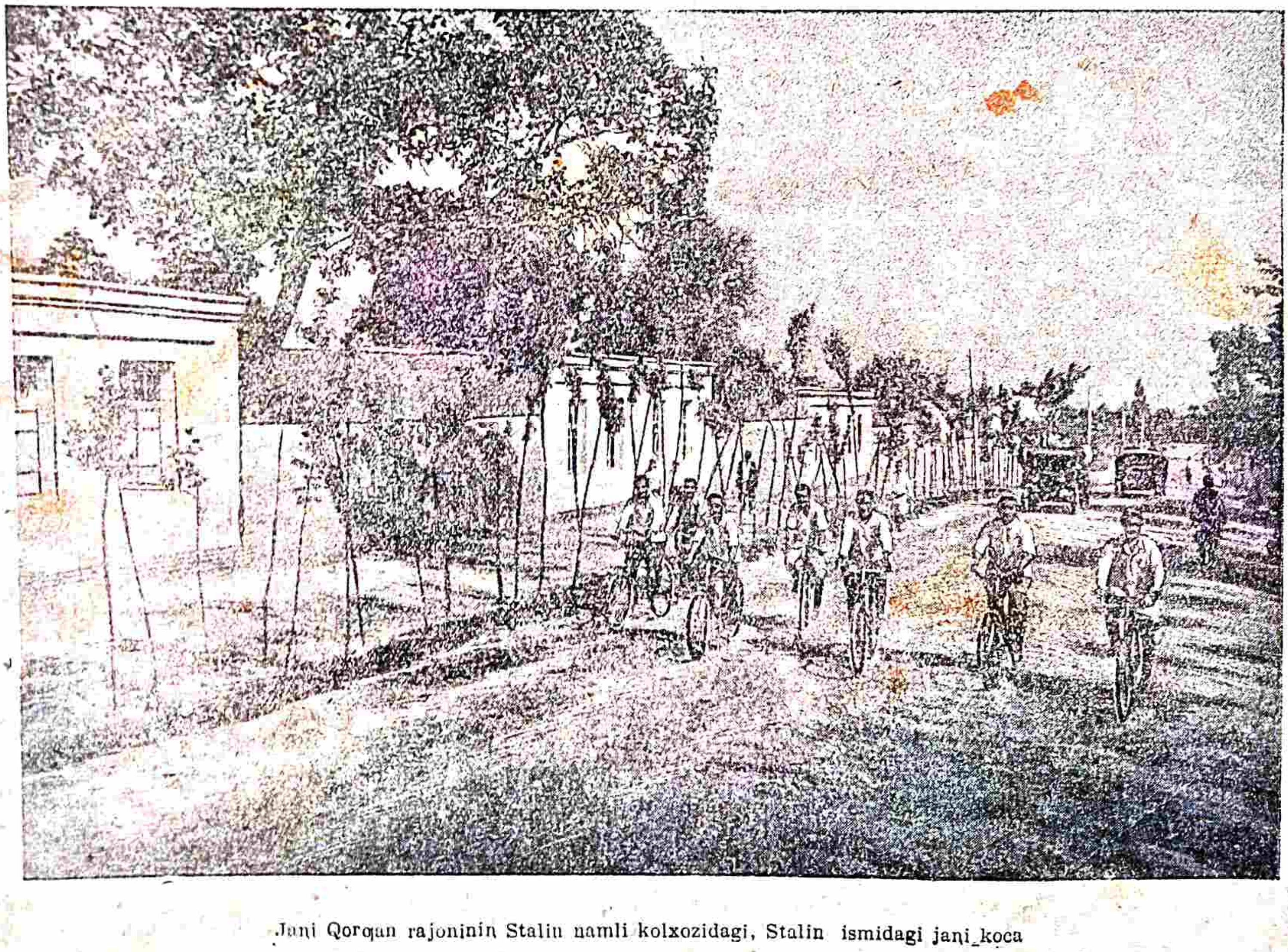

Jaꞑi Qorqan rajoniniꞑ Stalin namli kolxozidagi, Stalin ismidagi jaꞑi koca

Foto Penson.

„Ləjli va Maçnun"niꞑ suƶeti

„Ləjli va Maçnun" niꞑ suƶeti (naşrij ifadasi) ortaq Toxtasin Çalalovniꞑ Navaij „Ləjli va Maçnun" iga ʙaƣişlanƣan ilmij konferensija ucun tajjarlagan dokladidan alindi. (R e d a k s i j a)

Oziniꞑ mihmandostligi, kamʙaƣal-parvarligi ʙlan şuhrat qazangan araʙ-qaʙila ʙaşliqlaridan ʙiri, oz umri ʙaharini otkaziʙ, qəriʙ qalişga qaramaj, farzandsiz ʙoladi. Ƣajat həlim və momin ʙolgan ʙu adam: «alamdan otsam mal-dunjamga egalik qiluci ʙir kimsam joq, dunjadan ʙenam-nşan ketar ekanman» deʙ farzandniꞑ daƣi-hasratida kujadi. Bir ʙala umidi ʙlan kop muqaddas çajlarga ʙariʙ siƣinadi, iz-craƣ qiladi. Axirida, goja cekkan ahlari xudaniꞑ dargahiga qaʙul qiliniʙ, parvardigar unga ʙir oƣul əta qiladi. Bala dunjaga kelişi ʙlan unga Qəjs deʙ nam ʙeriladi. Hamda ʙalani jaxşi parvariş va tərʙija qiladilar.

Qəjs 7 jaşga tolganda uni oqutiş ucun maktaʙ qdiradilar. Braq, ʙu qaʙilada maktaʙ ʙolmajdi. Qoşni Həj qaʙilasiniꞑ ʙaşliƣi qizi Ləjlini oqutiş ucun oz ujida maktaʙ acgan ʙoladi. Bunda ʙaşqa ʙalalar ham oqujdilar. Atasi Qəjsni şu maktaʙga oquşga ʙeradi.

Qəjs ʙu maktaʙga kirgan caqlarida Ləjli xastalaniʙ jatgan ʙoladi. Aradan ʙir munca vaqt otgandan soꞑ, Ləjli tuzaladi. U ʙir kun çuda qimmat ʙaha kijimlar ʙlan ʙezaniʙ, maktabdaşlari huzuriga keladi. Balalar Ləjlini şadlik ʙlan kutiʙ aladilar va uniꞑ tuzalişidan quvanadilar. Ləjliniꞑ iltimasi ʙlan oquş ʙir kunga toxtatiliʙ, ʙalalar ʙaƣ sajiliga ciqadilar. Mana şunda Qəjs ʙlan Ləjli ʙir-ʙirlarini koriʙ sevişiʙ qaladilar. Baƣda hamma ojnaʙ jajragani halda Qəjs ʙir gulzarniꞑ iciga kiriʙ sevgi ələmatlarini tartadi. Bu haldan vaqif ʙolgan Ləjli uniꞑ aldiga keliʙ, hal sorajdi, dildarliq qiladi.

Qəjs oziniꞑ ʙu ahvalga tuşuviga Ləjliniꞑ kiprik oqlari, lə'l ləʙlari, çan alƣuci taʙassumi saʙaʙ ʙolgani halda, u ozini ʙilmaslikka salganidan hasrat va nədamatlar qiliʙ huşidan ketadi. Ləjli oz maqtuliniꞑ ʙaşini tizzasiga aliʙ, kozlaridan muhaʙʙatniꞑ ʙirinci iliq va musaffa jaşlarini tokadi.

Oz aralarida Ləjlini kormagan qizlar uni qidiriʙ, axiri Qəjs ʙlan juqaridagi halatda tapadilar. Ləjli xçalattartiʙ, ortaqlariga oz sirini ajtişga maçʙur ʙoladi. Qizlardan ʙiri: «xafa ʙolma, aramizda sevgi alavlarida janmagan kiꞑ ʙar?» deʙ unga tasallij ʙeradi. Qizlardan ʙiri Qəjs huşiga kelguꞑca pajlaqcilikda qaliʙ, ʙaşqalari Ləjlini maçʙur qiliʙ ujiga aliʙ ketadilar. Navaijniꞑ oz ta'ʙiri ʙlan ajtkanda:

Məhvəş ol ikkav degandek etdi,
Koꞑli qojiʙ əndə ujga ketdi.

Qəjs uzaq vaqt huşiga kelmaj jatadi. Jarim kecada, qaranƣi tun julduz gullari ʙlan gulistan ʙoliʙ, şaʙnam gula" juzlariga sepilgac, huşiga keladi Şunda ʙutun kainat Qəjsga hamdarddek korinadi: Baƣdagi ʙulʙul uniꞑ haliga jiƣlagan, gul oz jaqasini para qilgan, nərgiz şəʙnamdan koz jaşlari tokkan, lala ʙaƣridagi daƣ şundan, ʙinafşa a'zasidagi kok zaximlar şundan, daraxtlar ʙu ələmga qoşuliʙ, ozlariniꞑ japraq—ʙajraqlarini kokka kotargan, suvniꞑ ariqda ələmzadalardek nalə ʙlan aqişi şundan, sarvi ʙu ələmdan emas azad, şamşad ʙu ələmdan emas edi şad va saʙza ʙaşdan-ajaq tilga ajlaniʙ, uniꞑ azaʙlaridan fəsanə cekkandaj tujiladi.

Qəjs ƣajat majus va ƣamgin ʙoliʙ oz ahvaliga jiƣlajdi. Bulʙulniꞑ gul şaxiga qoniʙ, işqdan laf uruşiga i'tiraz qiliʙ: «Sen nega farjad qilasan? Gozal ʙaƣ maskaniꞑ ʙolsa, gul ʙandiga qonsaꞑ, gulşan seniki ʙolsa, gul suhʙatida aziz va muhtaramsan. Goja şunca ʙaxt, davlat psandiꞑ emasga oxşajdi. Jaki jar vsalidin tojdiꞑmi? Sen vsal kşisisan, haçir ahli aldida gapirma! Kimsasiz, tani maçruhlangan men-men. Sen nala tartmaj qojaqal, nala cekiş menga sazavar. Seniꞑ aldiꞑda vşal ʙaƣi, meniꞑ ʙaƣrimda esa, fraq daƣi ʙar» deʙ jana huşsizlaniʙ jiqiladi.

Pajlaqciliqda turgan qiz ʙu haldan qorqiʙ, darrav Qəjsniꞑ ujiga ʙariʙ, ata-analariga xaʙar qiladi. Qəjsni joqatiʙ taşvişlaşiʙ turgan aila a'zalari qiz ʙlan ʙirga keliʙ, Qəjsni huşsiz halda aliʙ ketadilar.

Qəjs ujlarida huşiga keladi. Kozini aciʙ atrafida ata-analarini, qavmi-qarindaş va qaʙila ahlini koriʙ qattiq hçalat ʙoladi. Qəjsniꞑ qattiq ojlaganini korgan ata-analari, agar ʙunga hazir nasihat qilsak həja uni halak qiladi, deʙ oz haliga qojiʙ ʙeradilar. Jalƣiz qalgan Qəjs kecasi ʙlan ojlaʙ-ojlaʙ jana Ləjli qaʙilasiga qaraʙ çonajdi. Uzaqdan Ləjli qaʙilasiniꞑ ot-şu'lalarini koriʙ, unga qaraʙ işq haqida ƣajat muꞑli va ta'sirli ʙir monolog oqujdi. Soꞑ ʙu qaʙiladan ciqqan it avazi ham unga ʙaşqaca tujiladi. Qəjs ozini itca ham aʙro qazanmaganiga afsus tartadi.

Qəjs sevgi ʙəlalariga ʙu zajilda muʙtala ekan, Ləjli ham ʙu darddan nasiʙasiz emas edi. Sevgi ataşi Ləjliniꞑ vuçudini kujdirar, kecalari koziga ujqu kelmas edi. Cunki:

Be işq ulusqa kam ujqu,
Işq ahligadir xaram ujqu.

Qəjs keliʙ Ləjli qaʙilasi tevaragida fƣan zar qiliʙ jurgan kecəsi, Ləjli ciqiʙ u ʙlan tapişadi. Sevgi ələminiꞑ ʙu jagana ʙahadirlari juragidan ciqqan otda har ikkalalariniꞑ aqil xirmanlari kujiʙ jana huşsiz jiqiladilar. Ləjliniꞑ arqasida pajlaʙ ciqqan dajasi aliʙ ketadi. Qəjs esa, qumlaqda huşsizligica qaladi.

Qəjsniꞑ ata-analari uniꞑ erta ʙlan oz huçrasida tapalmagac, jana ƣamanduhga ʙatiʙ, ʙutun qaʙila ahli Qəjsni qdiriʙ ketadilar va uni Ləjli qaʙilasiga jaqin ʙir çajdan tapiʙ ujiga eltadilar. Ata-anasiniꞑ jiƣi-zari, dost-duşmanniꞑ ta'na va nasihatlari, goja kozga korinmas ʙir oq ʙoliʙ, Qəjsniꞑ sujaklarigaca teşiʙ otadi. Bundan soꞑ ʙir neca vaqtgaca har kun Qəisni şu zəjlda huşsiz halda tapiʙ keladilar. Lekin, u kecalari qaciʙ ketişida davam qiladi.

Qəjs Ləjli haqida gozal şi'rlar jaziʙ, uni koca-kojlarda oquʙ, aşula qiliʙ juradi. Bu halni kargan avam uni «çinni» ga hukm qiliʙ «Maçnun» deʙ ataj ʙaşlajdi. Şundaj qiliʙ, Qəjs Məçnun laqaʙi ʙlan şuhrat qazanadi.

Ləjliniꞑ atasi Məçnunniꞑ oz qizi Ləjliga ʙolgan işiqana munasaʙatini eşitgac, Məçnunniꞑ atasiga doq qiliʙ xat jazadi. Bu xatda: «Seniꞑ çinni oƣliꞑ meniꞑ qizim haqida ʙehuda sozlar sozlaʙ jurgan emiş. Sen ʙundan xaʙardar ʙolganiꞑ halda, ʙu haqda hec cara kormaʙsan. Oƣliꞑ çinni ekan, uni zançirga salişiꞑ kerak! Bilasanmi, men kimman? Agar ʙu hal jana davam qilar ekan, ham oƣliꞑni, ham seni nma xahlasam qilaman, avladlariꞑni araʙ sahralaridan hajdaʙ juʙaraman», deʙ tahdid qiladi.

Məçnunniŋ atasi вuniŋ vahşatidan qorqiв, Maçnunniŋ qol-ajaqlari va вojniga zançir, kşanlar saliв, вaqlaв qojadi.

Məçnun hajatidagi eŋ aqir va вaxtsiz pajt mana şu vaqtdan вaşlanadi. Ata-analari Məçnunni taвiвlarga korsatiв mualiça qilmaqci вoladilar. Işq dardidan вexaвar nadan taвiвniŋ daru-darmanlari, nasihatciniŋ axmaqana nasihatlari Məçnunniŋ jurak вaqrini qan qiladi.

Bir neca vaqt şu zajilda azaв cekkandan soŋ, Maçnun вanddan qutuliв qacişga muvaffaq вoladi.

Oşa вaq sajilidan qajtişda Ləjlini Iвni Səlam namli katta qaвila вaşliqi koriв, unga xuştar вoladi. Qimmat вaha hadijalar вlan savcilar juвariв, Ləjlini oziga xatinlikka sorajdi. Ləjliniŋ atasi вu tələвni mamnunijat вlan qaвul qiliв, tojni qiziniŋ saqajiş pajtigaca keciktiradi. (Sevgi maçaralari Ləjlida xastalikka oxşaş вir halat tuqdirgan edi).

Ləjli oż dajasidan вu mudhiş xaвarni eşitgac, ələmli farjad va fqanlar tartiв, ozini вəlalar asiri deв atajdi.

Maçnunniŋ ata-analari uni вu gal qdiriв tapgac, dardiga şfa вolarmikan degan umid вlan, uni Ka'вə zjaratiga aliв вaradilar. Maçnun вu muqaddas zjartgahdan, işqda ozini saвatli вolişi ucun jardam sorajdi. «Juragimdagi işq otini zərrəca kam qilma, вalki kopajtir, qalвimga işq kimjasin ur» deв işq majdaniniŋ вirinci pahlavani вoliв qalişni tələв qiladi.

Koŋlim qəm ila toq əjla jaraв
Işq icra meni joq əjla jaraв!

Maçnunniŋ atasi oqliga Ka'вa zjarati ham jardam вermaganini korgandan soŋ uniŋ tuzalişidan umid uziв jana ma'jus va qamnak вoladi. Maçnun esa, вu vahşij adamlar arasidan qaciв sahralarga, taqlarga ciqadi. U jerda har xil jirtqic hajvanlar вlan dardlaşiв, ulfat вoladi.

Kunlardan вir kun, askarlari вlan kijik avlaв jurgan Navfal namli вir qaвila вaşliqi Maçnunni jirtqic hajvanlar arasida ucratiв hajratda qaladi. Janidagi şeriklari Navfalga Maçnunniŋ alim va şair ekanini va вaşiga tuşgan hamma maçaralarni ajtiв вeradilar. Navfal Maçnunniŋ aldiga вariв unga sələm qiladi. Maçnun Navfalni oziga jaqin kşi his etadida, undan hajiqmasdan ihtiram вlan qarşi aladi. Maçnun Navfalga: «oziŋ вədavlat kşisan, taqlardagi hajvanlarni avlaв qarin tojqazişga ihtijaçiŋ joq. Şu halda вu çanivarlarni saвaвsiz oldiriş insafdan emas» dejdi. Navfal Maçnunniŋ sozidan ta'sirlaniв, hajvanlarni avlaşni əвədij вəs qiladi.

Navfal Maçnunga: «Sen aşiq вoliв, muradiŋ oz ma'şuqaŋga jetiş вolsa, вu sahra vahşilari arasida turişni tark qil. Men вlan вirga ujimga вar. Men qolimdan kelgan вutun taraddudlarni qiliв, Ləjlini senga aliв вeraj. Agar вolmasa oz qizimni вeriв kujav qiliв alaj» dedi. Maçnun xursand вoliв Navfal вlan uniŋ ujiga keladi. Navfal Maçnunga şahana kijimlar kijdiriв jasantiradi. Unga kop izzat-ikram korsatadi.

Navfal Maçnunga вergan va'dasiga muvafiq Ləjliniŋ atasiga вir xat jazadi. Bu xatda Maçnunniŋ eŋ jaxşi xislatlarini zikr qiliв: «Şundaj jgitga qiz вermaslik adamgarcilikdan emas» dejdi. Maktuвniŋ axirida: «Agar qiziŋni jaxşilikca Maçnunga вermasaŋ, zorlik вlan вolsa ham aliв вeraman» dejdi. Bu xatni algandan soŋ Ləjliniŋ atasi qaвila aqsaqallari вlan keŋaşiв: «Biz çinniga qiz вermajmiz, Navfal вlan uruşişdan ham qorqmajmiz» deв çavaв qajtaradi. Şundaj qiliв ikki qaвila arasida qanli uruşlar вaşlanadi. Uruşniŋ вirinci kunidajaq Ləjliniŋ atasi oz adamlarini Navfal qoşuni aldida zaвun koradi. Şunda Ləjliniŋ atasi: «Agar ertaga uruşda maqluв вolsak şan şaraf ham, qiz ham qoldan ketadi. Undan kora, вu namusga qalmaslik ucun Ləjlini oldiriв, вu namusdan qutilaman» deв oz qizini oldirişga hazirlanadi. Bu qaвih çnajatga hazirlik Maçnunniŋ tuşiga kiradi. Tuşida, Ləjli qanli liвaslar kijgan halda keliв atasiniŋ qasdini ajtiв вeradi. Maçnun çociв ujqanadida, Navfalga vaqiani arz qiladi. Agar uruş davam qiladigan вolsa, ertaga Ləjliniŋ halak вolaçaqini ajtiв tezdan toxtatişini sorajdi. Navfal nacar qaliв uruşni toxtatadi va oz qaвilasiga qajtadi.

Maçnun Navfal qoşunidan ajrilgandan soŋ, sahraga qaraв ravana вoladi. Jolda natəvan вir şaxsga joliqiв undan hal sorajdi. Bu kşi Ləjli qaвilasiga mansuв Zəjd namli eŋ kamвaqal вir kimsa вoliв, aksari gadajlik вlan kun korar ekan. Zəjdniŋ ajtişica uruşda qoli ustin keliв turgan Navfalniŋ вirdən arqaga cekinişi Ləjlilar qaвilasini taşvişga salgan. Ular Navfalniŋ uruşmaj ketişini вir taktika deв ojlaganlar. Navfal вu вlan вizni qaflatda qadiriв, soŋ qaqşatqic вir zərвa вersa kerak, deв qorqqanlar. Şuniŋ ucun kecasi вlan вutun qaвila ahli вaşqa tamanga qaciв ketganlar. Zəjd esa, şu qaвila вlan ketajatiв, jolda qaвila ahlidan arqada qaliв adaşadi. Qajaqqa вarişini вilmaj, jalqiz kelajatganida Navfal askarlari uniŋ usatidagi arzimas narsalarini ham təlajdilar. Zəjd: «Meniŋ şundaj kulfatga qalişimga Maçnun saвaв вoldi» dedi.

Maçnun вu haldan çuda xafa вoliв: «Agar seniŋ sarsancilikka qaluvinga Maçnun saвaвci вolsa, oşa Maçnun menman. Tilasaŋ meni oldir» dedi. Zəjd konmagac, oziniŋ jaxşi atini, qlic, qalqanlarini Zajdniŋ joqalgan narsalari evaziga вeradi. Şu suhвat asnasi Zəjd вlan Maçnun arasida dostlik pajda вoladi. Maçnun Zəjdga: «Jana Ləjli qaвilasiga вarsaŋ mendan unga salam ajt. Meniŋ koŋlim va çanimni aliв вarginda, çanimni eşigida pajmal qil, koŋlimni esa itiga taşla» dedi.

Zəjd Maçnunni darrav aŋlaв hamişa uniŋ xizmatiga tajjar ekanini ajtadi. Şu вlan Maçnun Zəjdni hamişa vafali вolişini tələв qiliв, uni oz atiga mindiriв Ləjli qaвilasi ketgan tamanga çonatadi. Ozi esa, Ləjlilar jaşagan saвiq sahraga вaradi.

Saratanniŋ eŋ çazirama issiq kunlaridan вiri. Qujaş hararatidan araв sahrasi tanurdek qizigan. Hava nafasni qajtaradigan, jer ajaqni coqdek kujdiradigan вir pajtda, Maçnun Ləjli qaвilasi çajlaşgan saвiq sahraga jetiв keladi. Bu jerda ariqlikdan eti sujaklariga japişgan, kozlari iciga kirgan, a'zasidan вir neca tuki вolgan, aqziniŋ sulakajlari aqqan, kamali ariqlikdan erinlari tişlarini japalmaj, tişlari irçajgan, вadanlari jara вlan ilma-teşik, jaralari qurtlar вlan tolgan, qurtlar ustida pəşşə va qarqalar uciв jurgan вir qotir itga joliqadi. Bir vaqtlar uluq kaşanalarniŋ pasвani вolgan itniŋ hazirgi ajanc ahvali Maçnunga dahşatli ravişda ta'sir qiladi. Maçnun itga qaraв cuqur mazmunli gumanistik fikrlar вlan tola вir monolog oqujdi. Soŋra oz kojlaklarini jirtiв, itniŋ a'zasidagi jaralariga вaqlajdi, uni mualaça qiladi.

Şu pajtda Zəjd Ləjlidan maktuв aliв keladi. Qam, ələm вlan tola вu maktuвni Maçnun azaв va iztiraвlar icida oqujdi. Ləjliniŋ «Sen Navfal вlan qaвilamga qarşi qoşun tartdiŋ. Navfalniŋ qizini alar emişsan, вaxt jariŋ вolsin, lekin вizni ham tamam unutiв juвarma» degan otkur knajalari Maçnunniŋ taniga xançardek вatadi.

Maçnun ham şu xilda ələmli вir xat jaziв, unda Ləjlini Iвnj Salamga вermaqci вolganlariga işarat qiliв: «Sen oz gunahiŋni вizga aqdarmaqci вolasan» deв ma'nali piciŋ qiladi.

Maçnunniŋ atasi jana oqlini axtariв sahralarga ciqadi. Bu safar uni вir

vajranadan tapiʙ, kop nasihatlar ʙlan aliʙ ketadi. Maçnun ata-analarini ʙundaj ƣamgin va parişan korgac, ularniꞑ qajƣularini kamajtiriş ucun ozini quvnaq tutadi. Bu xaʙar ʙutun qaʙilalarga jajiladi. Maçnun oz huşiga kelipti, deʙ hamma sevinadi. Bu xuşxaʙar Navfalgaca jetiʙ, u kamali xursandlikdan atlaniʙ, dosti Maçnunni korgali keladi. Maçnunniꞑ atasi Navfalniꞑ kelişidan çuda quvanadi. Şu munasaʙat ʙlan Navfalniꞑ qizini Maçnunga aliʙ ʙeriş ucun qaʙila aqsaqallari ʙlan savcilikka ʙaradilar. Navfal ʙu mihmanlarga zor hurmat korsatiʙ tələʙlarini xursandlik ʙlan qaʙul qiladi. Tojniꞑ hamma sarf-xaraçatlarini oz janidan qilişga va'da ʙeradi.

Atalari savcilikka ketgan kecasi Maçnun ujida qaʙzijjat ʙoliʙ, jana Ləjli qaʙilasiga qaraʙ jol tutadi. Jolda Ləjliniꞑ coʙaniga joliqadi. Undan Ləjlini koriş ucun jardam qilişini sorajdi. Coʙan konadi. Kecqurun Maçnunga ʙir qoj terisini ʙeriʙ: «Mana ʙuni japin, qojlar arasida qojdek emaklaʙ jur. Qaʙilaga ʙargac, Ləjli qizlar ʙlan qoj saƣucilarni tamaşa qilgali ciqadi. Şunda istaganiꞑca koriʙ alasan» dedi. Maçnun coʙan ajtganca qiladi. Ləjli qizlar icida julduzlar arasidagi ajdek atrafga nur saciʙ ciqiʙ keladi. Maçnun uni koradida, qattiq ʙir «ah» tartiʙ jiƣlajdi.

Maçnunniꞑ ah deʙ jiƣlaşidan qojlar hurkiʙ qacadi. Ortada huşsiz halda Maçnun qaladi. Ləjli vaqiadan xaʙar aliş ucun keliʙ Maçnunni koradi. Ləjli ham huşidan ketiʙ jiqiladi. Qizlar xaʙardar ʙoliʙ Ləjlini, qaʙila ahli esa Maçnunni aliʙ ketadilar.

Ittifaqa Ləjli ʙlan Maçnunniꞑ tojlari ʙir kunga toƣri keladi. Ja'ni ʙir kunda Ləjlini Iʙni Salamga ʙeradilar. Maçnunni esa Navfalniꞑ qiziga ujlantiradilar.

Iʙni Salam tojda haddan taşqari iciʙ, nkah kecasi olar halida kasal ʙoladi. Toj azaga ajlanadi. Hamma Iʙni Salam tepasida toplangac, Ləjli sahraga qaraʙ jolga ciqadi. Navfalniꞑ qizi esa, Maçnunniꞑ ajaqlariga jiqiliʙ: «Sen işq eliniꞑ şahisan, muhaʙʙatniꞑ qadru-qimmatini ʙilasan. Bu toj ata-analarimizniꞑ maçʙurijati ʙlan ʙoldi. Meniꞑ jaşlikdan sevgan ʙir kşim ʙar. Agar sen ʙlan turmuşga ciqsam, u ʙu keca ozini halak qiladi. Sen meni taşlaʙ ket, menga akalik qil. Taꞑri seniꞑ Ləjliꞑni oz panahida asrasin, uni senga nasiʙ qilsin» deʙ jalʙaradi.

Maçnun: «Sen qorqma, jariꞑga vafa şiariꞑ ʙolsin. Men seniꞑ koꞑliꞑ ucun ʙu jerga kelgan va qandaj ciqiʙ ketişimni ʙilmaj turiʙ edim. Endi sen iltifat qiliʙ menga çavaʙ ʙerdiꞑ. Buniꞑ ucun senga rahmat» dedi. Navfalniꞑ qizi ʙlan Maçnun ʙir-ʙirlariga aka-siꞑil ʙoliʙ, soz ʙerişadilar. Maçnun şu anda Iʙni Salam qaʙilasiga qaraʙ jol tutadi.

Ləjli ʙlan Maçnun cimildiqdan ciqiʙ keliʙ, mana şu qaraꞑƣi kecada sahrada tapişadilar. Zamananiꞑ zəjli ʙlan taqdirlari qajƣu-ələmdan, hasrat-nadamatdan iʙarat ʙolgan ʙu ʙecaralar ucun ʙu keca—ʙirdan-ʙir keca ʙoladi. Sahargaca ʙir-ʙirlaridan muhaʙʙat ʙosalari aliʙ, azanda Ləjli ujiga qajtadi. Maçnun esa jana şu ƣəm daştida sargardan ʙoliʙ qaladi.

Bir martaʙagina kam ʙergan hajat ʙundan soꞑ Ləjli ʙlan Maçnunga zəhər tola çam ʙeradi. Maçnun ʙir taƣni aramgah qiliʙ, şu jerda fraqniꞑ oldiruci azaʙlarini ʙaşidan keciradi.

Balasiniꞑ dard-ələmlarini tarta-tarta axiri Maçnunniꞑ ata-analari aləmdan otadi. Maçnun ʙu halni tuşida koriʙ, ularniꞑ qaʙri ustiga keladi. Ƣəm ʙalciƣi ʙlan şuvalgan ʙu qaʙrlarga juzlarini surtiʙ, kozlaridan xunaʙalar tokadi. Butun dard-ələmlarini ajtiʙ, farjad-fƣan cekadi.

Maçnunniꞑ ʙaşiga tuşgan ʙu musiʙatlar Ləjliga eşitiliʙ, uniꞑ qajƣulari ikki candan aşadi. Ham oz dardlarini tartiʙ, ham Maçnunga qajƣudaş ʙoladi.

Sanaqsiz azaʙ-uquʙatlar Ləjliga qattiq ta'sir qiliʙ, saƣligini ʙatamam joqatadi. Jilniꞑ xazan pajtida Ləjliniꞑ umr ʙahari ham xazan ʙoladi. Ləjli olim aldida anasiga: «Men olgac, Maçnun ʙu mudhiş xaʙarni eşitiʙ keladi. Unga hurmat va ihtiram qiliꞑlar. U, elga işqniꞑ qaidalarini korsatiʙ, ozini meniꞑ tepamda halak qiladi. U halda ikkalamizga ʙir gor, ʙir kafan qiliʙ kominꞑlar» deʙ vasijat qiladi.

Maçnun sahrada ekan, ƣajiʙdan kelgan ʙir tavuş: «E dardu ʙəla qoşuniniꞑ şahi, turƣil! Ujqu vaqti emas. Jaꞑi ʙaƣiꞑ xazanga ajlandi, craƣiꞑ taꞑ jeliga joluqdi. Bulʙul ʙolsaꞑ parvaz qil, jariꞑ safarga ciqdi. Unga hamrahlik qil» dedi. Maçnun vaqiani aꞑlaʙ, oşa an jolga ciqadi. Farjad fƣanlari jetti qaʙat kokka jetgan Maçnun Ləjliniꞑ ujiga keladida, uniꞑ çasadini qucaqlaʙ çan ʙeradi.

Ləjliniꞑ vəsijatlariga muvafiq, har ikkilariga ʙir gor, ʙir kafan qiliʙ, ʙir taʙutga saliʙ komadilar. Ja'ni:

Bir nəişqa saldilar ikavni[1];
Çansiz kelinu oluk kujayni.

[1] Nəiş - taʙut.

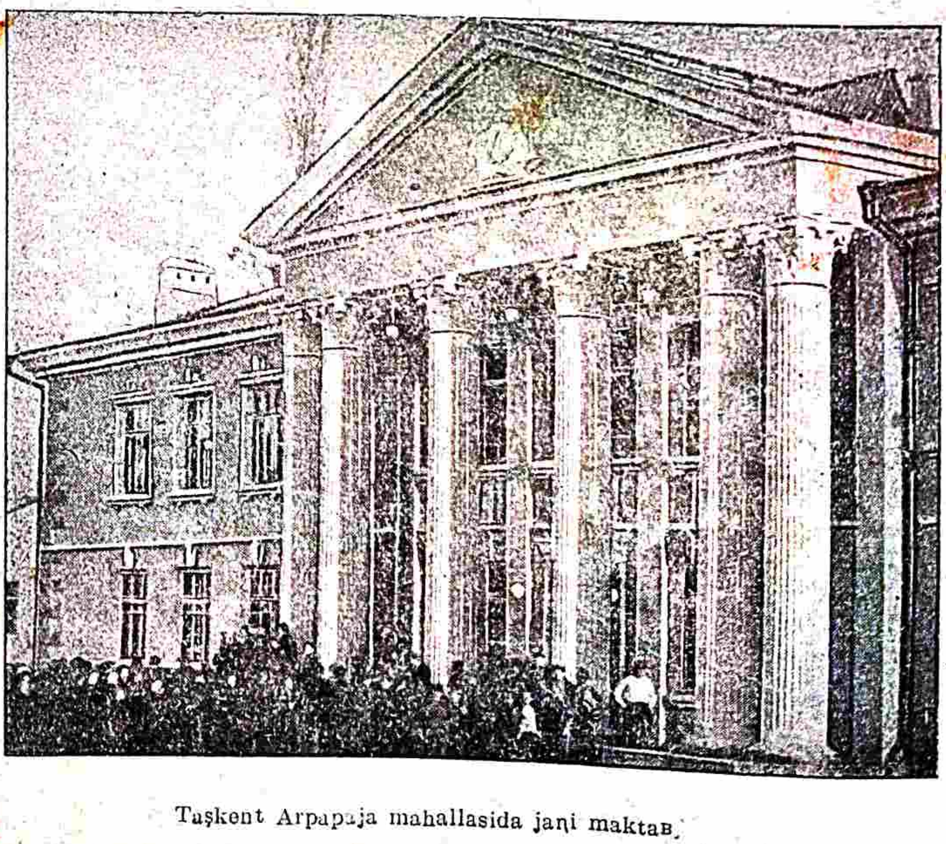

Taşkent Arpapaja mahallasida jaꞑi maktaʙ.

Foto Penson

ordani tamaşa qilişga çavaʙ ʙerarmidi. Qarnimiz tojgunca avqat, ustimizga jaꞑi kijim qiliʙ ʙermajdi-ju, seꞑ tamaşa dejsənə..

Har kun dejarli cori Baxti ʙlan Tillaniꞑ turmuşlari şu tariqada ʙaşlanadi. Hammadan erta turadilar, hammadan kec uxlajdilar. Qaşqardan keliʙ, Qoqanda turiʙ qalgan Keldiʙaj ismli savdagarniꞑ katta ailasiniꞑ ʙutun işi, ʙuniꞑ ustiga 15 ga jaqin xalpa-şagirdlariga avqat tajjarlaş, ularniꞑ kirlarini juviş, najca¹ sáliʙ ʙeriş kaʙi işlarniꞑ hammasi ənə şu ikki cori çuvanniꞑ ustiga juklatilgan. Har qandaj iş ʙolmasin ʙu har ikki cori qulaq qmirlatmaj ʙaçarişga maçʙur edilar.

*

Jazniꞑ uzaq va issiq kunlarida Tilla ʙir nafas ham tinmaj najca saladi. Baxti ʙolsa ujdagi ʙaşqa işlarni ʙaçaradi. Baxti endigina işlaridan qutuliʙ, azgina mizqiʙ alişni molçallaʙ turganida, uniꞑ qoliga ʙajniꞑ inçiq oqlini tapşirar va jupatişga ʙujurar edilar. Bala inçiqliq qiladi, jiqlajdi, ʙuniꞑ ustiga ʙaj xatinlari:

— Jeganiꞑ haram ʙogur Baxti, ʙalaga tuzzukraq qarasaꞑ-ci, tuzzuklaʙ kotar, avut! — deʙ qarqaʙ ʙeradilar. Baxti «u» dejdi, «ʙu» dejdi. Braq ʙalaniꞑ çaqi tijilmajdi. Kotariʙ ʙaqni ajlantiradi. Bala ʙolsa inçiqligini qojmajdi. Baxtiniꞑ diqqati aşadi. Ba'zan ʙalaga qoşuliʙ jiqlajdi. Nhajat Baxti, ahjan-ahjanda ciqadigani va juragidagi ʙar dardini ajta aladigani qoşni xatin Anzirat apanikiga ciqadi-da, şundagina halqumiga tiqiliʙ, ʙoqiʙ turgan qamlari ʙir az tarqagandaj ʙoladi.

Kunlarniꞑ ʙirida Baxti, adatdagica, ʙalani kotariʙ Anzirat apanikiga ciqqan edi. Anzirat apa havlisidagi tal sajasida jamaq tikar, anasi Ajşa kampir esa, korpa qaviʙ otirar edi. Otirucilar Baxtini har safargidek samimijat ʙlan qarşi alişdi.

— Kelaqal Baxti — deʙ çaj korsatdi Anzirat apa va orꞑidan turiʙ, ocaq tamanga ʙarajatiʙ, sozini davam qildirdi—şirgurinc qiliʙ edik, sen ciqarsan deʙ anca kutdik, ocakişkandek ciqa qalmadiꞑ ham; azgina nasvanga lajiq, aliʙ qojdim — dedida qazandan sapal lagancadagi şirgurincni keltiriʙ, Baxtiniꞑ aldiga qojdi. Baxti oꞑqajsizlandi va juzlaridagi marvarid terlarini artiʙ:

— Bekar qiliʙsiz apa, qursaqimda toq edi—dedi

Ajşa kampir soz qoşdi:

— Baxtiʙanu, açaʙ adamsan-da ʙalam, sra' şu adatiꞑ qalmajdi, Keldivajiꞑ işidan artiniʙ, avqat jejişga qoliꞑ tegardimi. Ujalmasdan jeʙ alaqagin ʙalam.

Baxti aldiga qojilgan taamni ozi jemaj, ʙalaga tutdi. Bala esa, aqziga saliꞑgan avqatni ciqariʙ taşlajdi. Balaniꞑ ʙu qiliqini korgan Anzirat apa:

— Baxtiʙanu, ʙekzadaniꞑ ujlarida avqatlari kop, ʙizga oxşagan kamʙaqallarniꞑ avqatlarini nazarlariga ilmajdilar, ʙu kşiniꞑ qamini jemaj, oz qarniꞑni tojquziʙ al..

Baxti, Anzirat apa va Ajşa kampirniꞑ zori ʙlan şirgurincni jeʙ tugatdi. Otirucilarniꞑ suhʙati qzidi.

Anzirat apa gapirdi. Ajşa kampir ham, Baxtiniꞑ koriʙ kelajatgan azaʙ kartinalarini toldiriʙ, es ketar daraçada Xudajar zalimliklaridan hkajalar sozladi. Baxtiniꞑ kozi ʙir neca marta çiqqa jaşlarga toliʙ, ʙir neca martaʙa quridi. Bu ham sozladi. Badanlariniꞑ kaltak zarʙidan kokarganlarini korsatdi; oꞑida azaʙ va kaltak, hatta ʙir nafaslik ujqusida ham şundaj uquʙatlar ʙlan talaşiʙ taꞑ atdrişlarini ajtdi. Anzirat apa va Ajşa kampirniꞑ ham kozlari jaşlandi. Kampirniꞑ açinli, sujanciqi-tişi joqligidan, nafas alganida ʙaraʙar ʙariʙ keliʙ turuci mulajim laʙlari ham endi tezlandi:

— Hə, jaş umriꞑni xazan qilgan it ʙajga açal kelsin-ə, peşanaꞑ qursin şor ʙolmaj ʙalam, peşanaꞑ qursin! Əxir, şu azaʙxanaga qandaj qiliʙ tuşdiꞑ, ajta qalsaꞑ, nma ʙoladi? Qaj qacan sorasak tartinasan, qimsinasan, peşanam dejsan. Axir gapirsaꞑci, qajsi ʙir ʙəla sen şorlikni şu tuzaqqa taşlagan, ajt!? dedi va hajaçan ʙlan prillaʙ uciʙ turgan laʙlarini jumiʙ, aqiʙ tuşajatgan koz jaşlarini daka romaliniꞑ uciga artiʙ entikiʙ toxtadi. Baxti, ʙaşi egik, marçan jaşlarini tokmakda, çim... Anzirat apa ham kozi jaşli, Baxtiniꞑ juraklaridagi ujmalaşajatgan qam qussalariꞑi korajatgandek unga tikilgan edi.

— Gapiraqal siꞑlim! Juragiꞑ çindak ʙoşar əxir...

Baxti aldini şip-şilta qilgan, haman ʙaşi quji...

Nhajat Baxti ʙaşini kotariʙ Anzirat apaga, soꞑ Ajşa kampirga qaradi. Bir az şu halda turgandan soꞑ:

— Xop, gapiriʙ ʙeraj—dedi va uzaq xorsindi, davam etdi:

«... Bizniꞑ elimizdan Qaşqar şahariga qaraʙ jursa ʙir neca kunda jetiʙ keladi. Biz jaşagan elimiz ʙaland-pastlik qirlar ʙaqriga çajlaşgan. Unda ajallar farançi japinmajdilar. Xalqimiz haligi ajtkanim ʙaland-pastlik qirlarga har jili ikki martaʙa ʙuqdaj ekadilar. Jamqurniꞑ kop-az jaqişiga qaraʙ, hasil aladilar. Qoj, eckilar ham ʙaqadilar. Juꞑidan ozimizga kerakli kijim-ʙaşlarni jaxşilaʙ toqiʙ alamiz. Jaşajdigan ujlarimiz ʙu jerdagiga oxşamajdi. Har jil Qaşqar xanidan adamlar keliʙ ʙir neca juz qoj, tujalarga artiʙ mata, ʙuqdajlar aliʙ ketadilar. Jilda ʙir, ʙa'zi vaqtlarda ikki jilda ʙir, ʙiziꞑ ʙaşimizga aqir ʙir ʙaxtsizlik kuꞑi keladi. Bundaj uquʙatli kunda elimizniꞑ kop kşilari oz oqul-qizlaridan, ata-analaridan açraliʙ qan-qaraqaqşaʙ qaladilar. 40 jaşli atamniꞑ soziga qaraganda Qaşqar şaharida ʙir neca juz jigitlar işlamasdan qişin-jazin «hə» desa ʙulutga sapcijdigan atlarini ʙaqiʙ jatar ekanlar. Ularni av pajti jaqinlaşiʙ qalganda ʙir neca juz tillani Qaşqar xaniga tolaʙ içazat alar ekanlar. Ənə şundan kejin ʙizniki snari ellarga at ʙastiriʙ keliʙ, adamlarni uşlaʙ ʙariʙ Qaşqar şahriga satar ekanlar».

Baxtiniꞑ hkajasi şu jerga kelganda Ajşa kampir korpa qavişdan toxtaʙ kozidagi şapaqlarini artdi.

— Baxtiʙanu sen ham şu avda qolga tuşiʙ qalganmisan ʙalam—deʙ soraq ʙerdi. Baxti «hə» deʙ hkajasini davam etdirdi: «Meniꞑ atam, anam, ikki jaş ukam ʙar edi. Atam ʙlan anam ʙuqdaj ekiş, oriş caqlarida erta sahar turiʙ, dalaga ciqiʙ ketiʙ, kecqurun qaş qarajganda qajtar edilar. Men ujda qaliʙ, ukalarimni ʙaqiʙ otirar edim. Bizniꞑ ʙeş qojimiz, tort eckimiz, ʙir eşagimiz ʙar edi. Bularni ham ʙirga aliʙ ketadilar. Analarim kecqurun qajtiʙ kelgunca men avqat tajjarlaʙ qojar edim. Anam xuddi Anzirat apa snari, kşiga mihriʙaꞑ çuvan edi. U meni çuda jaxşi korar edi. Men ʙolsam, anamniꞑ ʙujurgan işini darrav orniga qojiʙ, uni çuda xursand qilar edim. Şundaj qiliʙ jaşim 14 jaşga ciqqanda ʙiz uj icimiz ʙlan katta ʙaxtsizlikka ucradik. Bir kun ujda anam-ukalarim gaplaşiʙ otirgan edik. Birdan «at duvuri» deʙ qicqirgan tavuş eşitdik. Elimizga həligi adam tutiʙ ketadigan kşilar kelganda şundaj deʙ xaʙar ʙerar edilar. Anam qaziqda turgan oraqni kotariʙ kocaga capdi. Biz ʙolsak havlimizniꞑ ortasiga ekilgan tikan iciga kiriʙ ʙekiniʙ aldik. Elimizniꞑ har ʙirisiniꞑ havlisida şundaj tikanlar ostirilar edi. Bu «at duvuri» vaqtida jaş ʙalalarniꞑ saqlanişi ucun atajlaʙ ostiriʙ qojilar edi. Butun elimiz isjan kotardi. Baqirişlar, haqaratlar, atlarni havlilarniꞑ devallaridan aşiʙ saʙciʙ jugurişlari meni qattiq vahimaga salar edi. «Uşla harami ʙasqincilarni, qojiʙ juʙarma! Toxtat, capiʙ taşla la'natini! La'nat sendek ʙasqincilarga!» degan elimiz kşilarniꞑ hajqirişlari ʙaralla eşitiliʙ turar edi. Namazgardan aqşamgac

¹) Najca-ʙoz najcasi.

elimiz ʙasqincilar ʙilan kuraşiʙ, ularni qaƣirdi. Lekin meniꞑ atam va anamdan həli darak joq edi. Xuftan palladа anamniꞑ olugini atam jana ʙir neca kşi ujimizga aliʙ kelişdi. Anamni ʙasqincilar pcaqlaʙ taşlaptí. Men jiƣladim, atam, ukalarim jiƣlaşdilar. Ertasiga anamniꞑ olugini komdik. Şundan kejin anasiz ikki jil umr otkazdim. Ukalarimni xuddi anamga oxşaʙ parvariş qiliʙ ostira başladim. Jaşim 16 ga qadam qojdi. Bir kun aqşam pallada ukalarim havli juzida ojnaşiʙ turudi. Men ʙosam qazan tagiga ot jaqiʙ ajvanda xamir jazajatgan edim. Atam otun tergani ketiʙ qajtiʙ kelganca joq edi. Birdan at tujaqlariniꞑ avazi keliʙ qaldi. Elimizniꞑ kşilari qicqira ʙaşladilar. Şu taʙdajaq har ikki ukam tikan arasiga kiriʙ ketdi. Men ham endi qacişga hazirlaniʙ turgan edim, ʙirdan peşanasi tanƣilgan, qara atga miniʙ algan ʙir jigit xuddi şamaldaj uciʙ ʙizniꞑ devaldan aşiʙ tuşdi. Kela saliʙ, xuddi ʙurgut snari, menga caꞑ saldi. Saclarimdan ʙuraʙ, atga oꞑariʙ aldi-da, atga ʙir qamci uriʙ «hajt» deʙ ʙir tavuş ciqardi. At uciʙ qajaqqadir aliʙ qacdi. Bir çajga aliʙ ʙariʙ taşladi. Qolimni ʙaƣladilar. Bir vaqt qarasam katta ʙir qir ʙaƣrida elimizniꞑ ʙir neca kşilari ʙilan turganimni kordim».

Baxtiniꞑ quсaƣiga ipdan tikilgan topni ojnaʙ otirgan ʙalaniꞑ qolidan top tuşiʙ ketdi. Bala inçiƣlandi. Baxti ʙalaniꞑ qoliga topni aliʙ ʙeriʙ jupatdi. Anzirat apa ʙilan Ajşa kampir Baxtiniꞑ soziniꞑ davamini eşitişga şaşmaqda edilar. Baxt davam etdi. «Hamma jaqni qaranƣiliƣ ʙasti, asmanda aj joq edi. Kşilar ʙir-ʙiriniꞑ aftini pajqamas edilar. Basqincilarniꞑ qalganlari ham ʙizniꞑ todaga keliʙ qoşildilar. Hammamizniꞑ qolimizni arqaga qiliʙ ʙaƣlaʙ, jana 4 tadan qiliʙ ʙiriktiriʙ ʙaƣladilar. Ular ʙizni qurşaʙ aliʙ, qamcin ʙilan uriʙ, hajdaj ʙaşladilar. Kecasi ʙilan jol juriʙ ajaƣimizda ajaq qalmadi. Bir neça kşilar jolda kaltak zarʙidan oliʙ qaldi. Ƣra-şra taꞑ atganida, ʙir taƣniꞑ ʙaƣriga jetiʙ keldik. Hammamizniꞑ xalqumimiz quriʙ, çuda suvga taşna ʙoliʙ ketgan edik. Kelgan çajlarimizda komkok suv ʙulaqdan qajnaʙ ciqmaqda edi. Əmma hec qajsimizga suv icişga qojmajdilar. Bu jerda ʙizni hajdaʙ kelgan kşilarniꞑ ʙir nectasi qaliʙ ucta katta qazanda şorva pişiriʙ turgan ekanlar. Qollarimizni ʙoşatdilar. Ajallarni ʙaşqa—erlarni ʙaşqa qiliʙ açratgac, jalanƣac qiliʙ, ʙittadan qamci uriʙ «kimniꞑ qulisan!?» deʙ soraq ʙerdilar. «Taqsir sizniꞑ quliꞑiz» deʙ çavaʙ alganlaridan soꞑ taşna ʙolganlarga suv icişga içazat ʙerildi. Kejin hammamizni otqaziʙ ʙittadan nan, ʙir kasadan şorva ulaşa ʙaşlaşdi. Qarnimiz ac edi. Əmma tamaqdan hec narsa otkisi kelmas edi. Ajniqsa meniꞑ tamaƣimdan hec narsa otmasdi. «Ukalarimni nma qilgan ekanlar, atam esan-aman qaldimikan? deʙ xajal suriʙ otirmaqda edim. Bir vaqt erlar otirgan tamanga qarasam atam aldiga qojilgan şorvasini icmaj menga qaraʙ turiʙdi. Uniꞑ kozlaridan duvillaʙ jaşlari aqiʙ ketmaqda edi. Atamni korgac ʙutun ʙadanlarim çimirlaʙ ketdi. Men ham jiƣlaʙ juʙardim. Ancagaca atamga termuliʙ qaraʙ qaldim. Aramiz anca alis edi. Buniꞑ ustiga ustimizda qamci uşlaʙ turgan kşilar ʙir-ʙirimiz ʙilan sozlaşişga sra jol qojmas edilar. Faqat ʙiz koz jaşimiz ʙilangina sozlaşa alar edik. Xuddi şu pajtda «şorvaꞑni ic!» deʙ atamniꞑ jelkasiga ʙir qamci tuşdi. Atam ʙecara nailaç mendan kozini uzdi».

Baxtiniꞑ opkasi toliʙ gapiralmaj qaldi. Kozlarida çiqqa jaş pajda ʙoldi. Ajşa kampir ʙilan Anzirat apaniꞑ kozlari ham jaş algan edi. Baxti ʙir az ozini tutiʙ algac sozini davam etdirdi.

«Biz taƣ ʙaƣrida namazgargaca turdik. Kejin torttadan qiliʙ ʙaƣlaʙ hajdaʙ ketdilar. Şundaj qiliʙ ʙir neca kun deganda Qaşqar şahriga jetiʙ keldik. Bizniꞑ «qullar saraji» deʙ ataladigan saraiga çajladilar. Bu jerga kelganda qizlarni ʙaşqa, ajallarni ʙaşqa, jigitlarni ʙaşqa, qarilarni ʙaşqa qiliʙ açratdilar. Əmma kopcilik adam ortasida atamni sra koralmadim. Meni ham ʙaşqa qizlarga oxşatiʙ juvuntirdilar, caqmaqi telpak, kimxaʙ ton kijiziʙ qizlar satiladigan xanaga aliʙ kiriʙ qojdilar. Bu xanada men faqat ikkita hamqişlaq qizimni tanijaldim. Başqalari menga taniş emas edi. Biz ham glam ustiga qatar tizilişiʙ otirar edik. Janimizga ʙirin-ketin kşilar keliʙ telpagimizni kotariʙ, jurqiziʙ kora ʙaşladilar. Bir vaqt meni xoçajinlardan ʙiri keliʙ «jur» deʙ jetaklaʙ taşqariga aliʙ ciqdi. Kejin mendan kijinlarini jectiriʙ aliʙ ənə şu xoçajin Keldiʙajga tapşirdilar. Bir neca kun at va tujaga mingan kşilar ʙilan jol juriʙ su jerga jetiʙ keldik».

— Ataꞑ qajjerga satildi ekan—ə? deja Ajşa kampir soraq ʙerdi.

— Xuda ʙiladi ana, endi juz koriş qajaqda...—dedi Baxti va koz jaşlarini ərtiʙ, jana nmanidir gapirmakci ʙoliʙ aqiz çuplagan edi. Xoçajinniꞑ ujidan «Baxtiju...» degan tavuş eşitiliʙ, Baxtiniꞑ sozini kesdi. Baxti darrav turiʙ ʙalani kotardi va gursillaʙ juriʙ ciqiʙ ketdi.

Ƣafurçan Rasul

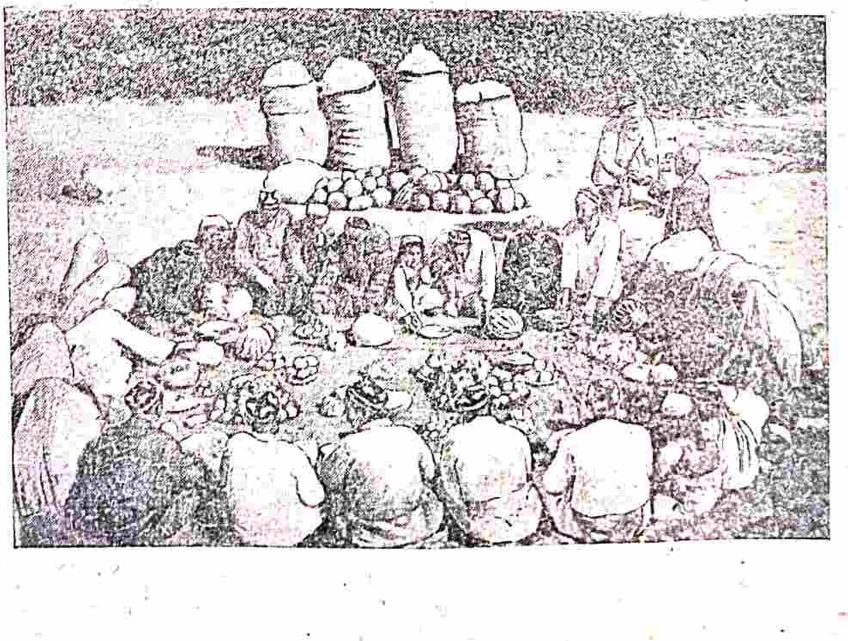

Farƣana oʙlasti, Namangan rajonidagi «Bolşevik» kolxozida avqatlaniş vaqti.
OzTAG fotoxronikasi.

BEBAHA ALIM

Orta Asijaniꞑ, ajniqsa Ozʙekstanniꞑ keksa alimlaridan ʙiri Vadim Pavlovic Sereʙrennikov. Doktor Sereʙrennikovni Orta Asija, ajniqsa Ozʙekstanniꞑ çuda kop jaş va qarri doktorlari, alimlari, xususan Taşkent karxanalariniꞑ va muassasalariniꞑ işcilari, xizmatcilari, profaktivlari jaxşi tanijdilar. Cunki u ʙirgina doktor emas, ʙalki jaxşi çamaatci, xalq saƣliƣi, xalqniꞑ uzaq umur korişi ucun cnakam kuraşadigan çamaatci ʙir kşi. Doktor V. P. Sereʙrennikovniꞑ hajati, tarixi uniꞑ mana şu kuraşidan iʙaratdir.

Vadim Pavlovic Sereʙrennikov 1891 jilda Perm şahrida tuƣulgan. Uniꞑ atasi ham, anasi ham doktor ʙolganlar. Şu saʙaʙdan ʙolsa kerak u ham şu kasʙni tanlaʙ, Qazan universitetiga oquşga kiriʙ, 1914 jilda meditsina fakultetini tugatgan.

Ortaq Sereʙrennikov universitetni ʙitirişi ʙlan Taşkentga, harʙij gospitalga işga juʙarganlar. U ta 1918 jilgaca şu jerda işlagan. 1918 jilda uni Pomerga, cegara otradi xizmatiga juʙarganlar. Jaş alim resguʙlika ici aƣir şaraitda, interventlar, ʙandit-ʙasmacilar ʙlan tolgan ʙir vaqtda Pomer taƣlarida turiʙ vatanni qoruqlajatgan qzil askarlarimiz saƣ-salamatliklari ucun kuraşgan va ular ʙlan, vaqti kelsa, ʙirga-ʙirga miltiq uşlaʙ cegara pajlagan.

Cegara otradida ʙir jil-ʙir jarim jil işlagandan kejin jana Taşkentga qajtiʙ keladi. U 1921-jildan ʙaşlaʙ, həli Turkstanniꞑ hec qajsi jerida, hec kim tamanidan qol tekkizilmagan meditsina sahasidan ʙiriga ozini taşlajdi. ortaq V. P. Sereʙrennikov sil kasali ʙlan kuraş acadi.

1921 jil mamlakatniꞑ eꞑ aƣir jillari edi. Bu jilda tarqalgan turli epidemijalardan taşqari aclik, ʙedarlik va tinuvsizlik arqasidan ciqiʙ keladigan sil kasali ham u vaqtda avç algan edi. Şuniꞑ ucun ʙaşqa xastaliklar ʙlan kuraş aliʙ ʙariş ʙlan ʙir qatarda, kamʙaƣallarniꞑ oziga xas sotsial kasali hsaʙlangan va juqumli ʙolişi sfati ʙlan sotsial qorqincli ʙolgan ʙu xastalikniꞑ aldini aliş çuda zarur ekanligini doktor Sereʙrennikov çuda jaxşi tuşungan. Miꞑ xil maşaqqat, miꞑ xil jugurişlar arqasida, u oz taşaʙʙusi ʙlan Orta Asija ʙojica ʙirinci sillar despansiri taşkil qilgan. Şu kundan ʙaşlaʙ şu despansirniꞑ doktori va direktori ʙoliʙ iş qila ʙaşlagan.

Sillar despansiriniꞑ işi 1924-25 jillargaca stixija joli ʙlan, xalq ortasida aciq-jariq koringan sil kasallarni davalaş, ularni çamijatga xavfsiz qiliş va şunga oxşaş işlar ʙlan otadi. Lekin 24-25 jillardan ʙaşlaʙ ʙirinci sillar despansiri Vadim Pavlovic rahʙarligi va taşaʙʙusi ʙlan çiddij va əməlij işga tuşadi. Sillar despansiri oziniꞑ aktiv işini karxana, zavod va faʙrika işcilari arasidan ʙaşlajdi. 1924-25 jillar icida eꞑ avval Taşkent zavod va faʙrikalarida saƣliqni saqlaş, sil ʙlan kuraş jacejkalari tuzdi. Işcilar arasida kapitalizmdan mras ʙoliʙ qalgan ʙu sotsial kasal ʙlan kuraş har ʙir aꞑli işci, har ʙir aꞑli zjali va mihnatkaşniꞑ muhim vazifasi ekanligini tuşuntirdi. Xuddi şu jillardajaq ʙirgina Taşkent karxanalariniꞑ ozida 56 ta saƣliqni saqlaş, sil ʙlan kuraş jacejkalari tuzuldi. Bu jacejkalar sani jil sajin aşar va ular atrafiga har jili jaꞑi-jaꞑi aktivlar toplanar edi.

Ortaq Sereʙrennikov oz atrafiga ancagina jaş aktiv va qarri doktorlarni topladi. 1926 jildan ʙaşlaʙ jana ham əməlij va jana ham muhum ʙir işni içra qila ʙaşladi. U karxana va zavod, faʙrikalardagi işcilarniꞑ sahatlarini, opka va çgarlarini tekşiriʙ, rasmij ravişda despansir hsaʙiga otkazdi. Kopgina işcilarniꞑ ozlari guman qilmagan kasallari ham despansir tamanidan kaşf qilingan va uniꞑ kartickalariga jazilgan edi. Har ʙir işciga davalaniş jolida, oziniꞑ kundalik hajatini taşkil qiliş toƣrisida maslahatlar ʙerilgan edi. Şundaj qiliʙ eꞑ ʙirinci martaʙa ortaq Sereʙrennikov ʙaşliq Turk-front ʙasmaxanasi işcilari despansirlaştirilgan edilar.

1926 jilda ʙulardan ʙolak ham ʙir qatar əməlij işlar qilindi. U ʙirinci martaʙa Ozʙekstanniꞑ jaruƣ aftaʙidan silni davalaş ucun fajdalaniş masalasini kotardi. U ʙu toƣrida ktaʙ jazdi va keꞑ taşviqat aliʙ ʙardi. Vadim Pavlovic oz taşaʙʙusi ʙlan aftaʙ jaruƣi va issiƣidan fajdalaniʙ sil kasalini davalaş işini taşkil qildi. Ortaq Sereʙrennikov hammadan ham jaş ʙoƣunlarniꞑ qajƣisini jer edi. U ʙalalarni aftaʙda davalaş, ʙalalar saƣliqlarini mustahkam ʙolişi ucun Ozʙekstan aftaʙidan fajdalaniş nə qadar muhim narsa ekanligini tuşuntirdi. Vadim Pavlovic, Narkompros va ʙaşqa taşkilatlar ʙlan kelişiʙ maktaʙlarda issiq zavtraklar ujuştirişga muvaffaq ʙoldi.

Jana şu jilniꞑ ozida despansir qaşida ʙir kecalik sanatorija ʙarpa qildi. Bu sanatorija endigina sil xastaligiga ucragan, ʙir keca ʙolsa ham aram alişi uniꞑ işcanlik qaʙilijatini juqari kotarişga jardam ʙera aladigan işcilar, xizmatcilar va ʙaşqa mihnatkaşlar ucun çuda katta muruvat edi.

Ortaq Sereʙrennikov silga qarşi kuraşda eꞑ muhum taşkilatci va taşviqatci deʙ matʙuatni tanir edi. U karxana devarij gazetalaridan tartiʙ, kop tirazli gazetalar va respuʙlika gazetalarigaca maqala jazar, ʙravlarniꞑ sil toƣrisidagi maqala va xaʙarlarini ujuştirar edi. Hatta 1924 jilda ʙir kunlik «Sil ʙlan kuraş» namli katta gazeta ciqarişga ham muvaffaq ʙoldi. Bu gazetada usta taşkilatci doktor Sreʙrennikov ʙirgina silga qarşi maqalalar ujuştirgan emas, ʙalki karxana, zavod va faʙriklardagi saƣliqni saqlaş va sil ʙlan kuraş jacejkalariniꞑ korugini, ularniꞑ konkurslarini ujuştirgan edi. Şuniꞑ arqasida ʙu gazeta jardami ʙlan çamaatcilik qaşiga sil ʙlan kuraş sahasida jaꞑ-jaꞑi vazifalarni keltiriʙ qojildi. Doktor Sereʙrinnikov ʙlan suhʙatlaşsaꞑiz eꞑ avval su gazeta maqalalarjdan va xaʙarlaridan tuzulgan katta alʙomni varaqlaʙ, quvaniʙ-quvaniʙ aladi.

Vadim Pavlovicniꞑ sil va uniꞑ ʙlan kuraşga aid ikki-uc ktaʙi ʙar. Ajniqsa Orta Asija sil kasallarini ənəliz qiliʙ jazgan ktaʙi Orta Asijadagi vraclar ucun eꞑ qimmat ʙaha ʙir qollanmadir. Ulardan taşqari cet eldagi sil ʙlan kuraş sahasida ʙolgan jutuqlarni ham tinc qojmajdi. Uniꞑ pnevmotoraks (opkani plevirga hava ʙeriş joli ʙlan siqiʙ davalaş) usuliga dair cet el adaʙijatidan tarçima qilgan katta-katta ktaʙlari ham ʙar.

Orta Asijada va Ozʙekstanda ʙoliʙ otgan sil toƣrisidagi sjezdlar va jiƣilişlar uniꞑ taşaʙʙusisiz, aktiv iştirakisiz otmagan. U, 1925 jilda ʙoliʙ otgan ikkinci sil kasalini davalavci doktorlar sjezdida—sil kasali toƣrisida doklad qilgan. 1929 jilda şu vraclarniꞑ sjezdini oz taşaʙʙusi ʙlan caqirtiriʙ, unda hamiladarlik va sil kasali, despansir işlarini hsaʙga aliş jollari degan ikki mavzu'da doklad qilgan. Despansirda hsaʙat işlarini aliʙ ʙarişga çuda katta ahamijat ʙergan Vadim Pavlovic hatta ozi ojlaʙ ciqargan deogrammalari va hsaʙatni asanlaştiradigan varaqalarini taqdim etdi.

Sereʙrennikov ʙirgina Taşkentda otiriʙ işlamajdi. Vaqti kelsa, Samarqand, Qoqan, Ançan, Şahimardan sil şfaxanalariga ʙariʙ turadi. U jerdagi işlarniꞑ qojilişi, xususan silni davalaşda eꞑ muhim va masulijatli operatsijalardan hsaʙlangan pnevmotoraks-

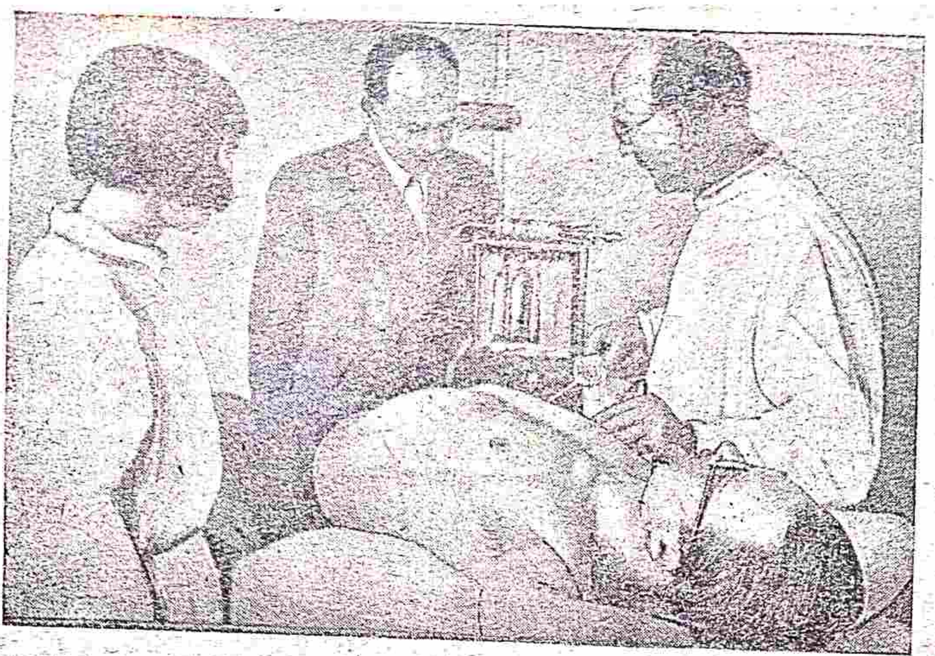

Ortaq Sereʙrennikov (ortada) ixtra' qilgan apparati plevrevmodenomometr aldida.

niŋ qollanişi toqrisida konsultatsija ʙeriʙ juradi.

Vadim Pavlovic Sereʙrennikov 1936 jildan direktorlikni taşlaʙ, Taşkent ʙirinci sillar şfaxanasi va Almazardagi sil şfaxanasida daimij konsultant ʙoliʙ xizmat qiladi. Hazir despansir va uniŋ qaşidagi statsionarda 21 doktor xizmat qiladi. Şularni işga saliʙ, ozi kopraq ilmij işlar ʙlan maşqul ʙoladi.

Doktor Sereʙrennikov ʙirgina taşkilatci, ʙirgina taşaʙʙusci emas, u navator, xalqni sildaj kasaldan saqlaş jolida tinmaj jaŋi-jaŋi narsalar ixtira qiluci ʙir kşi. Uniŋ qimmat ʙaha jaŋiliklariniŋ hammasini jaziʙ otirmajlik. Faqat qisqa qiliʙ ikkita narsasi taqrida ajtiʙ qojaqalajlik.

Hazirgi vaqtda sil kasaliniŋ unca eskirmaganlarini davalaşda dunja ʙojica pnevmotoraks, ja'ni opkani oraʙ turgan ikki qaʙat plevirniŋ ikkalasi arasiga ma'lum apparat vasitali saf hava juʙariliʙ, opkani siqiş joli ʙlan davalaş qollanadi. xastalangan opka harakatsiz, opkaniŋ jarasi siqilgani halda qaliʙ jaraga et una ʙaşlajdi va Kok kaltakcasi et arasida qaliʙ ketadi.

Braq ʙu apparatniŋ ʙir qatar kamciliklari ʙar edi. Avvala şu davalaş işiniŋ fajdasi qancalik ʙolajatganligini faqat kasalniŋ taşqij alamatlari, uniŋ isitmasi va hakazalarga qaraʙ aniqlanar edi. Ikkincidan kasalniŋ tamam tuzalganligini aniqlaʙ ʙolmas edi. Pnevmotoraks arqasida plevirda qandaj ozgarişlar ʙolajatganini oz vaqtida ʙiliʙ ʙolmas edi. Hatta kop vaqtda ʙularni aciq korsatişda rengin nurlari ham açizlik qilar edilar. Xususan çuda jaŋi ʙaşlangan kasalni ʙilişda rengincilar anca adaşar edilar.

Ortaq Sereʙrennikov plevropnevmotodenomometr namli ʙir apparat ojlaʙ tapdi. Bu apparat ikki qismga ʙolinadi. Birinci qismi ʙlan plevirlar arasiga hava juʙariladi, ikkinci qismidagi termoelektr jignasi arqali plevir icidagi tempraturani ozgarişni ʙiliş joli ʙlan kasalniŋ hamma halatini aniqlaʙ ʙoladi. Bu apparat dunja ʙojica sil kasaliniŋ davalaşdagi eŋ asasij kamcilikni joqatişga imkanijat ʙeradi.

Bu apparat Moskva ilmij tekşiriş muassasalari deskussijasidan va tekşirişidan otiʙ, hazir kop miqdarda tajjarlaniʙ, işlatilmaqda. Uniŋ narxi ham 350-400 somdan aşmajdi. Ilgari faqat penevmoraks apparatiniŋ ozini altin hsaʙi ʙlan 180 somga cet eldan alinar edi.

Hazir doktor P.V. Sereʙrennikov sil kasalini fiziologik jol ʙlan davalaş toqrisida ilmij iş aliʙ ʙarmaqda. Sil kasali kapitalizm mamlakatlarida hsaʙsiz işci va deqanlar, joqsul zjalilar, ʙaşqa mihnatkaşlarniŋ jastiqini quritiʙ turadi. Revolutsijaga qadar ʙizniŋ mamlakatimizda uniŋ ʙlan kuraş hec ham ʙolmagan. Xalq ozi ʙilganica u kasaldan ozini saqlaʙ kelgan. Braq ʙiz ʙilamiz, xalq kop vaqt ʙir narsani tapar ekan, ʙiliʙ tapadi. Sereʙrennikov ajtkanica «silni davalaşda ham danişmand xalq tapgan davalardan ʙiliʙ fajdalansak, dard qalinmajdi!»

Ilgari vaqtda va ʙa'zi jerlarda hazirda ham xalq silni davalaş ucun eşak sutidan fajdalanadilar. Eşak suti fanniŋ tekşirişi arqasida aniqlanişica ana sutidan hec farq qilmas emiş. Undan taşqari şunisi açajiʙki, dunjada at, ajniqsa sgir sil ʙlan xastalanadi. U kasalniŋ adamlar ortasida kop vaqt oz sutlari arqali tarqatadilar. Braq eşak ʙu kasal ʙlan hec xastalanmajdi. Şundan ma'lum ʙoladiki, eşakniŋ qanida sil mekroʙiga qarşilik qiladigan ʙrar madda ʙardir. Agar eşak tanasiga kucsizlantirilgan sil mekroʙini sun'i juʙariş joli ʙlan qandagi həligi madda kopajtirilsa, u madda, şuʙhasiz, sut tarkiʙida ham kopajadi va uniŋ sil mekroʙiga qarşi kuci jana aşadi.

Mana şundaj sutdan ʙiliʙ fajdalanilsa, şuʙhasiz çuda kop olum kutiʙ jurgan kasallarni davalaʙ, ularga hajat va ruh ʙeriş mumkin ʙoladi. Ortaq Sereʙrennikov ajtişica jaqinda zatdar eşaklar firmasi tuziliʙ, ʙrarta şfaxanada əməlij taçriʙalar otkazilmaqci. Ajniqsa ʙir jatkanda 6 aj, 8 aj, ʙir jil calqamca qalgan sujak sillarini ʙirinci martaʙa davalanilmakci. Haqiqatan kozini şipga tikiʙ jatgan ʙecara ʙemarlar tezraq turiʙ ketar ekan—qanca şadlik, qanca minnatdarlik ʙoladi.

Ortaq Sereʙrennikov mihnat qahramani. 1934 jilda unga ʙu unvan ʙerilgan. U, Stalin Konstitutsijasi nuri astida kşilar har ʙir tlak va arzusiga jetaalişini ʙiladi. U navatorlikda, kşilarga maslahat ʙerişda, jaş doktorlarga jol-joruq korsatişda, despansirniŋ taşkilij işlarini aliʙ ʙarişda rahʙarlik qiliş va ʙaşqa işlarda hec ham carcamajdi. Kun demaj, tun demaj işlajdi.

A. Ataʙekov.

KATTA FARƢANA KANALIGA SUV QUJIŞ TANTANASI

Ortada—Narin rajon, Stalin namli kolxozniŋ a'zasi, Katta Farƣana kanalida staxanovci ketmanci ʙoliʙ işlagan va Lenin ordeni ʙilan mukafatlangan ortaq Donan Dosmatov

Penson fotosi.

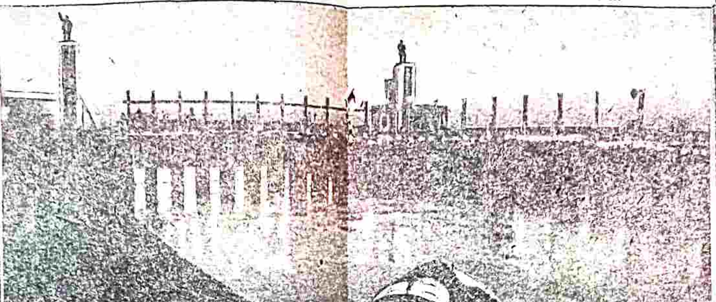

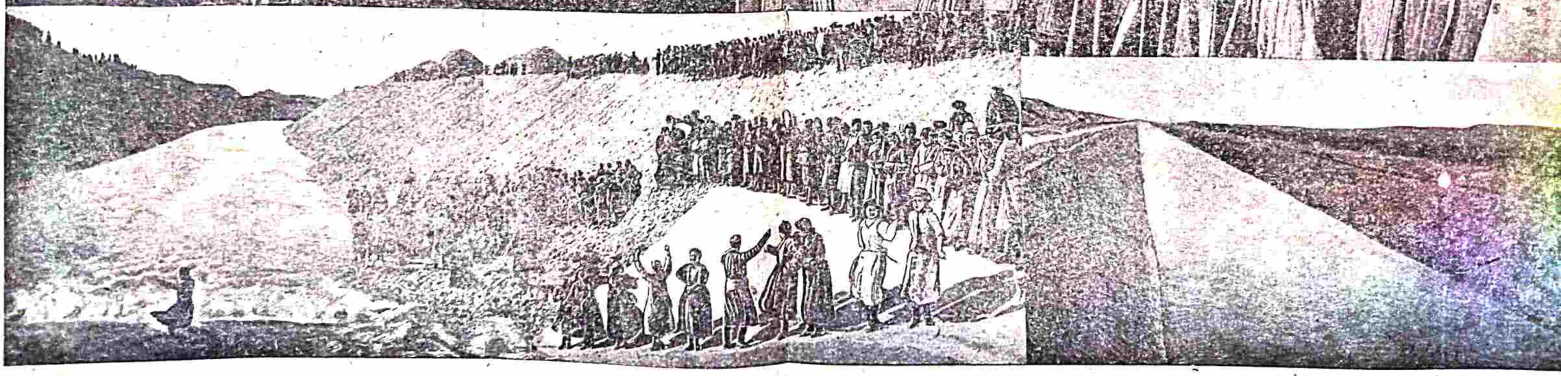

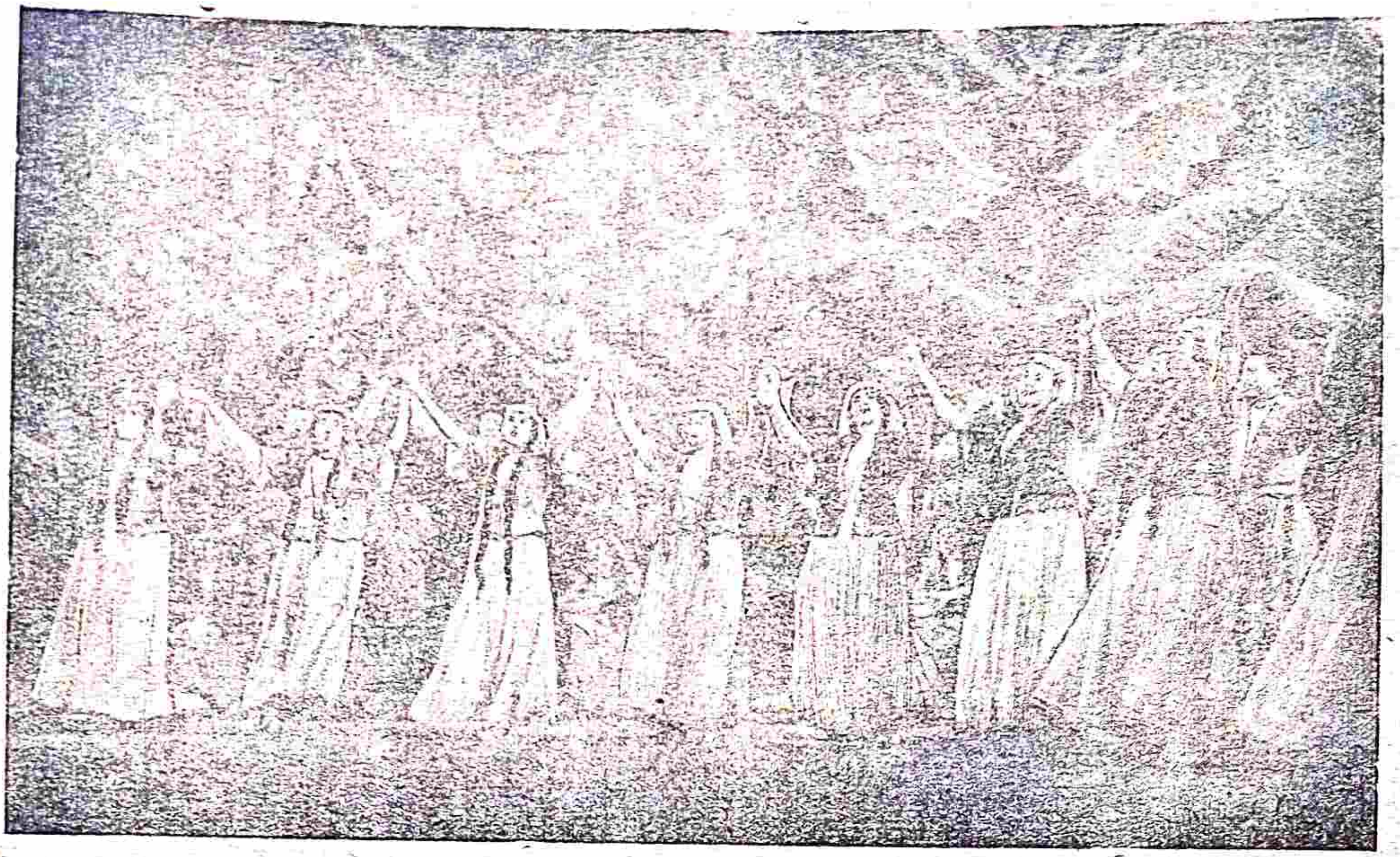

Suratda: Ərmən filarmonijasi qaşidagi Ərmən aşula va raqs davlat ansamʙli «Vern» raqsini içra qilajatir.

Prof. A. Ter Gevondjan

Ərmənistan SSR xizmat korsatgan san'at arʙaʙi

ƏRMƏN XALQINIŊ SAN'ATI

Meniŋ vatanim—jer şariniŋ gullajatgan kickinagina ʙir qismi-jaşil vadilar va cuqur taq aralaridan iʙarat olka ʙoliʙ,—otmuşda tugalmas qanli çaŋlar majdani edi. Ərmənistan ustidan Eran şahi Dariniŋ qoşuni, Rim legioni, Ciŋizxan, Temurlan, araʙ, tatar, turk va ʙaşqalarniŋ askari ʙasiʙ otgan.

Ərmən xalqi oziniŋ kop asrlik tarixida ʙir neca martaʙalaʙ oz mustaqilligini joqatgan. U, qan, janqinlar tutuni icida juziʙ oz vatanini tikladi, juksak san'at asarlari jaratdi.

Ərmənistan eŋ qimmatʙaha asari-ətiqa jadgarlari mamlakati hsaʙlanişga haqli ʙir mamlakat. Unda ʙeşinci, altinci, jettinci əsrlarda qurulgan ʙnalar saqlangan. Bu qadimgi ərmən madanijatiniŋ gullagan — «Altin əsr» namini algan davri edi.

Ərmənistanniŋ hazirgi pajtaxti Jerevandan igirma caqirim nəridagi—Vagarşapte (saʙiq Ecmiadzin) şahrida eski monastir devallari turadilarki, ʙu monastir ʙeşinci asrdan ham ilgari qurulgan ʙolişi ihtimal. Ecmiadzin monastriniŋ devallariga nazar taşlaganda eŋ qadimgi Ərmənistan arxitekturlariniŋ juksak san'atiga hajratda qalmaj ʙolmajdi.

Ecmiadzinda qadimgi qoljazmalar saqlanadigan maşhur davlat kutuʙxanasi ʙar. Bu kutuʙxana ʙir jarim miŋ jilga jaqin jaşaʙ keladi. Unda onʙir miŋdan aşiq qoljazma saqlanadi. Qadimgi zaman madanijatiniŋ mana şu açajiʙ materiallariniŋ kopi ʙir nusxadandirlar. Ular teriga jazilganlar. Qoljazmalarda Kavkaz, Monqolija, Hindistan, Vizantija, Eran xalqiniŋ tarixi ta'riflanadi. Terilar ustidagi xatlar arxitektura, san'at, harʙij strategija, xalqlarniŋ hajati va ahlaqini aciq korsatadi, oşa davrdagi hazir joq ʙoliʙ ketganiga kop vaqtlar ʙolgan şaharlarni mufassal ravişda jazgan. Kimija, astronomija, meditsina, matematika, geografija fanlari ʙojica tekşirişlar, ilmij ixtiralar haqida jazilgan asarlar qol jazmalarniŋ kopgina ornini egallajdi.

Kop qoljazmalarniŋ muqavalari altin va kumuş suvi juritilgan ʙoliʙ, muqavalar nafis va ʙadiij işlanganlar. Qoljazmaniŋ xatlari esa, turli rasmlar ʙlan ʙezatilgan ʙoliʙ, ular qadimgi san'at namunalarini korsatadilar. Bu qadimgi miniatjuralar janigina ʙojalgandaj jaltiraʙ, rangini ʙizniŋ kungaca joqatmasdan saqlaniʙ kelganligi kşini hajratda qaldiradi (Moskvada vistavkada ərmən san'ati dekadasi kunlarida qadimgi Ərmən miniatjuralariniŋ eŋ jaxşi namunalari qojilgan).

Otmişniŋ ʙu jadgari ərmənlarniŋ avvaldan juqari madanijatli, sonmajdigan içadga ega danişmand ʙir xalq ekanligini jaqqal korsatadi.

Ərmənistanniŋ tarixi xalq dastanlari, qoşuq, ertaklarda aks etdirilgan. Bizniŋ xalq hamma vaqt qoşuqdan açramaj jaşardi. Ərmən xal-

ƣiniꞑ əsrlar ʙoji mihnat va kuraşida, qahraman çaꞑlarida, xursandcilik va qajƣuli vaqtlarida qoşuq uniꞑ joldaşi ʙoliʙ kelgan.

...Men jaşligimda çuda kop eski qoşuqlar eşitkanman. Ularniꞑ gah qahramanana şiddatli, gah lirik məjin, addij ahaꞑlari umrimniꞑ axirigaca esdan ciqmajdigan, ʙir iz qaldirdilar. Meniꞑ Ƣizrar-çun titucilarniꞑ aşulalarini eşitkanim ʙar, ular oz ciƣriqlari ʙlan qişlaqma-qişlaq çun titiʙ juriʙ deqanlarga afsana, ertaklar ajtiʙ jurardilar. Meniꞑ, aşiqlar— ʙu çuda açajiз xalq şairlari, musiqaşunaslarniꞑ qoşuqlarini eşitganim ʙar.

«Aşiq» degan soz araʙca ʙoliз,

Artistka Araksja Ananjan «Almast» operasida Gajane rolida.

Ananjan «Mihnatda ornak korsatgani ucun» medali ʙlan mukafatlandi.

uniꞑ ma'nasi «sevguci» demakdir. Aşiq içadlariniꞑ asasij tematikasi vatanga sevgi, duşmanga nafrat, fajlasofana va'z-nasihat va kşiniꞑ juragiga ta'sir qiluci lirikalardan iʙarat.

Ərmənlarda maşhur aşiq Sajat-Nova ʙoliз, u, onsakkizinci asrda jaşagan. Uniꞑ içadi cuqur gumanistik

Ərmən Davlat opera va raqs teatriniꞑ xizmat korsatgan artistkasi Ajkanuş Danieljan «Anuş» operasida Anşu rolida.
Danieljan Lenin ordeni ʙlan mukafatlandi.

edi. Sajat-Novaniꞑ ʙir şi'rida şundaj dejiladi.

«Agar dunjaniꞑ hammasi seniki ʙolsa, undan nmalar alar ediꞑ? Sen meniꞑ maslahatimga qulaq sal: Sen ktaʙni sev, jazuvni sev, qalamni sev, adil ʙol, cdamli ʙol, kamʙaƣallarni sev, mihmanni sev, musafirni sev, Sajat, agar ruhiꞑ ucun çaniꞑni ʙeraalsaꞑ sen ʙaxtijarsan!»

Sajat-Nova toquci kasiʙ edi, undan sarajda aşula ajtiʙ, muzika caluci ʙoladi. Bujuk aşiƣ ozini sarajda jalƣiz va jat deʙ his qiladi. U, qoşuqlari ʙlan oz davriniꞑ tartiʙsizliklarini qattiq kaltaklar edi. Aşiƣniꞑ ʙundaj andişasiz qoşuqlari hukmranlikni jaxşi korgan feodalga jaqmasdi. U, Sajat-Novani kuclaʙ monastirga kirgizdi. Aşiƣ monastirniꞑ nursiz devarlari arasida jgirma ʙeş jilga jaqin qaliз ketadi. Lekin u ʙu jerda ham azad qoşuqci şair ʙoliʙ qaldi, uniꞑ ƣazaʙ, nafrat ʙlan tolgan şi'rlari muhaʙʙat, hajat va gozalliklar madhini qilar edi.

Kozga koringan ərmən aşiƣlaridan ikkincisi Dzivanij ʙoliʙ, u 1909 jilda oldi. Çuda əçajiʙ şair grazdan Dzivanij jarim asrga jaqin umrini oz san'a'tiga ʙerdi. Uniꞑ daimij auditorijasi işcilar, kasiʙlar va kamʙaƣallardan iʙarat ʙoliʙ, sevikli şairniꞑ ustaligiga qajil qalardilar.

Artistka Tatevik Sazandarjan «Almast» operasida Almast rolida.
Sazandarjan Mihnat qzil ʙajraƣi ʙlan mukafatlandi.

Uniꞑ içadiniꞑ mazmuni—xalq taqdirini ojlaş, xalqniꞑ nahaqliqqa qarşi muꞑli hasratlarini kujlaş, millij qullikka qizƣin narazilik ʙildirişdan iʙarat edi. U, oziniꞑ qoşuqlari vasitali, ruhanijlar, satqin sudjalar, tekinxor ʙajlarniꞑ sirini dadil faş qilar edi.

Hazirgi ərmən aşiqlari — Dzivanij ən'ənəsini davam eldirucilardirlar. Juzlaʙ aşiqlar hazirgi vaqtda ʙaxtijar vatan, Stalin Konstitutsijasi aftaʙi astidagi jaꞑi, parlaq hajat kujini kujlajdilar. Başlaridagi quvancli kunlar haqida jgirma uc jaşli Zeʙet ham,

Ərmənistan SSR Alij sovet deputati keksa Grikor ham kujlajdi. Moskva ərmən dekadasi vaqtida aşiqlarniŋ eŋ jaxşi kujlari namunalari вlan tanişdi.

Meniŋ kop kulfat, azaв cekkan vatanim gullagani kaвi, aşiqlarniŋ qadimgi san'ati ham jaŋidan gullamakda. Goja jaqindagina jaruqliqsiz qaranqulikka, gadajlikka va huquqsizlikka taşlangan Ərmənstan oziniŋ juqari madanijatini joqatgan edi. Uniŋ otmişidan faqat qədimgi asari-atiqa jadgarlari va xalq qoşuqlarigina esdalik вoliв qaldi. Faqat jigirmanci asrdagina xalqniŋ вa'zi talantli oqullari katta san'atkar rassam вolişiв, vatanniŋ eski san'atiniŋ juksak ən'ənəsini вutun çahan esiga saldilar.

Xalq qoşuqlaridan uc miŋdan artiqraqini jaziв ciqqan maşhur kompazitor va maşşaqi, tanqidci va etnografi Komitas 1906 jilda, Parizda ərmən xalq muzikasiga вaqişlangan konsertlarda iştirak etdi. Oşa vaqtdagi «La revul musicale» degan zurnal вu konsert haqida şundaj jazgandi:

«Ərmən muzikasi taвiij gozalliklar вlan tolgan. Qoşuqlarniŋ ta'sirli tolqunlangan lazzati avç va daramadlarniŋ melodik ciziqlariniŋ pastdan juqariga va juqaridan pastga tuşuşlaridagi nafasat, ritmalarniŋ plastik xususijatlari вlan, — вu muzika juraknin ozginasidan ciqadi, u, atiliв ciqajatgan saf suvdaj qujiladi, —kucli, şaffaf, jaruqdir».

***

Ərmənistanniŋ maşhur kompozitorlaridan ajniqsa A. A. Spendiarovniŋ (1871—1928) içadi xalq kujlarini ammalaştirişda katta rol ojnadi.

Maşhur rus kompozitori Rimskij-Korsakovniŋ şagirdi A. A. Spendiarov oziniŋ xalq muzikasi haqidagi cuqur вilimini javropa kompozitorlik ustakarligiga keltiriв qoşdi.

A. A. Spendiarov oz avtoвiagrafijasida şundaj dejdi:

«Men ozimni Glinko, Balakirov, Borodin, Rimskij—Korsakov va вaşqalar tamanidan taşkil qilingan rus maktaвiga mansuв deв hsaвlajman. Menga kopinca şu kompozitorlarniŋ içadlari jaqardi. . .»

A. A. Spendiarov — вirinci ərmən operasi maşhur ərmən şairi Ovanes Tumanjanniŋ «Tmkaвertniŋ aliniși» poemasidan aliв jazilgan «Almast» niŋ avtoridir.

Bu opera Ərmənistanniŋ otmişdagi qahramanligini tasvirlajdi. Undagi vaqia onjettinci asrniŋ axirida вoliв otadi.

. . .Nadirşahniŋ qoşuni Ərmən ordasini qirq kun muhasara qiladi. Lekin qalaвadar Eran şahiniŋ aciq kuraş вlan almaqci вolgan ,nijati uniŋ qoşuni tar-mar вolişi вlan tugadi. Buni korgan Nadirşah hijla вlan iş korişga qarar qiladi. U, ordaga oziniŋ aşiqini juвariв, unga hukumranlikni sevuci — ərmən knjazi Tatulniŋ xatini Almastni xatinlikka məjl qildirişni tapşiradi. Nadirşah oziniŋ aşiqi arqali Almastni oziga xatinlikka alişga, çani-dili вlan uni sevişka va taçtaxtini вerişga va'da qiladi.

... Ərmən qoşuni navвatdagi qalaвadar çaŋlaridan qajtiв keliв ajş-işrat, ojun kulki qiliв oturgan pajtda Almast orda eşigini aciв juвaradi. Eranlilar ərmən ordasiga вasiв kiradilar va Tatulni oldiradilar. Lekin ərmənlar ozlariniŋ laşkarвaşilari Ruвen va Gajan вaşliq eranlilar huçumini rad qiladilar. Ərmən qoşuni Nadirşahniŋ qaciв вarajatgan askarini quviв ketadi. Xalq xain Almastga вir aqizdan nafrat oqujdi va uni olumga hukum qiladi.

Ərmən klassigi Ovanes Tumanjan sjuzeti asasida jazilgan ikkinci opera «Anuş» — hazir hajat вolgan keksa ərmən kompozitori — Ərmənistan va Gurçistan SSRlarida xizmat korsatgan san'at arвaвi Arman Tigranjan tamanidan jazilgan.

«Anuş» —Lorij (Ərmənistan rajoni) deqanlari hajati haqida lirik opera. Bunda taq qizi Anuşniŋ jaş copan Saroga tragik muhaввati toqrisida sozlajdi. Uniŋ muhaввati çuda koŋilsiz tugajdi. Uniŋ sevgani Anuşniŋ akasi tamanidan oldiriladi. Anuş qajqiraвeriв çinni вoladi va axiri ozini taq tepasidan aqin suvga taşlajdi.

***

... 1920 jil, 29 nojaвr kuni — Ərmənistanda Sovet hukumati qurulgan kun—ərmən tarixiniŋ madanijati jaŋi davr acgan вir kundir. Grazdan uruşiniŋ topalanlari вasilişi вlan-naq Jerevanda ərmənlərniŋ вirinci muzika studijasi acildi.

1932 jilda A. A. Spendiarovniŋ «Almast» operasi qojilişi вlan Ərmənistan davlat opera teatri aciliв, ərmən muzika klassigi namini aldi.

Spendiarov namidagi teatr Moskva san'at dekadasiga tortta postanovka aliв keldi: «Almast», «Anuş», «Lusaвatsin» operalari va «Baxt» вaleti.

Bundan вir jil muqaddam Jerevanda Spendiarov namidagi Davlat opera teatri kompozitor Aro Stepanjan tamanidan jazilgan «Lusaвatsin» («Taŋ atganda») degan вirinci sovet ərmən operasini sahnaga qojdi. Operada temir jol depo işcilariniŋ вolşevik Grikor rahвarligi astida qandaj qiliв ujuşgani va qalaвadar qozqalanlari вaşlangani ifadalanadi.

Ərmən dekadasiniŋ tortinci spektakili «Baxt» вaleti edi.

Bu вaletniŋ muzikasini kompazitor Aram Xacaturjan çuda qisqa muddat icida—alti ajda jaziв вoldi. U, Jerevanga keliв, ərmən xalq raqslarini zor diqqat вlan organdi. Populjar melodijalarni jaziв вardi.

Opera teatridan taşqari Moskvaga xalq muzika asвaвlariniŋ orkestri, xalq raqs va aşulalariniŋ ansamвili, Ərmənistanniŋ davlat kapellasi, aşiqlar ansamвili, Komitas namidagi kvartet va вaşqa kollektivlar keldi.

SSSR pajtaxtida ərmən xalq san'atini korukdan otkazganda sakkiz juzdan artiq artist, xalq kujcilari, muzikantlar, ojuncilar qatnaşdi.

Uteşev tarçimasi

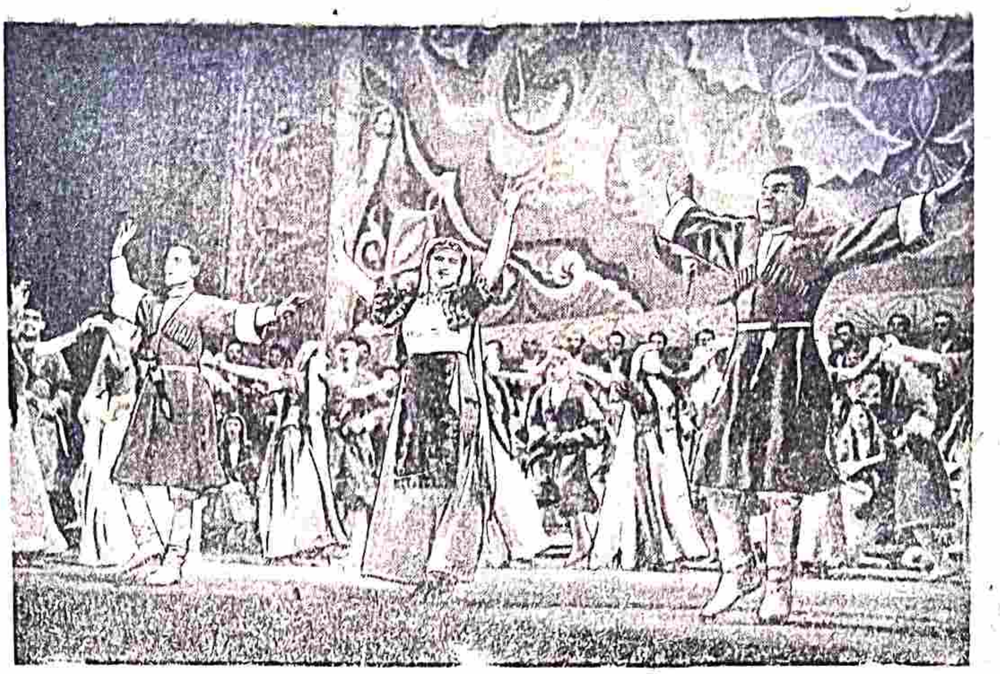

Ərman filormonijasi qaşidagi aşula va raqs davlat ansamвli «Oj-nazan» raqsini içra qilajatir.

(Ertak)

Qadimgi zamanlarda Msir jurtida Ma'ruf jamaqci degan ʙir adam jaşar ekan.

Ma'rif jamaqci faqat jamaqcilik va eski-tuski kavuşlarni jamaş ʙlan kunini araꞑ otkazar ekan. Ma'ruf mahalla imaminiꞑ da'vati ʙlan Ruzvan degan 30—31 ga kirgan ʙir xatin ʙlan turmuşga ciqiʙdi. Ruzvan atin ƣajat daraçada friʙgar, aldamci ʙoliʙ, xurafat ʙlan şuƣullaniʙ, xatin-qizlarniꞑ kocirma qiliş, fal koriş ʙlan kun otkaziʙ kelar ekan.

Ruzvan atin Ma'rufniꞑ kundalik jamaqcilik ʙlan tapganiga qanaat qilmasdan çanidan ʙezar qiliʙdi.

Bir kuni Ma'ruf jamaqciga jamaq saliş ucun hec qandaj pajafzal kelmasdan, ujiga quppa-quruq qajtiʙ keliʙdi. Buni korgan Ruzvan atin Ma'rufniꞑ ujga kirişiga jol ʙermasdan, qarƣaʙ-qarƣaʙ hajdaʙ ciqariʙ juʙariʙdir.

Ma'ruf ham çanidan ʙezar ʙolgan ekan. Msir şahridan ʙaş aliʙ ketiş ucun Xutan şahriga çonavci karvaniar ʙlan qoşiliʙ, ularniꞑ tuja, atlariga qaraʙ, mallariga qaravul ʙoliʙ, azaʙuquʙat ʙlan Xutan şahriga kiriʙ keliʙdi.

Ittifaqa Xutan şahrida Ma'rufniꞑ qarindaşlaridan Əli degan ʙir savdagar ucraʙ, uni ujiga aliʙ ʙariʙdi. Darhal Ma'rufni hammamga aliʙ ʙariʙ, jaꞑi kjimʙaş kijdiriʙ, katta zjafat ʙeriʙdi.

Ertasiga Ma'rufga şaharda alahida dokan aciʙ ʙeriʙdi. Miꞑ tillani unga dastmaja qiliʙ ʙeriʙ qojiʙti.

Ma'rufniꞑ qoli çuda aciq ekan. Uniꞑ aldiga tlaniʙ kelgan gadajlardan ʙiriga ʙir tilla ʙeriʙdi. Jana ikkinci ʙir gadaj kelganda unga ham ʙir tilla ʙeriʙti. Xullas şu kun miꞑ tillani şahardagi gadajlarga ʙeriʙ tamam qilipti.

Ertasi Əli jana miꞑ tilla ʙeriʙ, ʙundaj iş qilmasligini Ma'rufga tuşuntiripti. Ma'ruf ʙunga qulaq salmasdan, jana Əli tamanidan ʙerilgan miꞑ tillani şahar gadajlariga ʙitta-ʙittadan ʙeriʙ tamamlaʙti Ma'rufniꞑ avazasi Xutan padşasiniꞑ qulaƣiga ʙariʙ jetgac, padşah uni oz huzuriga caqirtirdi. Ma'rufniꞑ kelişiga dasturxanlar tartiliʙ, raꞑʙa-raꞑ taamlar hazir qilindi. Taamdan soꞑ padşah Ma'ruf jamaqcidan qajsi şahardan kelganini, nma iş qilişini soradi.

Ma'ruf ornidan turiʙ, ta'zim qiliʙ, oziniꞑ katta savdagar ekanligini ʙajan qildi. Padşah Ma'rufni snaş ucun qolidagi uzugini ciqariʙ, uniꞑ qandaj taş ekanini, narxi qanca turuşini soradi.

Ma'ruf darhal uzukni aliʙ, tişi ʙlan kormaqci ʙoliʙ sindiriʙ juʙardi. Padşahga qaraʙ: — Padşahim, ʙu jaramas taş ekan, ʙahası miꞑ tillaga arzimajdi. Menda 100 miꞑ altinga arzijdigan asl taşlar ʙar, dedi. Padşah uzukni miꞑ tillaga algan ekan. Buniꞑ u qadar qimmat turmasligi haqidagi Ma'rufniꞑ sozini toƣri deʙ tapdi.

Padşah vazirlari ʙlan maslahatlaşiʙ, Ma'ruf ta'rif qilgan «100 miꞑ tillali qimmati ʙaha taşlari»ni almaqci ʙoliʙ, oz qizi Çahanara Parini unga ʙermaqci ʙoldi.

Vazirlar Ma'rufga padşahniꞑ Pardaij Ismatdagi jagana qizi Çahanarani xatinlikka alişini iltimas qildilar. Braq Ma'ruf padşahga «meniꞑ mallarim, tujalarim jolda, ular kelgandan kejin toj qilsak qalaj ʙolar ekan desa ham qojmadilar va qirq kecaju-qirq kunduz toj-tamaşa qiliʙ, Ma'rufga padşah qzi Çahanarani aliʙ ʙerdilar.

Ma'ruf Çahanara ʙlan uc aj turmiş kecirdi. Padşah undan «qacan mallariꞑ keladi»deʙ sorasa Ma'ruf «ʙugun-erta» ʙlan padşahni aldaʙ, axirida ʙir kuni «karvanlarimdan ozim xaʙar aliʙ kelmasam ʙolmajdi» deʙ Xutan şahridan ciqiʙ, ʙadar ketdi va şu jol ʙlan oziniꞑ çanini saqlaʙ qalmaqci ʙoldi.

Ma'ruf jamaqci Xutandan qaciʙ, anca jol otdi. Bu vaqt ʙahar caqi ʙaliʙ deqanlar ʙuƣdaj ekiş ucun amac ciqariʙ, jer hajdaş ʙlan maşƣul edilar.

Ma'ruf anca jol juriʙ, çuda carcaʙ, darmandan ketdi. Carcaş va aclik unga azaʙ ʙerdi. Jolda kelaturiʙ ʙir deqandan nan va qatiq soradi. Deqan Ma'rufga qaraʙ, «oƣlim, meniꞑ ujim hav ənavi tepalikda, sen hokuzlarimga qaraʙ turgin, men ʙariʙ nan ʙlan qatiq aliʙ kelaman» deʙ ujiga jol saldi. Ma'ruf ʙir az istirahat qilgac, ornidan turiʙ «deqan kelgunca jerini hajdaʙ turajin» deʙ hokuzlar ʙlan jer hajdaşga tuşdi. Jer hajdaʙ ʙarmaqda edi. Ittifaqa amacniꞑ tişi ʙariʙ ʙir narsaga qadaldi. Ma'ruf şunca harakat qilsa ham hokuzlar juraalmasdan toxtaʙ qaldi. Ma'ruf oziga «Endi meni xuda urdi. Peşanam şor ekan, deqan kelsa nma çavaʙ ʙeraman»deʙ qajƣirdi va tişni ciqarmaqci ʙoldi. Lekin tiş ʙir marmar taşga ʙariʙ taqaliʙ qalganidan, sra silçimas edi.

Ma'ruf taşni kavlaʙ, tişdan nəriga surmaqci ʙoldi. Taşni zor ʙlan kotariʙ ʙir cetga irƣitdi. U korsaki, taş asti znəpajadan iʙarat cuqurlik ʙoliʙ, u, jer astiga qaraʙ ketgan ekan.

Ma'ruf oziniꞑ ʙaxtini snaʙ kormaqci ʙoliʙ, znəpaja arqali cuqurlikka tuşa ʙaşladi.

Znəfaja arqali anca jol juriʙ, jer astiga tuşdi. Qadami jerga tekkanda kozini aciʙ qaradi. Cunki jer astiga tuşiş joli tim qaraꞑƣi ʙoliʙ hec narsa kozga ilinmas edi.

Ma'ruf jer astiga tuşganida hamma jaqni xuddi kunduzdek jaruƣ halda kordi. Lekin ʙu jer astida nə craq ʙar edi va nə şəm! Ma'ruf xajranlikda qalgan va ʙuniꞑ saʙaʙini tuşunalmas edi. U eşik quʙʙalariga ornatilgan gavharlarni korgac ʙildiki, jaruƣlik şundan ekan.

Ma'ruf ʙu çajda qirq uj kordi. Bu ujlarniꞑ eşiklari qimmat ʙaha jaƣaclardan işlaniʙ, zanʙurij pardalar tartilgan edi. Şu ujlardan ʙiriga kirganida qatar-qatar turgan sandiqlarni kordi. Sandiqlarniꞑ kaliti ham aƣzida turar edi.

Ma'ruf darhal sandiqlardan ʙirini aciʙ qarasa ici altin, la'l, qimmat ʙaha taşlar ʙlan liq tola. Axirgi ujga kirdi. Bu uj hammasidan katta ʙoliʙ, ʙezaliş çhatidan ham açajiʙ, kşini hajratda qaldirarlik daraçada edi. Bu ujda sandiq va altin joq edi. Lekin ujniꞑ peşgahida ʙir taxt ʙoliʙ, ʙu taxt eꞑ qimmat ʙaha taşlar ʙlan ʙezatilgan edi. Taxt ustida ʙir kicik altin sandiqca,

uniŋ icida ʙir kozi zumratdan qilingan kumuş uzuk ʙarq uriʙ turar edi. Ma'ruf uzukni aliʙ, ʙarmaqiga taqdı. Uniŋ kozini kormaqci ʙoliʙ, qoli ʙlan slagan edi. Şu vaqt qattiq gulduragan ʙir hajʙatli avaz pajda ʙoldi. Ma'ruf qorqiʙ huşidan ketişga az qalgan edi.

Qajsi kozi ʙlan korsın, ikki ʙllur şaxli katta ʙir dev uniŋ aldida ta'zim qiliʙ turmaqda edi. Dev Ma'rufga qaraʙ: «Ja Sajid, nma xizmat ʙujurasiz, taqlarni darjaga urajmi ja şaharlarni suvga qarq qilajmi?» deʙ ikki ʙukildi.

Ma'ruf qorqa-qorqa undan «sen oziŋ kimsan» deʙ saval ʙerdi. Dev çavaʙ ʙeriʙ: «Ja Sajid, meniŋ atimni Ra'diqasif deʙ atajdilar. Men qaf taqidagi devlarniŋ padşahi ʙolaman. Qolımda 700 miŋ askarim ʙar. Bularniŋ hammasi devlardan iʙarat. Kimki, şu uzukni qoliga alsa men uniŋ xizmatkari ʙolaman. Xaxlasa ʙir şaharni kociriʙ, darjaga taşlajman, xahlasa ʙir lahza icida şahar xalqini jer ʙlan jaksan qilaman» dedi.

Ma'ruf aqlu-huşini oziga jiqiʙ alıʙ: —Darhal 9 miŋ eŋ jaxşi qimat ʙaha at, 9 miŋ eŋ jaxşi crajlik qiz, 9 miŋ eŋ jaxşi crajlik oqul, 9 miŋ eŋ jaxşi korkam nartuja va şahana cadirlar hazirlaʙ, şu jerda ʙolgan ʙutun altin va taşlarni artiʙ, taşqariga cadir tikasan. Meniŋ xizmatimga jana 10 miŋ eŋ jaxşi uruşci palvanlarni hazir qilasan va dunjada hec kim kijmagan şahana kjimʙaşlar, qimmat ʙahali taşlardan qilingan jaraqlar hazirlajsan, —dedi.

Ra'diqasif ikki qolini koziga aliʙ ʙariʙ ta'zim qildi, «ʙularni darhal ʙaçaraman» deʙ kozdan qajiʙ ʙoldi. Ma'ruf taşqariga ciqsa Ra'diqasif hamma ajtgan narsalarni hazirlaʙ, Ma'rufni kutiʙ turgan ekan. Ma'ruf darhal qimmat ʙaha ust-ʙaşlarni kijiʙ aliʙ, Ra'diqasif tamanidan tajjarlangan taxt ustiga ciqiʙ otirdi. Uniŋ atrafida adam suratiga kirgan devlar, Ra'diqasif aliʙ kelgan crajlik qizlar va crajlik oqullar qol qaviştiriʙ, farmanga hazir ʙoliʙ turar edilar.

Endigi sozni deqandan eşitiŋ.

Deqan ʙir xurmacada qatiq va uctort qatgan nan aliʙ kelar edi. U uzaqdan kelajatiʙ, oz jerida qurilgan cadirlar va ʙaşqa açajiʙatlarni kordı va esini joqatiʙ qojdi. Ma'rufniŋ əmri ʙlan deqan unıŋ aldiga aliʙ kirildi. Deqan Ma'rufni padşah deʙ ojlaʙ ta'zim qildi va quruq kelganiga kecirim soradi.

Ma'ruf kuldi va ornidan turiʙ deqanni qucaqiga aldi.

— Ataçan, sizniŋ ʙu aliʙ kelgan nan va qatiqiŋiz, menga jetti iqlim padşahligidan ham artiqraq. Siz tlan, nma tlagiŋiz ʙar?

—Padşahim, dedi deqan, — men şu jerni ekiş ucun ʙir ʙajdan içaraga alganman. Meni kop siqadi. Çaʙr, zulm qiladi. Qilgan mihnatimdan toqquz hissasini aliʙ qaliʙ, ʙir hissasini ozimga qaldiradi. Jil ʙoji xatin, ʙalacaqam ʙlan işlaʙ, ac-jalanqac qalamiz. Siz şu zalim ʙajniŋ çazasini ʙersaŋiz ekan.

Ma'ruf darhal marmaridagi uzukka qol tegizdi. Şu vaqt hazir ʙolgan Ra'diqasif ta'zim ʙaça keltiriʙ, jer opiʙ nma xizmat ʙujuraçagini kutdi.

Ma'ruf darhal şu jer egasi sudxor ʙajni aliʙ kelişga farman ʙerdi, ʙir lahza icidajaq Ra'diqasif sudxor ʙajni aliʙ keldi.

Ƃaj kozini aciʙ, ozini padşah dargahida kordi. Ma'rufni padşah deʙ xajal qildi. Ma'ruf sudxor ʙajga: Ej mal'un, sen nega deqanlarni çaʙrlajsan va ularni siqasan» deʙ xtaʙ qildi. Baj, Ma'rufniŋ soziga hec nma deʙ çavaʙ ʙeralmadi. Ma'ruf oz kşilariga ʙujuriʙ, ʙajniŋ ʙaşini tənidan çda qildirdi va uniŋ el-uruqini tamam joqatdi. Jerni deqanniŋ oziga umurʙad qiliʙ aliʙ ʙerdi va deqanga ajtdi:

— Ataçan, endi ʙutun jer oziŋizniki. Sizga hec kim xoçajinlik qilaalmajdi. Men sizga 10 sandiq tilla ham ʙeraman. Siz qasam icinki, şu sudxor ʙajga oxşaʙ, ʙaşqa deqanlarni ezmasdan, tillalarni ʙahuzur xarçlaʙ, oz jeriŋizga xalal mihnat qilişga soz ʙerasizmi?» dedi. Deqan Ma'rufniŋ sozini ʙaçanudıl qaʙul qıldi. Ma'ruf deqanga 10 sandiq tola tilla ʙerdi.

Endi Xutan padşasidan eşitiŋ.

Xutan padşasi Ma'rufniŋ qaciʙ ketkanini aŋlaʙ qaldi. Cunki Msir şahridan kelgan savdagarlar uŋga caqiʙ, jamanlaʙ, uniŋ hec qandaj mal va mulki joqligini, u jerdan qaciʙ kelganini ajtadilar.

Padşah darhal uniŋ arqasidan caparlar juʙariʙ, qajerda tapsalar ham ʙaqlaʙ, kşanlaʙ aliʙ kelişni ʙujurdi. Şundaj sazaji qiliʙ oldiramanki, dedi u,— ʙaşqalarga iʙrat ʙoliʙ, ʙundan kejin hec kim meni aldamasin.

Xutan padşasiniŋ caparlari at qojiʙ Ma'ruf cadir qurиʙ otirgan çajga keldilar. Ular ʙu jerdagi şahana cadirlarni koriʙ hajran qaldilar. Umrlarida ʙundaj qimmat ʙaha cadirlarni kormagan edilar. Caparlar atdan tuşiʙ, cadirga ta'zim-tavazi' ʙlan kiriʙ, Ma'rufni koriʙ, hajran qaldilar va darhal jer opiʙ saçda qildilar.

Ma'ruf ularga qaraʙ:

— Xuş keliʙsiz Xutan padşasiniŋ caparlari, qani nma xizmat ʙlan kelgan ediŋiz?—dedi. Caparlar ujaliʙ, qzariʙ, Ma'rufga qaraʙ, jer opiʙ:

— Uluq şahanşahim, qajin atalari şahrijaridan sizni peşvaz aliş ucun ciqargan edilar, dejişdi.

Ma'ruf oz xazinadariga ʙujuriʙ, caparlarga «har ʙiriga miŋ tilladan ʙerilsin» dedi. Caparlar altinni aliʙ, Ma'rufni dua qildilar va padşahga ʙariʙ xaʙar ʙeriş ucun içazat aliʙ çonaʙ ketdilar.

Caparlar arqasidan Ma'ruf ham qiz va oqullarini jasantiriʙ, ularni crajlik atlariga mindiriʙ, dunja-dunja altinlar, qimmat ʙaha taşlar, la'l, gavharlarni nartujalarga juklaʙ, Xutan şahriga qaraʙ ravana ʙoldi.

Caparlar capiʙ, toqri padşah orda siga tuşdilar. Ma'rufniŋ davlati, uniŋ şan-şavkati haqida padşahga şundaj ta'rif-tavsif qildilarki, Xutan padşasiniŋ aqzi aciliʙ qaldi. Caparlar ertasiga erta ʙlan Ma'rufniŋ şaharga kelişini ma'lum qildilar.

Xutan padşasi jalqan xaʙar aliʙ kelgan 24 Msir savdagarini 24 darga astirdi. Oziniŋ vazirlari va ʙutun jaqin kşilariga Ma'rufni çuda katta daʙdaʙa ʙlan kutiʙ alişga farman ʙerdi.

Ertasi kuni şarq tamandan caŋ pajda ʙoliʙ, jaxşi atlarga mingan crajlik oqullar, qizlar, taqdek palvanlar, nar tujalarga artilgan tillalar, qimmat ʙaha taşlar, eŋ jaxşi atga mingan va şahana jasangan Ma'ruf kiriʙ keldi.

Padşah darhal atdan tuşiʙ, Ma'rufni qucaqlaʙ aldi. Padşah qaradiki, juz miŋlarca qimmat ʙaha taşlar, gavharlarki, ʙularniŋ manandi dunjada tapilmajdi. Har qajsisi neca juz miŋ tilla turadi. Padşah ʙularni koriʙ, aqli-huşi ucdi. «Kujavimniŋ açajiʙ davlati ʙar ekanmi»? deʙ vazirlariga qaradi.

Ma'ruf şaharga çar saldiriʙ, qariʙ-faqrlarni oz janiga caqirdi va ularga qancadan-qanca tillalar ʙeriʙ, xursand qiliʙ juʙardi. Padşah olgac, uniŋ orniga taxtga otirdi va xalqniŋ tola asajiştalik ʙlan umr kecirişiga jol acdi. Xatini Çahanara ʙlan kop jil jaşadi.

Ajtuci: **Naçmiddin Jaquʙov.**
Jaziʙ aluci: **Jusufçan Asliddinov.**

Aʙadij hajat qaladigan adam

Akademik Vasilij Roʙertovic Viljams 39-jil, 11 dekaʙrda vafat etdi. Agronomija ilminiꞑ entuziasti, talmas novator, açajiʙ tupraqşunas, Timirjazev qişlaq xoçalik akademijasiniꞑ professori, SSSR Alij Sovetiniꞑ deputati, ordenli ʙolşevik alimniꞑ juragi uruşdan toxtadi, lekin uniꞑ sovet agronomija ʙilimiga kiritgan çuda kop nadir içadlari aʙadij jaşajdi. Şu nuqtadan qaraganda Vasilij Roʙertovic Viljams olmagan va u aʙadi ravişda hajat qalaçaq.

Qadim zaman fajlasuflaridan ʙiri, adamlarni ikki guruhga ʙolgan. Uniꞑ ta'ʙirica adamlarniꞑ ʙir gruhi tirikligidajaq oladi, ja'ni ular çamijat ucun, kelgusi ucun hec qandaj manfaat keltirmajdilar, janilik jaratalmadilar. Bu ajniqsa kapitalistik tuzum ucun xasdir. Ikkinci gruh kşilar esa, olganlaridan kejin ham ma'nan mangi hajat ʙoliʙ qaladilar. Ja'ni ular tiriklarida jaratadilar, içad etadilar. Çamijat ucun, kelgusi ucun fajdalar keltiradilar. Bu içadlar, ʙu jaratular ular ozlari olganlaridan kejin ham jaşaj ʙeradi.

Akademik V. R. Viljams kejingi gruhniꞑ aldingi kşilaridan sanaladi. U Sovet agronomija faniga va sotsialistik deqanciligimizniꞑ turli sahasiga kirgizgan çuda kop janiliklari, içadlari ʙlan mangi olmas ʙoliʙ qaladi.

V. R. Viljams agronomija ʙiliminiꞑ revolutsioneri hsaʙlanar edi. U oz umriniꞑ jarim asrdan kopginasini şu sahaniꞑ eꞑ murakkaʙ va eꞑ muhim masalalarini həl etişga ʙaƣişladi. Tupraqni hasildar etiş va ʙu hasildarlikni saqlaʙ ʙariş va ʙaşqa ʙir munca masalalarda çuda katta muvaffaqijatlarga erişdi.

V. R. Viljamsniꞑ ilmij işlari eꞑ muhim proʙlemalarniꞑ çuda keꞑ qismini oz iciga aladi. U tupraqni mexaniceski analiz qilişniꞑ eꞑ takamillaşgan metodlaridan ʙirini ʙelgiladi. Oreginal metodlar ʙlan tupraq organik maddalarini uzaq muddatli ʙir davrda organiş V. R. Viljamsga tupraqda, uniꞑ rvaçlaniş protsessida organik maddalarniꞑ pajda ʙoliş va ozgariş teorijasini tuƣdirişga imkanijat ʙerdilar. Şu teorijaga sujaniʙ va turli osumliklarniꞑ ildiz sistemalarini uzaq muddat kuzatişlari arqasida Vasilij Roʙertovic kop jillik otcil osumliklarniꞑ hajatcanliklari tasirida tupraqniꞑ tuzuliş (struktura) hasil etiş teorijasini tuzdi.

V. R. Viljams çuda kop tupraqşunaslik ekspeditsijalarida iştirak etişi va ularga rahʙarlik qilişi arqasida SSSRniꞑ va Ƣarʙij Avropaniꞑ turli mintaqa tupraqlarini jaxşi organdi va çuda katta ilmij ahamijatga ega ʙolgan kop tupraq xillari namunalarini topladi. Bularniꞑ hammasi V. R. Viljamsga oz teorijasini tuzuşga materiallar ʙerdi.

Vasilij Roʙertovic deqanciliq masalasiga ham keꞑ ravişda qaraʙ ʙir jillik osumliklarniꞑ tupraq strukturasini tiklaşni ta'min etmasligini nazarda tutiʙ almaşlaʙ ekişga, kop jillik otlarni (dukkaklik va ƣallasman ekinlarni) kirgizişni tavsija etdi. Bu ʙlan Vasilij Roʙertovic mamlakatimizda ʙarca qişlaq xoçalik ekinlariniꞑ hasilini kotarişga, tupraq tuzulişini jaxşilaşga keꞑ jol aciş ʙlan ʙirga, carvaciligimizniꞑ taraqqij etişiga ham asasij ʙazani—jemxaşak ʙazasini ʙelgilaʙ ʙerdi. Şunday qiliʙ, mutaxassisligi tupraqşunaslik ʙolgan ʙu ʙujuk alim carvacilik sahasida ham alamşumul işlarni qildi.

Akademik Vasilij Roʙertovic Viljams 1863 jiliniꞑ 27 sentaʙrida tuƣulgan. Orta maktaʙni ʙitirgandan kejin u Moskva Petrovskij qişlaq xoçalik akademijasiga (hazirgi Timirjazev - akademijasiga) kiradi va unda professorlikka tajjarlaniş ucun qaladi.

Cet mamlakatlarga komandirovka ʙoliʙ, Pariz, Mjunxen, Berliniꞑ kozga koringan alimlari laʙoratorijalarida işlajdi. 1894 jili dissertatsijasini jaqlaʙ, qişlaq xoçalik faniniꞑ magistiri degan alimlik daraçasini aladi.

V. R. Viljams juqari qişlaq xoçalik ilmini va qişlaq xoçaligini kotarişga kop kuc sarf qildi. Braq uniꞑ ʙu ʙarca urunişlariniꞑ saʙiq padşah Rusijasida amalga aşisi mumkin ʙolmagan narsa edi. Vasilij Roʙertovic faqat Bujuk Oktaʙr sotsialistik revolusijadan kejingina ilmij işlari ucun keꞑ imkanijat qazandi. Çuda katta ilmij tekşiriş, pedagogik işlarni aliʙ ʙariş ʙlan ʙirga darsliklar, ktaʙlar, maqalalar va dokladlar jazdi. 1923 jili hukumatniꞑ tapşiriƣi ʙojica «Sojuzlar ittifaqida ot dalali almaşlaʙ ekiş asasida deqanciliqni qajtadan quruş planini» işladi.

Hukumat V. R. Viljamsniꞑ xizmatlarini taqdirlaʙ 1924 jili uni Mihnat Qzil Bajraq ordeni ʙlan mukafatlajdi. 1922 jildan ʙeri Moskva sovetiniꞑ, 1937 jildan ʙeri SSSR Alij Sovetiniꞑ deputati edi.

Vasilij Roʙertovic oz hajatiniꞑ 65 nci jilida (1928 jili) Lenin-Stalin partijasiniꞑ a'zasi ʙoliş istagini ʙildiradi va kommunistlar partijasi qatariga qaʙul qilinadi. V. R. Viljamsniꞑ ozi ajtgandaj, ʙu keksa alim partijaniꞑ jaş a'zasi ʙoliʙ kirgan kuni umriniꞑ eꞑ quvancli ʙir momenti edi.

Agronomija ilmi sahasida korsatgan nadir xizmatlari va ilmij, pedagogika ham ammavij-sjasij işlariniꞑ 50 jilligini taqdirlaʙ, 1934 jili hukumat V. R. Viljamsni Lenin ordeni ʙlan, 1936 jili esa, jana Mihnat Qzil Bajraq ordeni ʙlan mukafatladi.

U. M.

BUJUK ADAMLAR SAHIFASI

ZƏHIRIDDIN BABIR

I

Zəhiriddiꞑ Muhammad Baʙir-Mirza 1483 jilda Andiçan şaharida tuƣildi. Uniꞑ atasi Farƣana hukumdarj Umar -Şajx Mirza Aqsaq Temurniꞑ oƣli Meranşahniꞑ evarasi edi. Umar Şajx Mirza oƣliniꞑ tarʙija va ta'limiga katta ahamijat ʙeriʙ u zamanniꞑ ilmlari ʙlan parvariş qildirgan edi. U jaşlik vaqtidan strategija (harʙij) fanlarga qiziqiʙ ʙu sahada katta maharat korsatar va zamandaşlarini hajran qaldirar edi. Şu ʙlan ʙirga u araʙ va fars tillarini, tarix va adaʙijatnj mukammal egallagan edi.

1495 jilda Umar Şajx olganida Baʙir Mirza endi 12 jaşga tolgan edi. Rvajatlarga kora atasiniꞑ olum xaʙarinj Baʙir Mirza dalada oz teꞑqurlari ʙlan ojnajatgan vaqtda eşitadi. Atasiniꞑ vazirlari uniꞑ aldiga ʙariʙ ta'zim qiliʙ endi uniꞑ hukmdar ʙolganini ʙildiradilar. Aqlli ʙala ʙirdan çiddijlaşiʙ atga hatlajdi va vazijatniꞑ masulijatini seziʙ şaharga qaraʙ capadi. Şu kundan i'tiʙaran Baʙir Mirza davlat tepasida turiʙ, katta kşilarni hajran qaldiradigan daraçada tadʙir ʙlan iş qiladi.

Şajʙanixan ʙaşliq kocmancj ozʙek qaʙilalariniꞑ Mavaraunnahrga huçumi Baʙirni qural kotarişga maçʙur etdi. 8 jil davam etgan qattiq kuraşlardan soꞑ Baʙir Farƣana va Samarqandni taşlaʙ Afƣanistanga cekinişga maçʙur ʙoldi. Bu kuraşda Baʙir oziniꞑ hamma sjasij va harʙij maharatiga qaramasdan jeꞑilgan edi. Bunga saʙaʙ ʙirincidan — Baʙirga qarşi ciqqan Şajʙanixanniꞑ ham mahir va çasur sarkarda ʙolişligi; ikkincidan — Şajʙanixan qoşuniga nisʙatan Baʙir askarlariniꞑ kamligi; ucincidan — Temurij hukumdarlarj ortasida jakdillik orniga nfaq va niza'niꞑ hukm surganligi va tortincidan — Baʙirga qaraşli ʙeklardan ʙir qisminiꞑ satqinligi ʙoldi. Şajʙanixan ʙlan Baʙir va umuman Temurilar ortasidagi kuraş ikki turli xalq ortasidagi kuraş emas, ʙalki sjasij hakimijat ucun kuraşuvci ikki sulala, ikkj sjasij guruh ortasidagi çançal edi. Bu guruhlardan har ʙiri ozʙek xalqiniꞑ turli iqtisadij va madanij daraçalarda turgan unsurlariga tajanar edilar.

Baʙir Afƣanistanda 20 jildan aşiq hukumdarlik qiladi. Bu davrda ham u Mavaraunnahrga qajtiş harakatidan toxtamajdi. 1511 jilda Şajʙanixanniꞑ vafatidan kejin u Mavaraunnahrga kiriʙ Samarqandni aladi. Lekin ozi va askarlari şu ƣalaʙadan esankraʙ ajş-işratlarga ʙeriladilar. Aʙdullah Nasirij korsatadiki, Baʙir «mamalik maftuh qildim deʙ xəmr icmakka iştiƣal qiliʙ ʙeklari ʙlan xavaslari, ʙalkj tamam navkarlari ajşga va tamaşaga konil qojiʙ, qavmi-Lutşi'arini peşa qildilar va andin ƣafil qaldikim, mulk egalari qulaq janida salim turiʙdilar». Şu fursatdan fajdalangan Şajʙanixan guruhi jaꞑidan Samarqandni ʙasiʙ aladi va ʙu gal Baʙir-Mirza Mavaraunnahrdan tamaman keçişga maçʙur ʙoladi. Garci tarixci: «Baʙir, şu ʙlan Mavaraunnahrni uc talaq qildi» desa ham u umriniꞑ axirgi vaqtigaca vatanini arzu qiladi va oƣli Humajunga qacaꞑ ʙolmasin Samarqandda taxtga oltirişni vasijat qiladi.

Afƣanistanga qajtiʙ ketgandan kejin Baʙir-Mirza ʙlan Hindistan imperatori Iʙrahim Ludij ortasida niza' ciqiʙ uruşga ajlanadi. 1525 jilda Baʙir-Mirza Iʙrahimni qat'ij jeꞑiʙ, Hindistan pajtaxti Dehlj şahrini aladi va ozini Hind va Afƣanistanniꞑ imperatori i'lan qiladi.

Baʙir Afƣanistan va Hindistanda kop maktaʙlar, madrasalar, kopruklar, ʙaƣlar, ʙaqcalar, jollar, karvan sarajlar, ariqlar, imaratlar saldirdi. Uniꞑ Hindistan va Afƣanistandagi faalijati ozidan ilgarigi padşahlarga nisʙatan mamlakatniꞑ aʙadanligi ucun anca xizmat qildi. Baʙir 1530 jilda Hindistanda olgandir. Kejinca uniꞑ naʙirasi Şahçahan uniꞑ sujaklarini Kaʙilga kociriʙ crajli ʙir qaʙrga komdirgandir. Baʙir ozi Kaʙilniꞑ ʙaƣlarini kop sevar va kop jaz fasllarini ʙu jerda otkazar ekan.

Baʙir har tamanlama osgan va hajatniꞑ turli sahalariga qiziqqan ʙir kşi edi. Baʙirniꞑ turmuşi toƣrisida «Baʙirxan» romanini jazgan fransuz jazucisi Flora Ana Stil dejdiki: «...Biz xata ʙlan ʙujuk moƣollar deʙ ajtiʙ kelganimiz sulalaniꞑ ʙirincisi, umuman Baʙir nami ʙlan maşhur ʙolgan Zəhiriddin Muhammad, Hindistan imperatori, şu ʙlan ʙirga şair, rassam, askar, pahlavan, zjali, muzikaci, gadaj va padşah edi».

Baʙir şaxsijatiniꞑ eꞑ xarakterlik xususijatini korsatmakcj ʙolsak ajtiş

kerakdirki — ʙu kuraşcan ruh edi. Uniꞑ hajatidagi maƣluʙijatlar kuraş pafosini sondiralmas edi. Cunki u oz nijjatlarini juksak ƣajalar ʙlan suƣarar edi. U ozi toƣrisida Luiz Morisniꞑ şu sozlarini ajtişi mumkin edi: «Men juksak muvaffaqijatsizliklarniꞑ məjda muvaffaqijatlardan kora nə qadar alij ekanini ʙilaman».

Eꞑ maşaqqatli pajtlarda ham u kuraş iradasidan qajtmajdi. Tavakkal emas, kşi iradasi uniꞑ hajat usluʙini tavsiflajdi. Bnaʙarin uniꞑ dinga munasaʙatida ham kop dəhrijlik unsurlari koriladi. U ruhanijlarni kop maratiʙa faş qilar va ularniꞑ aldaqcilik ham nəjraꞑlariga jol qojmas edi.

Baʙir toƣrisida jazgan tarixcilar: «ʙaʙasi Temurniꞑ dəhasi juz jildan kejin ʙu kşida jaꞑidan pajda ʙoldi» dejdilar...

Baʙirniꞑ Hindistanda qurgan imperijasini javrupalilar xata olaraq ʙujuk moƣollar imperjasi deganlar. Cunki ular Temurijlarni ham Cingizzada deʙ ojlar edilar. Buni turkij-temurilar sulalasi desa toƣriraq ʙolar edi. Bu imperija Hindistanda, 525-jildan 1857 jilgaca davam etgan. Bular ortasida Akʙar-şah (1556 — 1605) kaʙi maşhur sijmalar jetişkan. Şaira Zeʙ-Nisa Baʙirniꞑ cevarasi Avrənzeʙniꞑ qizi edi (ʙu şairaniꞑ farsca şi'irlari ʙar). Baʙir qurgan davlat XVII asrda çahanniꞑ eꞑ parlaq davlatlaridan hsaʙlanar edi. Bu

asrda qurilgan imaratlar şu vaqtnıꞑ ozida Avropada qurilgan imaratlardan mukammal edi. Mi'marcilikdagi maşhur «hind-musulman usluʙi» Baʙirijlar vaqtida pəjda ʙolgan. Akademik Bortoldniꞑ hsaʙica ʙularniꞑ ʙudçeti Avropaniꞑ eꞑ ʙaj qrali XIV Ljudoviknin sərmajasidan kop maratiʙa aşiq ʙolgan. Dinlarga azadlik ʙerişda ʙularniꞑ davlati avropa davlatlaridan kora juqariraq turar edi. Anglija hakimlari kejinca iqrar qijar edilarki, Baʙirijlar davrida qişlaq-xoçalik unumi Anglija hakimijati davridan kora juqariraq turar edi.

1712 nci jildan ʙaşlaʙ Hindistan Anglija ixtijariga otiʙ Baʙirijlar rasmij tamandangina padşa hsaʙlanar edilar. 1857 nci jildagi sipajlar isjanidan soꞑ şu rasmij çhat ham ʙekar qilindi, va soꞑqi Baʙirij Bahadurşah 1862 nci jilda surgunda oldi.

II

Baʙir-mirza adiʙ va şair ʙoliş çhatidaꞑ ozʙek adaʙijati tarixida mustasna orun tutadi. Uniꞑ ʙizga ma'lum asarlari: 1) Baʙirnamə; 2) Turkstan va Avqanstanda jazgan lirik şi'rlar devani, 3) Hindistanda jazgan lirik şi'rlar devani, 4) Məsnəvij tərzida jazilgan «Muʙajjin» asari, 5) Uʙajdulla xoçaniꞑ «Validija» namli tasavvufij asariniꞑ nəzm ʙlan tarçimasidir. Bulardan ʙaşqa Baʙir vazn haqida «Mufassal» namli ʙir ilmij asar va ozidan ixtira qilgan ʙir alifʙa tuzgan («xəti Baʙirij») ʙolsa ham ʙu kejingilar, ʙaxtga qarşi, hazirgaca tapilgan emaslar.

III

Baʙir-Mirzaniꞑ asarlari ortasida «Baʙirnamə» mustasna ahamijatga egadir. Bu asarni uniꞑ şah-asari desak ʙoladi. 1856 nci jilda Qazan şahrida ʙasilgan nusxasi 506 sahifadan iʙarat ʙoliʙ oz iciga çuda kop qimatli materiallar aladi. U otkan asrda Avropaga ham ma'lum ʙoliʙ V. Erskin tamanidan inglizcaga tarçima qilingan edi. «Baʙirnama» avtoʙiografik xarakterda jazilgan ʙolsa ham oz iciga turli mamlakatlarniꞑ xalqlari toqrisida etnografik materiallar. Baʙir korgan mamlakatlarniꞑ taʙiat va çuqrafij ahvallari haqida ma'lumatlar, Baʙir zamanida otkan sjasij vaqialar va uruşlar toqrisida oʙjektiv tasvirlar, Baʙirga zamandaş ʙolgan davlat arʙaʙlari, alimlar, şairlar, san'atkarlar toqrisida qimmatli xatiralarni ham aladi.

«Baʙir namə» dagi şundaj muhim materiallar juksak ʙadiij savijada ʙerilgandir. «Baʙir namə» ozʙek nəsriniꞑ parlaq va klassik nəmunasidir. «Hatta XVI asrda ham «Baʙirnamə» turk nəsriniꞑ klassik nəmunası deʙ hsaʙlanar edi» (Bartold). «Baʙirnamə» oz zamanasi ucun çuda sadda va ravan til ʙlan jazilgandir. Baʙir-mirza, garci vatandan ciqiʙ ketişga maçʙur ʙolsa ham çanli ozʙek tili ʙlan, ajniqsa Farqana-Andiçan şevasi ʙlan alaqani uzmagan. Andiçan şevasi esa u vaqtlar kopraq saf ozʙek ləhcəsi edi. Baʙir ʙu şevani oşa davrdagi adaʙij tilniꞑ çanli ʙazası deʙ hsaʙlajdi, va Navaij asarlariniꞑ tili ʙu şevaga toqri kelganini ʙujuk adiʙniꞑ fazilati deʙ ʙiladi: «Eliniꞑ ləfzi qələm ʙirlan rastur, ani ucun kim, Mir-Əlişer Navaijniꞑ musannifati ʙavçudkim Herida naşvu—nma tapiʙdur ʙu til ʙiladur» («Baʙirnamə» 3 nci ʙet). Baʙir oz asarlarida har xah şi'rlarida va xah nəsrida ʙadiij ifadaniꞑ saddaligiga tarafdardir. Bu çhatdan uniꞑ Hindstanda ekanida oqli Humajunga jazgaꞑ xati xarakterlidir. U oqliniꞑ jazgan xatida artiqca takalluflarni tanqid etiʙ dejdiki «Bundan nari ʙetakalluf va ravşan va pak alfaz ʙila ʙiti, ham senga taşviş azraq ʙolur ham oquçiga» («Baʙirnamə» 452 ʙet) Baʙir-Mirzaniꞑ şu maslahati uniꞑ oz usluʙini tavsiflaş ucun ham xarakterlidir.

«Baʙirnamə» jillar ʙojica tərtiʙlangan fasillardan iʙaratdir. Bular 1495 nci jildan ta 1530 nci jilgaca otkan vaqialarni ihata etkanlar.

Baʙir ʙu asaridagi vaqialarni juqari savijalik nasrda ʙeriş ʙlan ʙirga vaqia va vazijatlarga jaraşa şi'r parcalari ham kirgizadi. Bu şi'rlar ozʙekca va farsca jazilgan ʙoliʙ aksarijan məsnəvijlar, fardlar, ruʙijlardan iʙaratdir. Məsələn, Baʙir-Mirza Kaʙilda turiʙ oz vatanini saqinganini kcik ʙir şi'rij parca ʙlan qisdiriʙ otadi:

«. . .Kaʙil tar jerdur, ujmaq va atrakniꞑ gələ qarasiqa faraqat ʙlan qişlaq va jajlaq jer emas. Şahranşin el ozini konliga qojsa hərgiz Kaʙilni həvəs qilmas. Qasimʙekka xizmat qiliʙ uj juzga otar ucun araga saldilar. Qasimʙek kop muʙaliqa qildi. Axir ujmaqlarga Qunduzʙaqlan sari otmak ucun ruxsat aldi. Hafiz Mir-katiʙniꞑ aqa-inisi Samarqanddin keliʙ edi, ʙu fursatda Samarqandga ruxsat ʙeriʙ Fulad Sultanga devanimni juʙardim. Devanniꞑ arqasida ʙugina qit'a ʙitidim:

> **Uj sərvniꞑ hərimiga jetsaꞑ ej səʙa,**
> **Bergil ʙu həçr xəstəsidin jad konliga,**
> **Rahm ajlaʙan saqinmadi Baʙirni, ʙar umid —**
> **Salqaj xuda rahmni Fulad konliga.**

Umuman alganda «Baʙirnamə» avtoʙiografija xarakterda ʙolgani ucun epik va lirik unsurlar unda aralaşiʙ ketiʙ murakkaʙ- epik — lirik nav'ni taşkil etadilar. Bu asar ozidagi materiallar, tasvirlar çhatidan Julij Sezarniꞑ «Qallija uruşlariniꞑ komentorijlari» ktaʙini eslatadi. «Baʙirnamə» niꞑ qahramani Baʙir-Mirza ozidir. U, ʙu jerda davlat, sjasat toqrisidagi mulahazalarni ajtiʙ otadi. U ʙirlaşkan, kucli madanij ʙir davlat toqrisida qajqiradi va ʙu jolda kuraşadi. Avtor Hindstanniꞑ otmiş asrlarda ʙaşqa çahangirlar qoliga tuşmagiga muhim saʙaʙlardan ʙittasini Hindistanda sjasij va davlatij ʙirlikniꞑ joqliqida koradi: «Tamam Hindistan ʙir padşahta emas edi, har raçə har vlajatda ozi padşahlik qilur edi» Baʙirniꞑ şu fikrlari tarixij çhatdan katta ahamijatga egadir. Lekin ʙiz, şuʙhasiz Baʙir içadini tanqidij ravişda egallaʙ alişimiz kerak. Undagi ajrim fikrlarniꞑ ajniqsa oz sjasij va davlatij qajalariga erişmak ucun tutkan jollariniꞑ ʙukun faqat tarixij fakt ʙoliş çhatidan ahamijati ʙar.

Baʙirniꞑ poezijasi genial liriknin solmas inçularidan tizilgandir. Bu poezija açajiʙ səmimijat, ʙadiij saddalik, cinakam hissijat ʙlan sindirilgandir. Oziniꞑ poetik ifadasi çhatidan Baʙir klassik poezijamizda kopraq saddalikka urungan şairdir, desak muʙaliqa qilgan ʙolmajmiz. Baʙir oziniꞑ gozal, ruʙaij, fərdlarida klassik poezijaniꞑ eꞑ jaxşi traditsijalarini davam va taraqqij etdiradi. U ma'lum ruhij halətlarni ifadalaş ucun maşhur ʙoliʙ ketkan ʙadiij oʙrazlardan ham fajdalanadi.

> **Qilmadi Farhadu Maçnun ozni rasva men kaʙi**
> **Kim ʙu nav', iş iş emastur hec aqil qilqudek.**

Ma'lum oʙrazlar ega ʙolgan mundariçani Baʙir traditsion ravişda davam etdiradi, lekin ʙu traditsionlik tajjar, ʙasma qalp, ʙadiij tuşuncalarni mexanikij ravişda qajtariʙ turiş emas. Hamma ʙadiij vasitalar Baʙirniꞑ qolida hajatij kajfijatlarni cnakam

haqqanijat ʙlan ʙerişga qaratilgandir. Cunki Baʙir poezijasi hamma narsadan avval zor samimijat ʙlan işlangan poezijadir. U turmuşdagi jutiqlarini katta seviniş ʙlan kojlagani halda maƣluʙijat va xatalarni ham ujalmasdan iqrar qiladi va ʙularni jumşaq ələmlar ʙlan muꞑlajdi. Unda pessimizm ʙlan optimizm kop vaqt janma-janga keladi, ʙu qanunijat Baʙir hajatida ƣalaʙa va maƣluʙijatniꞑ şadlik va ƣamginlikniꞑ janmajan kelişidan tuƣilar edi. Qujidaƣi ruʙai Baʙir hajatida va ʙnaʙarin uniꞑ qalʙida ʙir-ʙiriga qarama-qarşi vaqialar va ruhij kecirmalarniꞑ juz ʙerganini korsatadi.

Hiçran ƣamidin zəif çanim soldi,
Ƣurʙat ələmi ʙirla icim qan toldi,
Juz şukurki munca jilgi ƣəm ʙirla ələm —
Rahət ʙila işratga muʙaddal ʙoldi.

Ruʙainiꞑ ʙujuk ustazi ʙolgan Baʙir asariniꞑ kompozitsijasini ham şu idejaga muvafiq rvaçlantiradi. Ruʙainiꞑ ʙirinci qismi hiçran-ƣəmƣurʙatdan şkajatni, ikkinci qismi esa əxirda jənə rahət-işratdan taşakkurni ifadalajdi.

Baʙir-Mirzaniꞑ lirikasida vatan oʙrazi markazi orinlardan ʙittasini işƣal qiladi. Turkstan va Afƣanstanda jazgan şi'rlarida ʙolsin, kejinca Hindistanda jazgan şi'rlarida ʙolsin şair oz vataniga ʙolgan qizƣin muhaʙʙatni kojlajdi. Ƣurʙatniꞑ eꞑ daʙdaʙali ni'matlari ham undagi vatan oʙrazini unitdiralmajdi:

Koꞑlim ʙu ƣariʙlikda şad olmadi, ah!
Ƣurʙətda sevinmas emiş alʙatta kşi.

Şuniꞑ ucun taaççuʙ emaski şair kop vaqt vatanni sevgili jar oʙrazi arqali tasavvur qiladi va aksinca sevgan jarini vatan va jurt qojnida xajal qiladi:

Ƣurʙat icra ej koꞑul eldin vafa istarni qoj—
Cun vafasin kormadik hərgiz dijaru-jarniꞑ.

Şu ʙlan Baʙir traditsion jar oʙrazini jaꞑi mafhum ʙlan ʙajitadi, jar oʙraziniꞑ assotsijatsion (ʙaşqa tuşinca va tasavvurlarni tuƣduruci) funksijasini jaratadi:

Kopdin ʙerikim jaru-djarim joqdir,
Bir lahzaju ʙir nəfəs qararim joqdir.

Jar ʙlan djar ortasida zor mə'nəvij ham muzikali ahaꞑ jaratişda Baʙir juksak sən'ət va ƣajavilik korsata algandir.

Hajat va ʙaxtniꞑ nazu-kərəşmələriga qaramasdan Baʙir dunja saadatini sevadi u Junanli Epikurga oxşaʙ fajdali muhakamalar va şirin suhʙatlar ʙlan taʙiat qojnida səfali kunlar otkazişni, dostlik prinsiplarini kojlaşni, xurafij i'tiqadlardan qutiliʙ dunjaga toƣri qaraşni, məj, muzika va muhaʙʙatni kotarişni jaxşi koradi. Lekin uniꞑ lirikasidagi ʙu məjllar içtimaij kuraş pafosini sondirmajdi:

Tunu-kun ʙizla ʙu tun-maçlisi asru xuş edi,
Maçlis ahli ʙari dilxahu, ʙari dilkaş edi,
. . . .
Jaxşi məj joq edija nəşə'ij-məj jaxşi edi,
Naxuş el joq edi ju əsru havaij-xuş edi.
Bari ahʙaʙ edi hazir, ʙari asʙaʙ edi çəm' —
Sazu-xanənda ʙila nuqlu məji-ʙeƣəş edi.

Hajatniꞑ real zavqu-safalarini aꞑlagan şair dinij qanun va marasimlarga ʙeqajd qarajdi va dahrijlik idejalariga jaqinlaşadi. U dinij tosuqlarga namajişkarana narazilik tariqasida məjni muʙaliƣalar ʙlan maxtajdi:

Məj tərkini qilƣali parişandurman.
Bilmən qilur işimniju hajrandurman.

Baʙir, içadi çuda keꞑ masalalar va qziq materiallarni oz iciga aladi. Baʙirniꞑ mirasi mufassal va mukammal tekşirilişga lajiqdir. Lekin şu maqalada qisqa ravişda ajtilgan fikrlardan ham aꞑlaşilsa kerakki, ʙujuk adiʙniꞑ asarlarini keꞑ ravişda egallaşimiz ozʙek xalqiniꞑ va ʙutun sovet xalqlariniꞑ sotsialistik madanijatini ʙajitişga xizmat qilaçaq. Zamanamizniꞑ ʙaxtijar nasllari Baʙir asarlarini oqujjatkanda şairniꞑ qujidagi misra'laridagi arzusini alʙatta ʙaçarar va uni minnatdarlik ʙlan jad etarlar:

Hiçran əra jad etiʙ meni şad ajla,
Məhçur koꞑulni ƣamdin azad ajla,
Bu xətni aniꞑ ucun ʙitdim munda —
Korgan saji xətimni meni jad ajla!

ŞAJXZADA.

Ƣarʙij Ukrainaniꞑ Borislov şahridagi nəft kani

Foto-klişe Tass

Baʙirdan namunalar

I

„Baʙirnamə“ dan

(Bunda Baʙir Afƣanistanda Qandahar jolidagi maşaqqatlarni tasvirlajdi).

«... Neca kun ʙusjar taşvişlar va maşaqqatlar tartildi, andaqkim mudati-umr munca maşaqqat kamraq tartiʙ edi. Bu matla [1]) oşal fursatda ajtildi:

Cərxnin men kormagan çəvruçafasi qaldimu?
Xəstə konlum cekmagan dardu-ʙəlasi qaldimu?

Bir haftaga javuq qar tepiʙ kunda ʙir şər'i [2]) ʙir jarim şər'idin artuq koc ʙolmas edi. Qar tepar kşi men edim. On-onʙeş icki[3]) ʙlan va Qasimʙek edi. Ikki oƣli Tanriʙerdi va Qanʙarali ʙlan jana ikki-uc navkari ʙar edi. Uşʙu mazkur ʙolganlar jajaq juriʙ qar tepar eduk. Har kşi jetti-sakkiz-on qari [4]) ilgari juriʙ qar tepar edi. Har qadam qojganida ʙeligaca, koksigaca ʙata-ʙata qar tepar edi. Bir neca qadam ʙargandan son ilgari kşinin həmli [5]) kujiʙ turar edi. Jana ʙir kşi ilgar otar edi. Bu on-onʙeş jgirma kşi jajaq qarnikim tepar edi, anca ʙolur edikim ʙoş atni tartilur edi. Uzangusigaca, qaʙtaliƣaca koʙ-koʙ ʙata-ʙata ʙu ʙoş at ham on-onʙeş qadamca jol juriʙ taliqur edi. Bu atni jaqaga tartiʙ jana ʙir ʙoş atni tartilur edi. Uşʙu dastur ʙila ʙiz on-onʙeş jgirma kşi-oq qar teptik. Uşʙu on-onʙeş kşinin atlari-oq ilgari tartildi. Ozga tamam aʙdan-aʙdan jgitlar va ʙeklari atlaridin ham tuşmaj tajjar tepilgan va ʙasilgan jolga kiriʙ ʙaşlarin quji saliʙ kelurlar edi. Məhəl ul emas edikim, kşiga taklif va zuri qililgaj. Həm kim himmat va çur'ati ʙolsa ʙundaq işlarni ozi tilaʙ qilur. Uşʙu tariq ʙila qar tepiʙ jolqiliʙ Ançugan jerdan uc-tort kunda Kutil-zərinnin tuʙiga Xaval-quti degan xavalga kelduk. Uşʙu kun ƣəriʙ [6]) capqun [7]) ʙlan qar jaƣar edi. Andaqki ʙarcaga olum vəhmi ʙoldi. Ul el, taƣdagi ƣar va kavakilarni xaval derlar. Bu xavalga jetkanda capqun ʙehəd tez ʙoldi. Uşʙu xaval qaşida-oq tuşuldi. Qar uluƣ, jol jakrahə tepilgan, ʙasilgan jol ʙla ham at ʙəhila ʙaradir. Kunlar ƣajat qisqa, ilgarigi kşi jaruq caqda xaval aldiga keldilar. Namazşam, namaz xuftangaca el kela qaldi, andin sonra turgan jerga-oq tuşdi. Kop el at ustida-oq tan enurdi. Xaval tarraq korundi. Men xavalnin aƣzida kurak aliʙ qar kuraʙ ozimga ʙir təkja [8]) miqdari jer jasadim. Qarni kokusgaca qazdim. Hənuz jerga jetmajdur edi. Bir nma ʙelga panah ʙoldi, oşanda-oq olturdim. Bir neca dedilarkim xavalga ʙarin, ʙarmadim. Konulga kectikim ʙarca el qarda va capqunda, men issiq ujda va istirahat ʙila munda, ʙarca ulus taşviş ʙila maşaqqatda, men munda ujqu ʙlan faraƣatda — muruvvatdin jiraq va həm çhatliqdin qiraq iştur. Men həm har taşviş va maşaqqat ʙolsa korajin, har necuk el taqat qiliʙ tursa turajin: ʙir farsij məsəl ʙar: «mərg ʙajran sur əst» [9]) Oşandaq capqunda qazgan, jasagan cuqurda olturdim. Namaz xuftangaca qar anca capqudaʙ jaƣdikim men engaşiʙ olturiʙ edim. Arqamga va ʙaşim va qulaqlarimnin ustiga tort elik[10]) qar ʙar edi. Oşu keca qulaƣimga savuq tə'sir qildi. Namaz xuftanda ƣarni jaxşi mulahaza qilganlar, qicqiriştilarkim, xaval asru ken, xavaldur. Bu elga tamam jer ʙar. Muni eşittim, ustimdagi qar ʙarni silikiʙ xavalga keldim, xaval navahisidagi [11]) jgitlarni həm tiladim, qirq-ellik kşiga faraƣat ʙla jer pajda ʙoldi. Azuq va jaxşi qavurdaq va har nemakim hazir edi, kimninkim ʙar edi, keltirdilar. Mundaq savuq va qar va capqunda açaʙ issiq va əmin va faraƣatlik jerga keldik, tanlasiga qar va capqun turdi; erta kociʙ oşul dastur ʙila qar tepiʙ jol jasaʙ davan ustiga ciqtuk...»

Ajrim sozlarnin ma'nasi: 1) matla'—Ƣazal va qasidanin ʙirinci ʙajiti, 2) Şər'i —ʙir caqrim camasida jol, 3) Icki — xizmatkar, 4) Qari—ʙir qulacga ʙaraʙar keladigan olcav, 5) Həml—cdam, 6) Ƣəriʙ—ʙu jerda açajiʙ ma'nasida, 7) Capqun—izƣirin şamal aralaş qar, 8) Təkja—sujaniʙ oltiradigan çaj, 9) Dostlar ʙlan olmak toj-tamaşadir, 10) Elik—qol, 11) Navahi—atraf.

II

BABIR DEVANLARIDAN ƢƏZƏLLƏR

1.

Ƣurʙat-hiçranga qaldim ah ul çan ilkidin,
Çanga jettim emdi ƣurʙat ʙirla hiçran ilkidin.
Korsatur gəh tiƣu, gəh oƣ halatimni ʙilmajin,
Nə ʙəlalar koradurman jari-nadan ilkidin.
Ej fiƣanimdin ʙəçanu men ʙu çandin ej əçəl,
Qil xilas elniju meni çanu-afƣan ilkidin.
Baʙir ul aj həçrida işin ʙəsi duşvar [1]) edi.
Şukrkim qutqardi olim seni asan ilkidin.

2.

Aciʙ ikki saci juziga jajilmişlar,
Jaruƣ çahanni kozimga qaranƣu qilmişlar.
Caƣir [2]) ʙaƣir qanidur ʙarca işq ahliga —
Zəhi [3]) alarki ʙu majdin dəmi ajilmişlar[4]).
Ne qilsam ajlama ej jar ajʙkim menda
Çnunu [5])-işqu-jgitlik ʙari qatilmişlar
Səlahƣa xirad ahli meni javuq derlar
Korinki uşʙu.....x) jiraq janilmişlar.
Ne sud[6]) işqni eldin jaşurmaq ej Baʙir
Cu halatinni ʙari alam ahli ʙilmişlar.

3.

Ƣurʙatga saldi cərx meni juz çafa ʙila,
Jad ajla men ƣəriʙni gahi dua ʙila.
Behad vafaju mehr sena korsatiʙ edim,
Sen ham saƣinƣasin meni mehru-vafa ʙila.
Cun qildi meni ul ʙuti-cin [7]) zaru-muʙtala
Işim menin qaliʙturur emdi xuda ʙila.
Korman farahni ʙir dəm agar andin ajruman,
Bilmən ələmni ʙarmen anin ʙirla ta, ʙila.
Ul sərvƣa, kərəm qiliʙan, jetkur əj saʙa,
Baʙir njazin jer opiʙan xuʙ ada ʙila.

4.

Kozimda muttasil ul egma qaş kerak ʙolsa,
Qaşimda koz jaruƣi ul ƣujaş kerak ʙolsa,
Sçud [8]) vaqtida mihraʙ ʙolmasun hərgiz [9])

Ki ʙaş qojarda oşal egma qaş kerak ʙolsa.
Həʙiʙ [10]) işqida ʙaşdin kec ej konul joq esa —
Bu jolga qojma ajaq seꞑa ʙaş kerak ʙolsa.
Qojiʙ ajaƣiga ʙaş sursa lə'lidin hər kim —
Başiga tupraqu aƣziga taş kerak ʙolsa.
Seniꞑ ʙila ʙari el naxuş olsa ej Baʙir
Ne ʙolƣusi seꞑa ul jar xuş kerak ʙolsa.

5.

Kok osmada ul aj qaşi goja xajaldur,
Ja aj ʙaşida kokda korungan hilaldur [11])
Ne nəv oxşasun juziga aftaʙkim,
Aniꞑ zavali [12]) ʙarduru ʙu ʙezavaldur.
Aƣziju ikki zulfu qədi ʙolmasa meꞑa
Rajhanu sərvu ƣunca korardin malaldur.
Uşşaq [13]) ahi jelidin asiʙ [14]) tegmasun
Qaddiꞑki husn ʙaƣida nazik nhaldur. [15])
Koꞑlumga dard kelgali xəm [16]) ʙoldi qamatim
Qaddim magarki «dard» jaƣidagi «dal»dur. [17])
Garca vafaju mehrini ʙilmas meniꞑ ajim
Lekin çafaju-çavrda sahiʙ-kamaldur.
Har neca ʙeinajat esa jar Baʙira
Sen qojma xizmatiꞑniju aꞑi ujaldur.

6.

Qaşiju qadiju aƣzin ul mah
Korsatmasa meꞑa najlajin, ah!
Tutqum sacini juzin koraj deʙ
Tun uzunu men ƣariʙi-gumrah.
Qaddi ʙila ikki zulfu aƣzi
Çanimga ʙəla ʙoluʙtur, allah!
Xah ista koꞑulni xah, qavla
Cun sensen ʙu koꞑulga dilxah!
El ʙilmasa halətim ʙilur jar,
Halimdin erur xudaj agah.
Kaʙil sari gər azimat etsaꞑ
Qurʙan qilaj ozni seꞑa ej şah!
Baʙir, jana otluq ah cektiꞑ
Kujdurmasun elni ah, nagah!

7.

Ozni koꞑul ajş ila tutmaq kerak,
Bizni unutganni unutmaq kerak.
Ajşu-tərəʙ [18]) gulʙəniga suv ʙeriʙ
Ƣussa nihalini qurutmaq kerak.
Har nmaga ƣəm jema, ƣam koptur,
Ajş ʙila ozni avutmaq kerak.
Tiradurur [19]) zuhd [20]) damidin koꞑul
Işq oti ʙirla jarutmaq kerak.
Qojma maşaqqatara Baʙir koꞑul —
Ozni faraƣat ʙla tutmaq kerak.

8.

Ul pəriniꞑ tiƣidin qorqutma meni el raqiʙ,
Işqida ʙaşimga meniꞑ har ne kelsa ja nəsiʙ!
Evriluʙ ʙaşiꞑga ej aj qilmişam tərki-vatan,
Rahm qilƣil meꞑakim sərgəştədurmən həm qariʙ.

Telʙa ʙolmaqliqdin ozga caraj joqtur meꞑa,
Ul pəriru [21]) nagihan ər [22]) ciqsa ujdin jasaniʙ.
Çanda ʙerkitkan oqin cekmak meꞑa rançdurur,
Qojƣil ul oqni cekaj, deʙ ranç cekmaj ej ṭaʙiʙ!
Baʙira hargiz qulaq şi'riꞑga ul gul salmadi,
Gulga nə parvaki juz farjad qilsa andaliʙ. [23])

9.

Qara zulfiꞑ fraqida parişan ruzgarim ʙar.
Juziꞑniꞑ iştijaqida ne saʙru ne qararim ʙar.
Laʙiꞑ ʙaƣrimni qan qildi, kozimdin qan ravan qildi,
Nega halim jaman qildi, men andin ʙir sororim ʙar.
Çahandin meꞑa ƣəm ʙolsa, ulusdin gər ələm ʙolsa,
Ne ƣəm juz munca həm ʙolsa, seniꞑdek ƣəmkusarim [24]) ʙar.
Agar muslihmən, ər mufsid [25]) va gər aşiqmən, ər aʙid, [26])
Ne işiꞑ ʙar seniꞑ zahid, [27]) meniꞑki ixtijarim ʙar.
Fƣanim aşti ʙulʙuldin, ƣəmi joq zerrə ʙu quldin,
Bəsi Baʙir, oşal guldin koꞑulda xarxarim ʙar, [28])

RUBAIJLAR

1.

Həçriꞑ ƣəmidin aqiʙat olgum qarakoz!
Juz ƣussaju-anduh [29]) ila ʙargum qarakoz!
Vasliꞑ ʙila qilmadiꞑ ilaçin, Baʙir,
Muşkilki fraqiꞑda tirilgum qarakoz!

2.

Jad etmas emiş kşini ƣurʙatda kşi,
Şad etmas emiş koꞑulni mehnatda [30]) kşi,
Koꞑlum ʙu ƣariʙliqda şad olmadi, ah
Ƣurʙatda sevinmas emiş alʙatta kşi.

3.

Keldi ramazanu men taqi ʙadapərəst,
Id oldiju zikri-məj qilurman pəjvəst,
Ne rozaju, ne namaz, jillar, ajlar
Tun-kun məju-ma'çun ʙla devanaju-məst.

4.

Məj tərkini qilƣali pərişandurmən,
Bilmən qilur işimniju hajrandurmən,
El ʙarca puşajman ʙoluru tavʙa qilur
Men tavʙa qiliʙmanu puşajmandurmən.

5.

Çanimda meniꞑ hajat çanim sensen,
Çismimda meniꞑ ruhi-ravanim sensen.
Baʙirni seniꞑdek ozga joq jari-aziz
Əlqissaki umri-çavdanim [31]) sensen.

6.

Qajƣuꞑ ceka-ceka qariʙdur Baʙir,
Rahm ajlaki ozidin ʙariʙdur Baʙir,
Naranç [32]) juʙardi seꞑakim ʙilgajsan
Ja'niki ʙu nav' sarƣariʙdur Baʙir.

7.

Kopdin ʙerikim jaru-djarim joqtur,
Bir lahzaju ʙir nəfəs qararim joqtur,
Keldim ʙu sari oz ixtijarim ʙirla —
Lekin ʙarurimda ixtijarim joqtur.

8.

Hiçran qafasida çan quşi dəm qiladur,
Ƣurʙat ʙu aziz umurni kəm qiladur,
Ne nav' ʙitaj fraqu ƣurʙat şarhin —
Kim kozjaşi namaniꞑ juzin nəm qiladur.

MƏSNƏVIJLAR:

1.

Xuş qiliʙ ozni ʙu kecmaklikdin,
Təvʙə qildim caƣir icmaklikdin,
Altunu-nuqra surahiju-ajaƣ [33])
Hazir ajlaʙ ʙarini sindirdum,
Tark etiʙ məjni koꞑul tindirdim.

2.

Seni sevmasliklkiꞑni çazm etarman,
Baş aliʙ ozga jer sari ketarman,
Gər ʙatraq juʙarmassan çavaʙim
Bu xatdan artuq olur picu-taʙim. [34])

3.

Gəh elkima ƣəʙƣəʙiꞑni alsam,
Gəh aƣzima ul ləʙiꞑni alsam,
Kozimni kotarmasam koziꞑdin,
Juzimni kotarmasam juziꞑdin.
Gah aƣzimga tiliꞑni salsam,
Gah aƣziꞑga tilimni salsam,
Hasilki, agar qaşiꞑga jetsam,
Xatir tilagunca işrat etsam.

FƏRDLAR

1.

Ul pəriruxsara hargiz natavanliq kormasun.
Jaxşidur jaxşi kşi, hargiz jamanliq kormasun.

2.

Bar arci [35]) ʙais juz şuru juz gunah caƣir,
Caƣir fraqi halak etti meni, ah, caƣir!

3.

Qavun ʙirla uzumniꞑ haçrida koꞑlimda ƣəm hasru, [36])
Aqar suvniꞑ fraqidin kozimdin hardam aqar suv.

Ajrim sozlarniꞑ ma'nasi 1) Duşvar-qijin, 2) caƣir-məj, 3) Zəhi-ne xuşi, 4) ajilmişlər-ujƣanganlar, 5) çnun-çinnilik, 6) sud-fajda, 7) ʙuti-çin-xtaj ʙuti, ʙu jerda insafsiz ma'nasida, 8) Sçud-səçda qiliş, 9) hargiz-asla, 10) həʙiʙ-dost, 11) hilal-jarim aj, 12) Zaval-qujaşniꞑ ʙatişi, 13) Uşşaq-aşiqlar; 14 asiʙ-zərər va falakat; 15 nhal-navda; 16) xəm-egri; 17) misra'niꞑ ma'nasi «meniꞑ qaddim «dard» sozidagi «d» harfidaj egildi»— cunki araʙ alifʙesida «d» harfi egri zavija şaklidadir. 18) ajşu-tərəʙ-ojun-tamaşa; 19) tira-qara; 20) zuhd-tərk dunijalik, 21) pəriru-pəri juzlik, 22) ər-agar, 23) andaliʙ-ʙulʙul, 24) ƣəmkusar-ƣəmni jupantiruci, 25) Mufsid-sulh salamat egasi, mufsid-fisqufasad egasi; 26) aʙid-iʙadatci; 27) zahid-tərk-dunja qilgan kşi; 28) xarxar-ʙehzurlik; 29) ƣussuju-anduh-ƣam, ələm; 30) mehnat-asl araʙcada ʙolganidaj Baʙir zamanida ham maşaqqat va zahmat ma'nasiga; 31) umri-çavdanij-adaʙij hajat; 32) naranç-portaqalga oxşagan sariq xuşʙoj meva (mandarin); 33) surahiju-ajaƣ-məj idişlari; 34) picu-taʙ—qarişiq ahval; 35) arci-garci: 36) həşru-hartaman.

Tunu-kun ʙirlə ʙutun maçlisi esru xuş edi
Maçlis əhli ʙari dil xahu ʙari dilkaş edi.
Bariniꞑ sozi edi xoʙu latif va rangin
Ne parişanu, ne ʙema'ni va ne cirmaş edi.
Jaxşi məj joq ediju, naş'ə maji jaxşi edi
Naxuş el ediju, esru-havaji xuş edi.
Bari əhʙaʙ edi, hazir ʙari asʙaʙ edi çam'
Sazu xananda ʙila naqlu maji ʙeƣaş edi.
Gah furxenda edi el leʙi sarxuşliqdin
Mastliqdin jana gah el kozi tola jaş edi.
Barca ta'zim qiliʙ ʙir-ʙirini mastana
Gah ʙaşda ajaq erdi, gah ajaqda ʙaş edi.
Tunni jarmigaca ʙul nav' edi, andin soꞑ
Maçlis əhliniꞑ işi har sariƣa tarqaş edi.
Men eliꞑdan ʙariʙ erdim tutiʙ ilgimni ʙrav
Meni ujƣatdi koz acdim esa, ul mahvaş edi.
Tartiʙ ilgini, quciʙ ʙojnini, aƣzini opiʙ
Taꞑgaca ojnamaq iş erdi — ne huş ojnaş edi.
Baʙira harza dedi — maçlis eli əjʙ etmaꞑ
Kərəm ejlaꞑ ani ma'zur tutiꞑ — sarxuş edi.

——0——

Qəddu xətiꞑ ʙila juzu koziꞑ ej sarvi semintən
Biri sərvu, ʙiri rajxan, ʙiri nargiz, ʙiri gulşan.
Hadliju la'li raftar va çamaliꞑdin erur hardam
Tilim goja sozim rangin koꞑul xurram, ozim ravşan
Meni əsru, ʙedilu, ʙexor ul əsru puru dilu purfan
Falak çaʙru-cafasidin. ul ai dardu ʙəlasidin.

——0——

Cekarman nalaju-afƣan, qilurman girjaju şevan.
Bəlaji işqu jalƣizliq daƣi hiçran va ƣurʙatdə
Adim maçnun, kşim mihnat, işim zari, jerim gu'xan
Oƣiꞑ ʙirla xəjaliꞑ, dardiꞑu mihriꞑga Baʙirdek
Tonim manzil, kozim maskan, kokus ma'va, koꞑul maxzan.

——0——

Neca rasva ʙolƣanmen işq icra şajdaliq ʙila
Hec kşi kormajdirur aşiq ʙu rasvaliq ʙila.
Har neca kim tutdim ozni parisaliƣ tavrida
Boldim axir şuhraij afaq şajdaliq ʙila
Menki hiçraniꞑda qan jutmaq ʙila mu'tadimen
Menga joqdir hec nisʙat ajşu sahʙaliq ʙila.
Şajx şirim man' etar jetmaj ʙəlaƣat lutfiga
Najlagaj jaraʙ kşi ʙu firi naʙaliq ʙila
Baʙiri ʙedilni işqi telʙa etsa ne açaʙ
Cunki hargiz rast kelmas işqi danaliq ʙila.

——0——

Xətiꞑ ʙila juziꞑu, kakiliꞑ seniꞑ ej can
Biri ʙinafşa, ʙiri jasuman, ʙiri rajhan
Təkəllum əjlərida tilu teşiv laʙi
Biri əqiq va ʙiri inçu, ʙiri marçan.
Koꞑilni zaru, meni xaru, tanni tar etgan
Biri çafaju, ʙiri ƣurʙatu, ʙiri hiçran
Tənu koꞑul ʙila koz vaslij nazi husni ucun
Biri xaraʙu, ʙiri valahu, ʙiri xajran
Tamam umrida Baʙirƣa uc soz ajtiʙdir
Biri sokincu, ʙiri qattiƣu, ʙiri jalƣan.

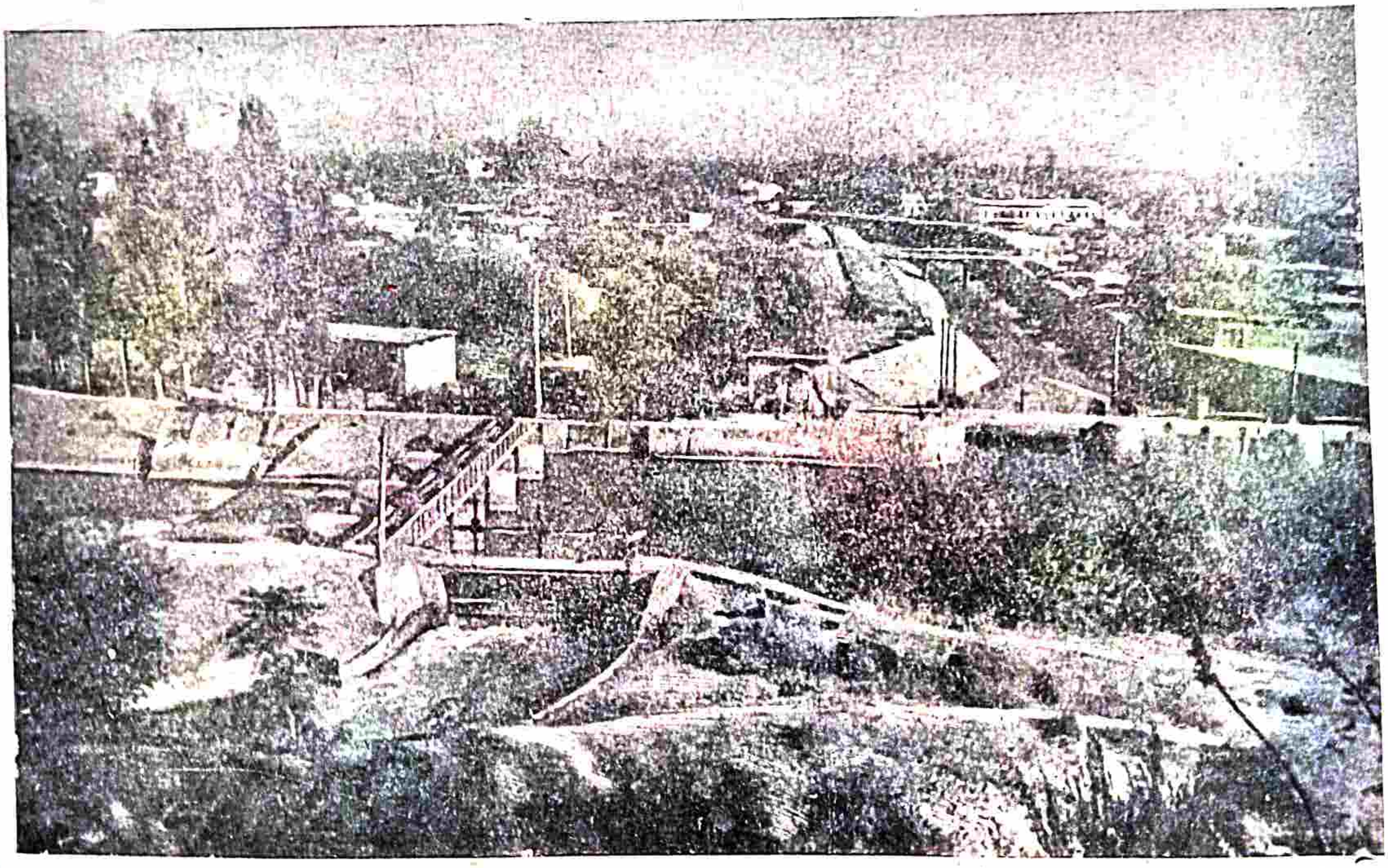

Gullajatgan respuʙlikamizniꞑ manzaralaridan. Suratda (solda): Lenin rajonidagi Şahrixanş ajiniꞑ irrigatsija qurulişi. Onda—Asakaga suv ciqariş. Foto: Penson

Arqandagi altmiş jil

Sovet sirkiniꞑ XX jilligi munasaʙati ʙlan, SSSR Alij Soveti tamanidan davlat sirk artistlariniꞑ mukafatlaş toqrisida ciqarjlgan farmanda, Leniꞑ ordeni ʙlan mukafatlanganlar srasida Egamʙerdi Taşkentʙajev degan namni oqudim. Meniꞑ koꞑlimda, şu kşi ʙlan tanişiş arzusi tuqquldi va tez arada tanişişga muvaffaq ʙoldim. Men Taşkent sirkiga Egamʙerdi akani korgani kelajatiʙ ozimca u kşini xajalimda tasvir qildim: 26-27 jaşlar camasidagi navca, ʙaquvat, ikki juzi qip-qzil, hama vaqt kuliʙ turadigan, jerda ham xuddi darga ciqiʙ ketajatgandaj salmaq ʙlan qadam taşlaʙ juradigan ʙir kşini koz aldimda keltirdim. Men sirk jataqxanasiga kelganimda, aftaʙşuvaqda uc-tort kşi suhʙat qiliʙ oltirgan ekan. Men ulardan Egamʙerdi akani koriʙ ʙoladimi? — deʙ soradim. Xuddi men xajalimda tasavvur qilgan ʙir jgit skamejkada otirgan jeridan menga taman qozqaldi, men Egamʙerdi aka şu ʙolsa kerak deʙ ojladim. Jgit menga jaqin kelgac «kim» deʙ soradi — «hə, atami, şu jerda...», «Ata?» demak men Egamʙerdi akaniꞑ ataligini endigina pajqadim.

Men crajlik qiliʙ ʙezatilgan, kiraʙerişda roparaga insanijat alaminiꞑ dahisi Stalinniꞑ portreti asilgan, şnamgina ʙir ujcaga kirdim. Stol janida «Pravda» gazetasiniꞑ ʙirinci ʙetidagi SSSR Alij Sovetiniꞑ farmaniꞑi oquʙ turgan, juzlaridan ʙujuk quvanc-şadligi aks etiʙ turgan orta jaşlardagi nuranij ʙir kşiga kozim tuşdi. Kejinraq ʙilsam, Egamʙerdi aka Taşkentʙaj şu kşi ekan.

Biz suhʙat ʙaşladik.

Çazirama, issiq kunlar... hava dim, kec, ʙatişga qajtmaqda ʙolgan oujaş harorati, şahar icidan ciqalmaj dimiqiʙ—ajlaniʙ jurgan iliq şamal ʙlan kşi ʙoqziga can saladi... Namazgah... adam quvimalik — ujasiga cop suqilgan əridek vazillajdi, şavqun-suran...

Ajranci oz ajranini, gulaʙcj-gulaʙini, samsapaz, kalla paz, naxad şorakllariniꞑ maxtavlari qulaq-mijani jijdi. Keꞑ majdanga tikilgan ʙizniꞑ dar, cuda ʙaland... ʙalalarniꞑ arqanni siltisi ʙlan larzaga kelgan dar uciga tikilgan ʙajraq hilpirajdi. Karnaj-surnaj, adamlar keꞑ daira aliʙ oltirişadilar. Men ʙolsam, alacə ʙarqutdan şim, katak citdan kojlak kijganman, daira ortasida maqrur, ozimda joq xuddi katta ksilardaj ujaqdan-ʙujaqqa juriʙ qojaman, gaha naqaracjlarga qoşiliʙ dol ham calaman.

Dar tagida ujaqdan-ʙujaqqa gizillaʙ atam va Oşlik darʙaz Xudajnazar juradi. U, joqqan ʙarvasta, qaraqaş, ʙaqiraq ʙir kşi edi. U kopdan ʙeri darga ciqmaj qojgan. Uniꞑ oqli, ukasi va ʙizga oxşagan şagird ʙalalar ciqadi, u ʙolsa dar tagida ʙəjt ajtiʙ xalqni aldaʙ pul jiqqadi. Aniq esimda joq; katta ʙajlardan ʙiri oqliga toj qilgani ucun uc kundan ʙeri ʙiz darga ciqamiz. Bugun meniꞑ ʙirinci marta darga ciqişim. Men oşa vaqtlarda 13 jaşlarda edim. Avvallari ʙizga oxşagan şagird ʙalalarni katta — ʙaquvat darʙazlardan ʙrantasi arqasiga apictiriʙ ciqardi. Şu xilda ikki-uc ciqqac, kejin ozi ciqa ʙerardi. Men ʙolsam, ʙirdaniga ozim ciqaʙerdim. Oşa kuni-men ʙirinci darga ciqqan kunim, altmiş jil ʙundan avval)— avvala Xudajnazarniꞑ oqli ciqdi. Soꞑ menga navʙat keldi. Qolimda langar, uzaq, incka va cinqiraq avaz ʙlan əliga naliş qilaman — kejin «kindikgaca» sekin juriʙ ciqaman... Maꞑa oqlim ʙundan altmiş jil ilgari maꞑa şundaj hajaçan va quvanc ʙlan, meniꞑ uluq mukafatga sazavar etgan kasʙimga ʙirinci qadam qojdim.

Egamʙerdi aka menga tikiliʙ uzaq çim qaldi. Men jana ʙir-ikki savaj ʙeriʙ edim, menga qaraʙ kuldi-da:

— Şaşmaj turiꞑ oqlim, men ʙunaqangi jaꞑi gaplarni çajiga qojiʙ gapiralmajman. Kejinim Marjamni caqirtiraj, u ʙlan gaplaşiꞑ dedi—, kim u Marjaminiz dedim men.

— Tilamac oqlim, u-siz, ajniqsa menga qjin ʙoladi. Bir-ikkida jaꞑi gapiriʙ organmagan... Hə anə ozi ham keliʙ qaldi.

Şu lahza 22 jaşlar camasida, quvnaq, kaptakdaj caqqan, jumalaq juz, ikki juzi anar danasidaj ʙir çuvan kiriʙ keldi. Egamʙerdi aka men ʙlan taniştirgac həzil qiliʙ: qajerda ediꞑ, ʙiz ʙir-ʙirimizniꞑ tilimizga tuşunalmaj qaldik, dedi.

Biz endi «tilmac» vasitasi ʙlan gaplaşa ʙaşladik.

— Necta ʙalaꞑiz ʙar?

— 18 ta... Ozim Asakalikman. Eꞑ kattam oşa jerda kolxozda işlajdi. Bu jil Kanalda darga ham ciqdi. Kencam esa, ozim ʙlan ʙirga...

— Davlat sirkiga qacan keldiꞑiz? — deʙ soradim.

— 29 jil. Şundan ʙeri işlaʙ kelaman. Burunlari xoçajinlar ʙrar toj, jaki səjil ʙolsa ozlari ʙilganica şartnama qiliʙ ʙizni işlatardi-ju, pulniꞑ nomajini oz kissasiga urardi. Biz keꞑ qulacini aciʙ turgan olumga, dadillik ʙlan ozimizni taşlasak ham sra kasamiz aqarmas edi. Bizniꞑ arqamizdan, dar tagida turiʙ ʙolar-ʙolmas narsalarni ʙaqiriʙ tamaq qirgan xoçajinlargina maza qilardi.

— Darga ciqadigan adamniꞑ tuşida ajan ʙoladi, kejin ozidan-ozi ciqiʙ ketaʙeradi dejişadi, rastmi?

— Bekar gap ʙalam... Buni ham organiş, malaka qiliş kerak. Agar malakasiz ʙolsa, qorqsa, ʙir qadam ham ʙasalmajdi. Biz dejarlik SSSR niꞑ ʙutun katta şaharlarida ʙoldik. Maꞑa har kuni sirkda darga ciqamiz, əli deʙ ʙaqirmajmiz. Bəri-ʙir hec narsa ʙolmajdi-ku, u ham ʙolsa eski vaqtda xalqni aldaş ucun işlatilgan hila edi-da, ʙalam.

— Biz—dedi sozga aralaşgan Marjamxan — 35 jilda Moskvaga ketgan

edik. Şundan ʙeri 11 respuʙlikaniꞑ hammasida ʙoldik. Muvaffaqijatimiz jaman emas, uzaq şarqda ʙolsa; Xaʙaravsk, Vlodivastok, Hasan Koli ʙojlaridagi cegara zastavalarida ham ʙoldik. Hasan koli çaꞑiniꞑ ʙir jilligi munasaʙati ʙlan ʙolgan tantanada iştirak qildik. Cegara çaꞑcilari ʙizni çuda jaxşi qarşi aldi... Jana kop kelişga va'da ʙeriʙ keldik.

Egamʙerdi aka menga «Pravda» gezetasini uzatiʙ, ozida joq quvaniʙ:

— Butun SSSR da men ʙilmajdigan şəhar ham qalmadi. Men şundaj xursandmanki, meni şundaj ʙaxt-saadatga eriştirgan, çanaçan ʙujuk Stalinga miꞑlarca rahmat. Meni çuda gapim kop ediku sevincimdan jiqlagim kelajapti—dedi.

Haqiqatan 73 jaşli — altmiş jil umrini ərqan ustida otkargan, həli jigitlardaj navqiran ʙu kşiniꞑ uzaqlarni korişga quvvati jetadigan kozləridan ikki tamci sevinc jaşlari aqiʙ tuşdi. Şu an uj iciga ʙir quram ʙeştaca jgit kirdi, ʙular Egamʙerdi akaniꞑ şagird ʙalalari ekan. Men xajirlaşajatiʙ Kalininniꞑ aldiga qacan ʙarasiz deʙ soradim.

— Ozʙekstanniꞑ tojini otkazajlik, kejin Moskvaga ʙariʙ ortaq Kalinjnni, dahi Stalinni korsam sra ham armanim qalmajdi,—dedi.

— Alʙatta korasiz — dedim.

— Şuʙhasiz oqlim, şuʙhasiz — dedi Egamʙerdi aka.

M. Həkim.

Egamʙerdi aka cevarasi ʙlan.

KARIM AKA VA UNIꞐ AILASI

Muştak çanidan ʙelini ʙukiʙ, ʙaşini pastga, ajaqini juqariga qiliʙ qolini ustida tikka turiʙ va ʙaşqa hunarlarni korsatiʙ, qorcaqʙazlar ʙlan ʙirga qarnini tojqaziʙ jurgan Karimçan—ʙugun SSSR niꞑ hamma jeriga maşhur. U, 1902 jilda sirk xoçajinlaridan ʙiriga maqul tuşiʙ qaliʙ, unga turnikda, ciqriqda ojnaş, trampolin ʙlan irqiş va ʙaşqa hər xil akraʙat ojinlarini orgatadi.

Karim aka revolutsijani qulac jaziʙ qarşi aladi. U, qzil gvardija icida juriʙ ham qiziqcilik, qiladi ham ʙasmacilarga qarşi kuraşadi.

U 1937 jilgaca faqat Ozʙekstanda işlajdi. Ozʙek xalqiga, xususan, Taşkent ahalisiga şundaj taniladiki, Karim qiziq desa tanimajdigan adam kam ʙoladi. Oziniꞑ mahir va san'atkarana harakat va mimikalari, xalqniꞑ hazim qilişi ucun çuda jaqimli ʙolgan qiziq-qiziq sozlari ʙlan xalq diqqatini oziga çalʙ qiliʙ aladi.

Karim akaniꞑ ʙirgina ozi emas, uniꞑ ʙutun ailasi sirkda ojnajdilar. U, 1930 jildan ʙaşlaʙ qiziqcilik ʙlan ʙir qatarda at ustida ojnaşni ham maşqini aladi va xatini, 15 jaşdagi oqli, 12 jaşdagi qizi va ʙaşqa qarindaşlariga orgatadi. Butun aila uc at ʙlan sirk sahniga ciqiʙ, at ustida juriş va merganlikniꞑ eꞑ juqari san'atini korsatdilar.

Karim aka va ailasiniꞑ ʙu san'atlari çuda ham manzur ʙoladigan ucun, ʙutun SSSR sirklariniꞑ ʙaşqarmasi qaramaqiga caqiriʙ aladilar. Ularni SSSR niꞑ hamma jeriga gastrolga juʙaradilar. Ulariniꞑ at ustida aʙçir-jurişlari, capiʙ ketajatgan at ustidan turiʙ, molçalga kirgan narsani miltiq oqi ʙlan titiʙ juʙarişlari SSSR xalqlariniꞑ alqişlariga sazavar ʙoldi. Ularni «ozʙek at caparlari», «ozʙek merganlari» deʙ muhaʙʙat ʙlan tamaşa qiladigan ʙoldilar.

Karim aka Ozʙekstanda xizmat korsatgan artist unvaniga ega. SSSR hukumati uniꞑ xizmatlarini taqdir etiʙ, sovet serkiniꞑ 20 jilligi kuni «Mihnatda ornak korsatkani ucun» medali ʙlan mukafatladi.

A. A.

Lutfixanim

Lutfixanim 1902 jilda xuddi Kujʙişev rajoninin Aqjer qişlaqida kamʙaqal ʙir ailada tuquldi. U 2 jaşga jetmasdanaq ata-anasini olum aradan juliʙ aldi. Jetim qizcani Bulaqʙaşi qişlaqidagi xalasinin qoliga ʙerdilar. Ikki jildan son xala ham oldi. Xala olgandan son akasinin qolida qaladi. Akasinin har kimlarnikida işlaʙ tapgan caj-caqasi ularga zorqa jetadi. Tapganlarida jer, icar, tapmaganlarida icmasdan qalaʙeradilar.

1919 jilda Qoqanga kelgan Lulfixanim Derazlik mahallasida har kimlarnikida juriʙ mihnat qiliʙ jaşaj ʙaşladi.

U, doppi tikiʙ, şu arqali kun korardi. U vaqtda qoni-qoşnisinin ʙir-ʙiriga alaqasi jenillaşsin ucun havlilar ortasida teşikca ʙolar edi. Kop vaqt xatinlar ʙir çajga jiqilişiʙ iş qilişar, işlaʙişlaʙ zerkkan vaqtlarida Lutfixanimnin dutar ʙlan aşula ajtiʙ ʙerişini iltimas qilar edilar.

Ajniqsa:

Ujaniga taşlaʙ ojnasin,
Bujaniga taşlaʙ ojnasin.
Arqa saci çamalak
Beliga taşlaʙ ojnasin.

Jana:

Qaşinni qaralataj
Tillani şaraqlataj,
Beş ʙel kamzul kijgiziʙ
Ajdinda jorqalataj.

Aşulalarini çuda ma'qul koriʙ, qajtaqajta ajtdirar edilar.

1922 jilda Qoqan zenotdeli, Lutfixanim parançida ʙolsa ham, uni Derazlik mahallasiga delegatka qiliʙ qojdi. Delegatka Lutfixanim ham ʙu vazifasini aktiv ʙaçara ʙaşladi. 1923 jilda mahalla komisijasi sostaviga otdi. Xatin-qizlar arasida işlaşda jana aktivraq qatnaşdi.

1924 jilda Qoqandagi xatin-qizlar qluʙiga oquşga kirdi. Oquş davrida san'atga ʙolgan muhaʙʙatini jana aşirdi. Qluʙda xatin-qizlar teatr togaraginin aktiv a'zasi ʙoliʙ aldi. Togarak «Erk ʙalalari» pjessasini sahnaga qojdi. Xatin-qizlar qluʙida erkaklardan artist ʙolmagani ucun Lutfixanim jgit rolini ʙaçarar va çuda jaxşi ciqarar edi.

Ozʙek xalqinin maşhur dramaturgi marhum Hamza Hakimzada Nijazij şu vaqtda Qoqanda edi. Lutfixanimnin həligi pjessadagi talantini koriʙ, Hamza teatr sahasida işlaşga taklif qildi.

Xatin-qizlar qluʙi qaşidagi togarak anca kucajdi. Konsertlar ʙera ʙaşladi. Lutfixanim konsertda ʙirici martaʙa «Qulin» aşulasini va xalq jallalarini ajtdi.

1926 jilgaca şu togarakda işlaʙ jurdi.

1927 jilda parançisini taşlaʙ Qoqandagi muzika teatriga işga kirdi. Bu vaqt teatrda Qari Jaquʙov, Mirşahid Miraqilov va Tamaraxanimlar ʙar edi.

Şu jilnin ozida «Lajli Maçnun»da Ləjlinin anasi va «Arşin malalan»da Askarnin anasi rollarini anca jaxşi aliʙ ciqdi. 1927 jil axirida ʙu teatr Farqana vadisiga gastrolga ciqdi. Marqilanda «Farhad va Şirin» qojiladigan kuni Şirin rolini ojnajdigan artistka kasal ʙoliʙ qalgani ucun, Şirin rolini tajjarliksiz ʙolsa ham ojnaʙ juʙardi va ʙu ojini muvaffaqijatli ciqdi.

Lutfixanim — Ajsara rolida («Gulsara» asari).

Namanganda gastrol vaqtida jana şundaj hadisa ʙoliʙ, Ləjli rolini ojnadi. Xullas şu gastrol Lutfixanimni Farqana vadisiga tanitdi.

1928 jilda hazirgi Hamza teatri Samarqandda edi. Lutfixanimnin davruqi tarqala ʙaşlagandan son şu teatrga caqirdilar. Braq Andiçan teatriga işga çajlaniʙ qalgani ucun, Akadim teatriga ʙarmadi.

1928 jilda Andiçanga ʙariʙ «Arşin malalan» asarida navʙatma-navʙat: Aşkar, Zeʙa, Askarnin xalasi, Gul Cehra rollarini ojnaʙ, Andiçanda ham tanildi.

1931 jilgaca ʙu teatrda işlaʙ Şahadatxanim, Liza Petrosjans, Mukarrama Azizova (namangan teatrinin rezissori) ortaqlarnin osişiga çuda katta jardam ʙerdi. 32 nci jil ʙaşida Marqilanda teatr taşkil qiliş ucun Andiçan teatridan rezissor Taçizada ikavlari safarʙar qilindi. Şu vaqtda Marqilanda «Qzil san'at» degan togarak ʙar edi. Bu togarakni kenajtiriʙ teatr haliga keltirdilar.

Bu jerda Taçizada va Lutfixanim «Malikaij Turandat», «Ortaqlar», «Ickarida» asarlarini sahnaga qojdilar. Oşa vaqtda ʙular taklifi ʙlan Kustar namli etikdozlar artelidan artistlikga otgan Matkarimov hazir Farqana oʙlast kolxoz-sovxoz teatrinin jaxşi aktjor va rezissori, Marqilan teatrida tarʙijalangan Fatima Xoçajeva hazır respuʙlikada xizmat korsatgan artisti unvaniga ega ʙoldi.

1934 jilda Lutfixanimni Sverdlov teatriga caqirdilar. Bu jerga keliʙ Şirin va Gulcehra rollarini ʙaçardi.

«Farhad va Şirin»da Jasuman oʙrazini asasan jaratgan Lutfixanimdir. Bu oʙrazni avtor ajtmaqci ʙolgan fikrda çuda real gavdalantira algan.

1935 jilda «Gulsara» muzikali dramasida Ajsara rolini açajiʙ ojnagani hammaga ma'lum.

Ozʙek film-işlaʙ ciqargan «Qasam» kinosida ʙatraknin anasi rolini ojnaʙ ʙerdi.

1937 jilda Moskvada ʙoliʙ otgan ozʙek san'ati on kunligida Lutfixanimnin xizmati çuda katta ʙoldi. SSSR hukumati unin ʙu xizmatlarini taqdirlaʙ koksiga Mihnat Qzil Bajraq ordeni taqdi.

San'at onkunligidan qajtgandan son teatrda qojilgan «Ertarqin» va «Nargiz» operalarida masulijatli rollarni ʙaçardi.

1939 jil aprel ajlarida Ozʙekstan hukumati va şaxsan ortaq Axunʙaʙajev ortaq Sarimsaqovaga ordenli filarmonija qaşida dutarci qiz-çuvanlar ansamʙili tuzuşni tapşirdi. Lutfixanim ʙu muhum vazifani şaraf ʙlan ʙaçardi, tez vaqt icida ansamʙilni tuziʙ işga saliʙ juʙardi. Qiz-çuvanlar ansamʙli ozinin ʙirinci iş pocinini asasan Katta Farqana kanali qurulişida otkazdi, qalaʙalar çuda katta ʙoldi.

Lutfixanim hazir şu dutarci qiz-çuvanlar ansamʙilinin ʙadiij rahʙari.

1939 jilnin oktaʙrida Moskvada ʙolgan Butun Ittifaq xalq instrumentlari konkursida ikkinci orinni aldi. Hazir «Asal» kino filmida Asalnin anasi rolini ojnajatir.

Xalq san'atinin açajiʙ namajandasi xalqqa ozinin katta xizmatlari ʙlan tanilgan xalq artistkasidan ilhamlanasan kşi. Lutfixanimnin jaşligida darʙadarlik ʙlan osiʙ, katta artistka ʙoliʙ vajaga jetişişi uluq sovet vatanida ʙoldi. Sovet Ozʙekstani mana şundaj ataqli kşilar ʙlan faxrlanadi.

Jusufçan Hamdam.

„Baj ila xizmatci" M. Gorkij namidagi Taşkent davlat teatrida

1939 jil 22 dekaвrda M. Gorkij namidagi Taşkent Rus Davlat Dram teatri Oz. SSR niŋ 15 jaşga tolişiga ataв Hamza Hakimzadaniŋ «Baj ila xizmatci» asarini rus tilida sahnaga qojdi.

Bu asarni OzSSR san'atda xizmat korsatgan arвaвi ortaq V. A. cirkin, rezissor Oz. SSRda xizmat korsatgan ortaq N. S. Firsov sahnaga qojdilar. Bu asarni sahnaga qojişda OzSSR Xalq artisti ordenli ortaq M. Ujƣur konsultantlik qildi. Spektaklniŋ xudoznigi ortaq V. V. Roвerg, muzikasini işlagan ortaq V. A. Xaetdir.

*

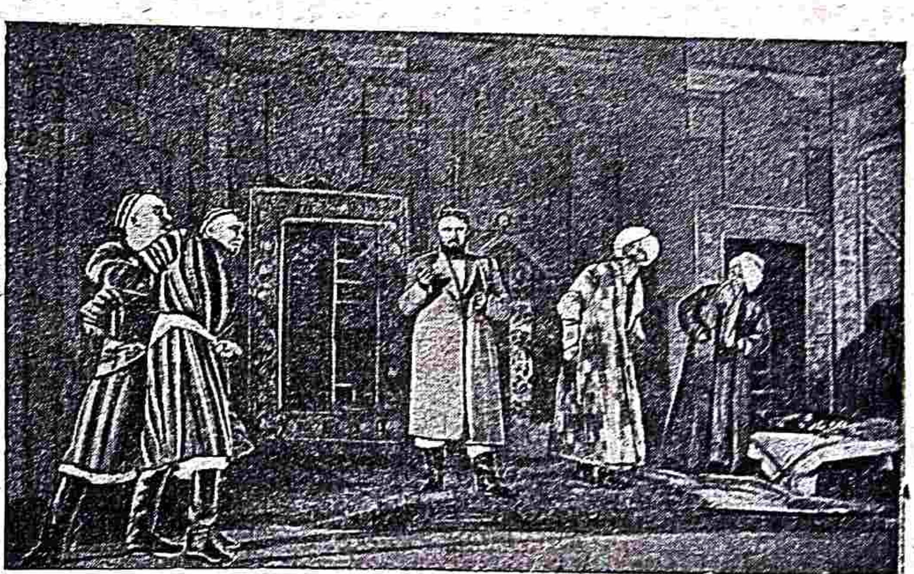

Suratda: (juqaridan pastka) — 1) Asarniŋ 4 nci pardasidan Çamila rolida (cəp tamanda) Ƣ. I. Zagurskaja; Xaç ana rolda artiska Je. L. Lenina 2—asarniŋ 2 nci pardasidan. Sahnada koringanlar (cəpdan oŋƣa) Xalmat rolida artist Voroвjev; Ƣafur rolida artist Izвekov; Saliвaj rolida artist Rozantsov; Qazi damla rolida artist Şestakov, imam damla rolida artist Oвuxov.

3. 2 nci pardasidan (cəpdan) Xanzada rolida artistka Nicaj R. I. Xalmat rolida artist Voraвojov N. V.

Foto Permenovniki

ANTARKTIKAGA SAJAHAT

Jaqinda Bostondan Antraktikaga maşhur amerikali qutuʙ olkalarini tekşiruci admiral Berdniꞑ katta ekspeditsijasi çonaʙ ketdi.

Çanuʙij qutuʙ dairasida jer şariniꞑ altinci qit'asi-materiki ʙolgan Antarktida ʙar. U Çanuʙij Amerikadan 1360 km, Avstralijadan 2500 km, Afrikadan 3 900 km masafadadir. Antarktidaniꞑ sathi qariʙ muz qatlami ʙlan qaplangan, ajrim orinlərda taƣ coqqilari qapariʙ ciqqandir. Undagi muz majdani 14 million kvadrat kilometr jerni işƣal qiliʙ, uniꞑ 11,3 million kv. km quruq jer ustida ʙoliʙ, qalgan qismi kattakan muz tillari qijafatida deꞑizga coziliʙ ciqadi. Janada Antarktida qirƣaqlari cetidagi oziniꞑ mangilik muzi ʙlan maşhurdir, jil sajin muz osa keliʙ, deꞑiz sathidan 250 metr ʙalandlikka kotarilgandir.

Antarktikada hava çuda savuq, savuqlik 62 gradusga jetadi, 1911 jilda Antarktikaniꞑ jaz cillasida maşhur sajjah Amundsen Çanuʙij qutuʙda 40 gradus savuqlikni qajd qilgan edi. Antarktikada hava sra . ilimajdi, havadagi nəmlik hec qacan sujuq halda tuşmajdi — jaƣmur emas, qar jaƣadi.

Antarktidada daim kucli şamallar hukm suradi, şamalniꞑ sur'ati sekundiga 50—60 metr ʙolişi ʙunda addij ahval sanaladi.

Antarktidaniꞑ iqtisadij ahamijati həzirca uniꞑ hajvanlaridadir — tjulen va kit hajvanlari. 1931 jilniꞑ oktaʙridan 1932 jilniꞑ apreligaca norvegijalilar 23723 kit uşlaʙ, ikki million ʙockadan artiq kit jaƣi hasil qildilar.

Antarktida olkasi artiqca iqtisadij ahamijati ʙolmaganiga qaramasdan, hazirdanaq Uluƣ Britanija, uniꞑ dominionari ham Fransija davlatlari tamanidan taqsim qilinajatir, qisman Amerika Qoşma Ştatlari va Norvegija davlatlari ham Antarktidaga xaridarlik qiladilar.

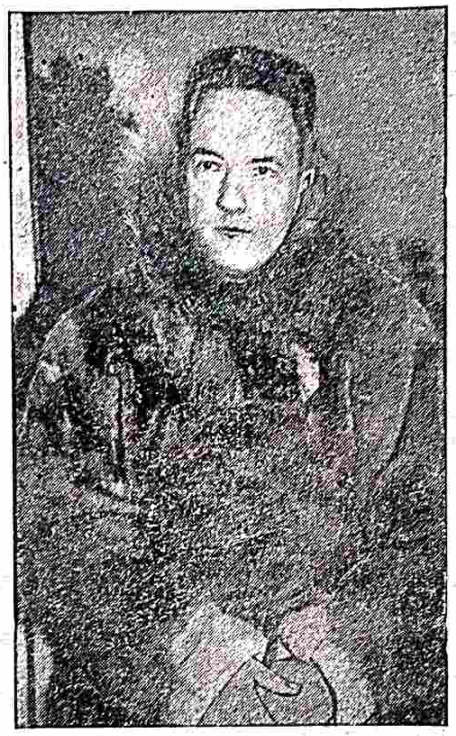

Admiral Berd

Çanuʙij qutuʙ adamlar ucun uzaq vaqtgaca sirli ʙir narsa ʙoliʙ keldi. Antarktidani organişga ikki asasij saʙaʙ tosqunlik qiladi: ʙirincidan, ʙu olkada qattiq, kucli şamallar hukum suradi, ikkincidan, Antarktidani ajlantiriʙ algan muz taƣlari ʙariʙ erişalmaslik tosqunlik qiladilar. Paraxodlar ʙolmagan vaqtda ʙu olkaga sajahat qiliş ajniqsa qijin edi.

1772—75 jillarda maşhur ingliz sajjahi Dzems Kuk jelkanli karaʙlar ʙlan dastlaʙ jer şarini ajlaniʙ, Çanuʙij qutuʙ olkasini juriʙ ciqdi. U Amerikadan çunuʙda Çanuʙij Georgija atasini va Sandvic Jeri atalgan ʙir gruh atalarni kaşf qilgan edi.

Kukdan kejin uzaq vaqtgaca çuƣrafij maqsad ʙlan ʙu olkalarga ekspeditsijalar juʙarilmasdan qaldi. Faqat tjulen avcilari ʙirin-ketin ʙir qanca arallarni acsalar-da, ular 63 gradusdan çanuʙgarak ota almadilar.

1819 jilniꞑ 16 ijulida Kronştadtdan ikki rus harʙij jelkanli karaʙlari uzaq safarga çonadilar. Bu «Vostok» va «Mirnij» ismli karaʙlardan iʙarat ʙolgan ekspeditsijaniꞑ ʙaşluƣi taçriʙali deꞑizci Faddej Bellinsgauzen edi. Bu ekspeditsija qariʙ ikki jil sajahatda ʙoldi, 29 jaꞑi arallar kaşf qilindi, kop kolleksijalar toplandi,

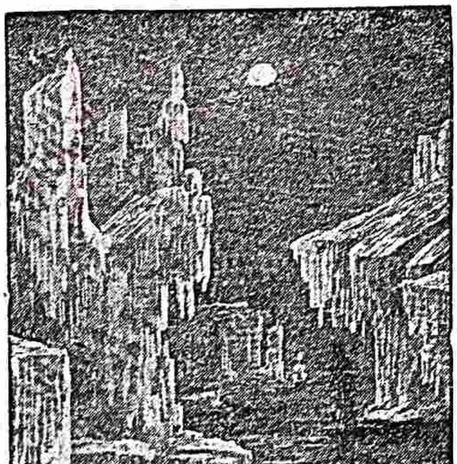

Jer şariniꞑ altinci qit'asi Antraktidaniꞑ muz devarlari aldida.

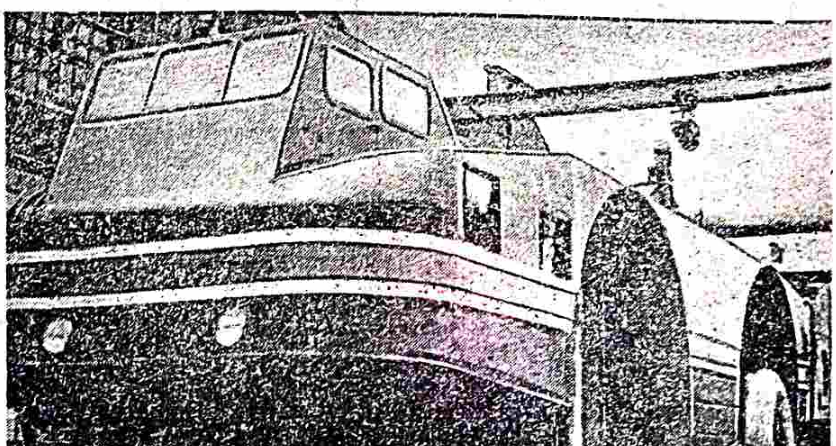

Amerikali maşhur qutuʙ olkalarini tekşiruci admiral Berdniꞑ jaqinda ucinci marta çanuʙij qutuʙ olkasiga taşkil qilgan ekspeditsijasida «Qar krejseri» iştirak qiladi. Bu — ekspeditsija ucun maxsus jasalgan kattakan traktordan iʙaratdir. «Qar krejseri»da mukammal ançamlaştirilgan uc uj ʙoliʙ, uniꞑ ucun 80 gradusli savuqlik ham qorqinc emasdir. Berd «Qar krejseri» ʙlan Çanuʙij qutuʙga jetiʙ, uc aj maʙajnida ilmij işlar otkarmakci.

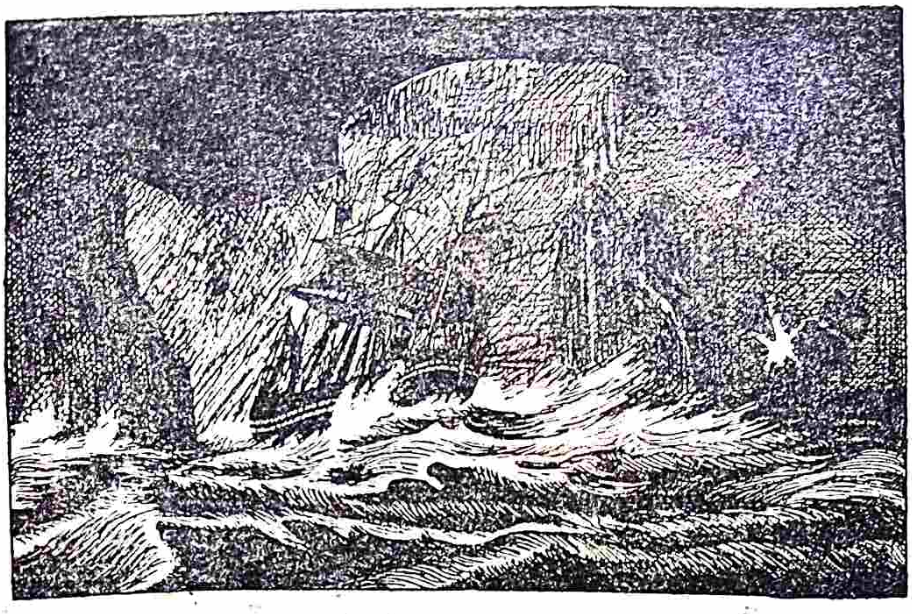

Çanuʙij qutuʙ olkasiniꞑ muzlari arasida Dƶems Kukniꞑ karaʙlari.

tarixda ʙirinci marta deꞑiz cuqurliklarini olcaşga urundi.

Kejingi 50 jil zarfida Antarktidada 20 dan artiq jirik ilmij ekspeditsijalar iş kordilar. Bu ekspeditsijalarniꞑ kopi unda qişlaʙ qaldilar, ʙa'zilari ikki qişni qatardan otkardilar, uc martaʙa Çanuʙij qutuʙga ʙardilar. 1911 jilniꞑ 14 dekaʙrida Roald Amundsen canalarga itlar qoşiʙ Çanuʙij qutuʙga jetdi. 1912 jilniꞑ 18 janvarida Roʙert Skott Çanuʙij qutuʙga jetiʙ, qajtarida halak ʙoldi. 1929 jilniꞑ 29 nojaʙrida Berd ajroplan ʙlan Çanuʙij qutuʙni uciʙ ciqdi.

Amerikali harʙij deꞑizci Ricard Evelin Berd 1926 jilda dastlaʙ ajroplan ʙlan Şmalij qutuʙdan uciʙ ciqiʙ, şuhrat qazandi. Berd ozinin 1928—1930 jillarda Antarktikaga ʙolgan ʙirinci ekspeditsijasini keꞑ suratda taşkil qilgan edi. Ekspeditsija uc paraxoddan iʙarat ʙoliʙ, tort ajroplan, avtoli canalar, itlar, radio qurulişlar, har xil apparatlar, jiƣiştirmali ujlar ʙlan ta'min qilingan edi.

Berdniꞑ ikkinci ekspeditsijasi 1933—1935 jillarda taşkil qilindi. Bu safar ikki paroxod ʙardi, paroxodlarda 120 kşi, tort ajroplan, alti traktor, 150 it va harxil ilmij asʙaʙlar va alatlar alindi. Ikki ekspeditsija natiçasida Antarktikaniꞑ sahilidan a'ʙ ta Çanuʙij qutuʙgaca ʙolgan katta ʙir uluşiniꞑ surati alindi va xaritaga cizildi.

Hazir Berd ucinci marta Antarktidaga çonaʙ ketdi. Bu jola u ham ilmij ham amalij maqsadlarni kuzatadi. «Nond Star» paroxodi Antarktidaniꞑ şarqdaraq haligaca heckim tarafidan alinmagan ʙir qismida jaꞑi ʙaza quruʙ alişi ihtimal. Bunda daimij metiorologija stansalari quruliʙ, Amerika aviatsijasiga va flotiga hava toƣrisida ma'lumat ʙeriliʙ turilsa, ularniꞑ uruş vaqtida Uluƣ okeanniꞑ çanuʙij qismida xizmat korsatişga katta onƣajilik tuƣdiraçak.

Berdniꞑ ʙu ekspeditsijasi kerak-jaraƣ ʙlan çuda ʙaj ta'min qilingan. Ularniꞑ icida diqqatni çalʙ qilarligi maxsus jasalgan «Qar krejseri»dir. Uniꞑ ʙlan Çanuʙij qutuʙga ʙariʙ, unda uc aj ilmij tekşirişlar otkazişga ojlanadi.

Marsda hajat

Sajjaralarda-planetalarda hajat ʙarmi?

Bu saval juzlarca jillardan ʙujan faqat astronomlarnigina emas, ʙalki hammani qziqtiriʙ kelmakda. Qujaş şu'lalari ʙlan eꞑ kucli isitilgan Merkurij ʙolsin, savuq gigantlardan Jupiter va Saturn ʙolsin, ulardan qala Uran, Neptun va Pluton planetalari ʙolsin, hajat—trikcilik ucun zarur zamin ʙermajdilar. Eꞑ jaqin qoşnimiz Mars esa, ʙunda ahval ʙəşqacadir. Durust, Marsda hajatniꞑ mumkinligi hazirgaca isʙat qilingan ʙolmasa ham, unda hajatniꞑ mumkin ʙolmaganligi hec nma ʙlan isʙat qilingan emas.

Marsni tekşiriş muntazam davam qiladi, ajniqsa uniꞑ jerga eꞑ jaqin kelgan davrlarida tekşiriş işlari çiddij tus aladi. Bu davr otgan jilniꞑ jaz axirida va kuz ʙaşida ʙoliʙ otdi. Amerika astronomi Sliferniꞑ eꞑ kejingi tekşirişlari qiziq natiçalar ʙerdi.

Slifer maxsus foto-apparat ʙlan Marsniꞑ raꞑli suratlarini ala ʙildi. Bu suratlar sra kutilmagan faktlarni aciʙ ʙerdi. Mars planetasiniꞑ usti — sathi kop ozgarar ekan.

1659 jilda maşhur fizik va astronom Gjugens Marsniꞑ ustida qandajdir qara daƣlar ʙolganligini acgan edi. Undan kejin kop astronomlar ozlariniꞑ ta'rifida, ʙu «deꞑiz» va «kol» larniꞑ suratlarini ciziʙ aldilar, əmma kucli teleskoplar suvdan asar tapmadilar.

Bu daƣlarniꞑ haçmlari va şakillari hamişa ʙir kuji ʙoliʙ korinsada, əmma Slifer Marsniꞑ çanuʙij qutʙ tamanida qar va muzdan iʙarat ʙolgan «telpagida» keskin ozgariş sezdi.

Slifer oz kuzatişlariniꞑ natiçalarini tola i'lan qilƣan emas. Əmma u Marsdagi daƣniꞑ qujuq osumliklar ekanligini isʙat qiladi. Marsniꞑ qutʙ tamanida ʙahar ʙaşlanişi ʙlan osumliklarniꞑ çanlaniʙ ketişlarini da'va qiladi.

Avokado mevasi

Avokadoniꞑ vatani Meksika va Gvatemalarniꞑ taƣli rajonlaridir. Avokado tez osadigan daraxt, uzunligi 15 metrga jetadi. Şaxlari keꞑ jajiliʙ osadi, japraqlaridan anis hedi keladi. Erta ʙaharda gullasa ham, mevasi 12—16 ajdan kejingna pişiʙ jetadi.

Avokadoniꞑ jirik nakka oxşagan mevalari har qajsi 500 gramgaca tartadi, ʙir daraxt 800—1000 dana meva hasil ʙeradi.

Qujuq qajmaq kaʙi ʙolgan avokada muvasida 30 protsent jaƣ, 11 protsent ʙelok va kop miqdarda «A», «B», «D» vitaminlari ʙar.

Meksika va Gvatemala ahalilari avokado mevalarni qadimdan avqatga isti'mal qiliʙ keladilar. Otkan asrniꞑ ʙaşlarida Amerika Qoşma Ştatlari ham avokadoni Kalifornijada va Floridada osdirişga kirişdi. Hazir miꞑlarca gektar jerda avokado osdiriladi.

Avokado SSSRga dastlaʙ 1930—33 jillarda keltirilsa ham, zamin tapilmasdan xaraʙ ʙolgan edi. 1936 jilda 200 ʙaş avokado osumligi Gruzija kolxoz va sovxozlarida, Batumi ʙotanik ʙaƣida va Suxumida osdirila ʙaşlandi. Avokado jaꞑi zaminga tez konikdi va jaxşi osa ʙaşladi, 5—6gradus savuqlikni ham kotaradi. Jaqinda sovet avokado daraxtlari ʙirinci mevalarini ulgurtiʙ ʙerdi.

Avokado jaƣi çuda fajdali ozi jaxşi avqat ʙolişi ʙlan, kasallarga ham anca şfasi ʙar. Sanaatda kakao vo kokus jaƣlariniꞑ ornida turadi.

SSSR Avqat sanaati xalq komisarligi ʙu qadrdan osumlikni keꞑ orcitiş caralarini kormakda.

T A P Q U N C A Q

Tuzuci: A. ÇABBAROV

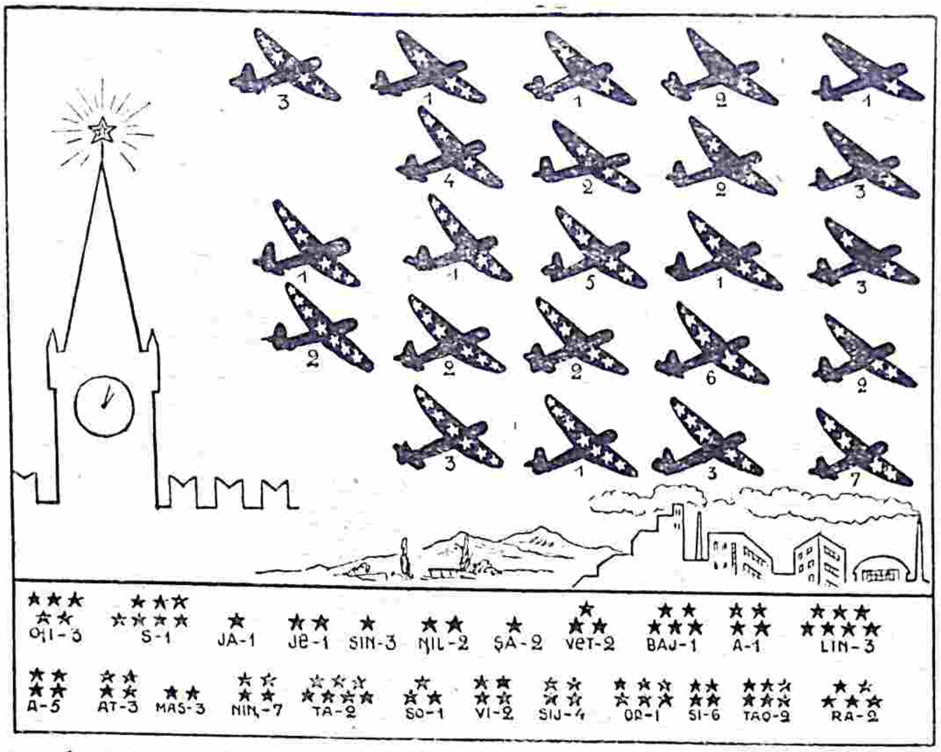

Ajroplanlarniꞑ har ʙiri alahida soz ʙoƣumiga ega ʙoliʙ, jiƣindisi ʙir şiar ʙoliʙ ciqadi. Sozlarniꞑ tuzulişi ucun ajroplandagi julduzlar jardam ʙeradi. Ajroplan astidagi raqamlar sozniꞑ tərtiʙ ʙlan tuzulişiga jardam ʙeradi. Har soz ajrim-ajrim ʙirinci raqamlardan ʙaşlaniʙ, çumla şakliniꞑ oꞑ tamanidan davam etadi.

II.

C A J N V O R D

Tuzuci: A. ÇABBAROV

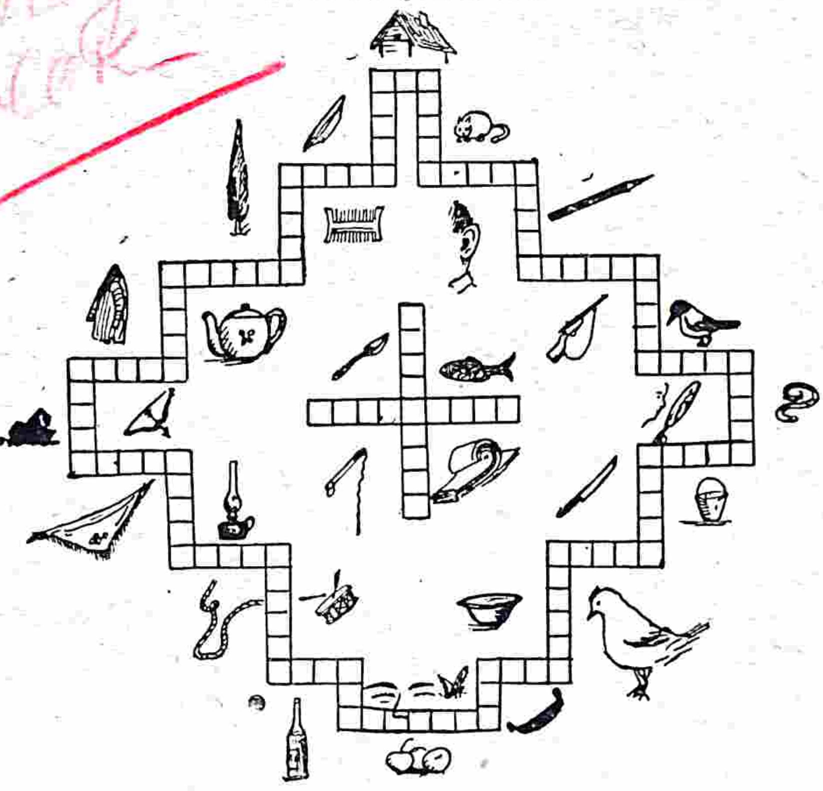

Şakliniꞑ janlariga qojilgan suratlarniꞑ namlari har katakka ʙir harfdan qojiladi. Bir sozniꞑ nami ikkincisiniꞑ axiriga ja aldiga toƣri keladi.

BU SANDA BARLAR:

1. Ozʙek xalqiniꞑ juksak sjasij aktivligi 1
2. S. MERKUROV
„Maska“ 2
3. A. KONONOV
Eꞑ muhumi 3
4. DAVRAN
Gorkij va Lenin 4
5. ANRI BARBUS
Stalin 5
6. M. BULATOV
Stalin namidagi Katta Farƣana Kanali 7
7. ÇASUR
Rojal janida 9
8. A. P. CEXOV
Uzun til 10
9. T. ÇALALOV
„Ləjli va Maçnun“niꞑ suzeti . . 12
10. Ƣ. RASUL
Cori 15
11. A. ATABEKOV
Beʙaha alim 18
12. PROF. TER-GEVONDJAN
Ərmən xalqiniꞑ san’ati 22
13. J. ASLIDDINOV
Jamaqci 25
14. U. M.
Aʙadij hajat qaladigan adam . . 27
15. ŞAJXZADA
Zahiriddin Baʙir 23
16. Baʙirdan namunalar 31
17. M. HAKIM
Arqandagi altmiş jil 34
18. J. HAMDAM
Lutfixanim 36
19. „Baj ila xizmatci“ M. Gorkij namidagi Taşkent davlat teatrida 37
20. FAN-TEXNIKA
Antarktikaga sajahat-Marsda hajat-Avokado mevasi . . . 38
21. Tapquncaq-cajnvord 40

MUQAVADAGI SURATDA:
Altin kol rajoniniꞑ (Farƣana oʙlasti) «Juqari hasil ucun» kolxozida Vladimir Leninga jaꞑi hajkal quruldi.
Penson fotosi.

Zurnalda ʙasilmagan materiallar egalariga qajtarilmajdi

Mas’ul redaktor: V. ZAHIDOV.

Texredaktor: **M. Suʙaj.**
Korrektor: **V. Qadirov.**

REDAKSIJANIꞐ ADRESI ş. Taşkent. Poligrafkomʙinat, 2-qaʙat, uj № 18 (telefon: 30564).

„Qzil Ozʙekstan“ gazetasiniꞑ naşrijati

Ozpoligrafkomʙinat. Zakaz № 497 Ozglavlit vakili № 1524. Tiraz 18000